

ეპოსი, როგორც ჟანრი, მრავალი ფოლკლორული ფორმის მომცველია – ეს შეიძლება იყოს ზღაპარი, მითოლოგიური გადმოცემა (ანდრეხი), თქმულება, ლეგენდა, ნებისმიერი ნარატივი ანუ ყველაფერი, რაც ნაამბობია, ყოველი ამბავი, რაც მბობას ექვემდებარება, მაგრამ სტრუქტურული, კომპოზიციურად მყარად შეკრული, თავისი დასაწყისითა და გარდაუვალი დასასრულით. ცხადია, მოცულობას არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა (ლაპარაკობენ ზღაპრებზე ცხოველთა შესახებ, როგორც „ცხოველთა ეპოსზე“). არც იმას, პროზაულად არის მოთხრობილი, თუ ლექსად ანუ „მარგალიტად წყობილად“.

ეპოსს ფართო აზრით მივაკუთვნებთ ყველა თხრობით ჟანრს, რომელიც არ არის არც დრამა, არც ლირიკა. კლასიკური განმარტებით, ეპოსი უპირისპირდება დრამას და ლირიკას, თუმცა იპოვება ეპოსი, რომელიც თავის თავში აერთიანებს სიტყვიერების ამ სახეობებს.

არსებობს საგმირო-ისტორიული ეპოსი, რომელსაც რაიმე ისტორიული ამბავი უდევს საფუძვლად. ასეთებია ელინთა ეპოსი „ილიადა“, გერმანული მოდგმის ხალხთა და ირლანდიელთა საგები, ანგლოსაქსთა „ბეოვულფი“, რუსული ბილინები, ესპანური პოემა „ჩემს სიდზე“, ბერძენთა „დიგენის აკრიტასი“, სომეხთა „დავით სასუნელი“ და მრავალი სხვა.

არის ეპოსები, რომლებიც მოწყვეტილნი არიან ისტორიულ დროსა და სივრცეს და მოგვითხრობენ „ზღაპრულ“, საარაკო ჭაბუკთა საგმირო საქმეთ. ეს საგმირო-სათაგადასავლო ანუ საფალავნო ეპოსებია. ასეთებია სპარსული დასთანები (რომლებმაც ჩვენში „ყარამანიანისა“ და სხვათა სახით კპოვა გამოდახილი, წიგნური „ამირანდარეჯანიანიც“ მათ რიცხვს ეკუთვნის), თურქული მოდგმის ხალხთა პოემები, ნართების ეპოსი, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიის ბევრი ხალხის ზეპირსიტყვიერების მნიშვნელოვან წილს შეადგენს.

არსებობს ეპოსები, რომელთა მთავარი პერსონაჟები ღმერთები, ნახევარღმერთები ან ზებუნებრივ შესაძლებლობათა მქონე ადამიანებია. ეს მითოლოგიური ეპოსებია და ისინი მოგვითხრობენ სამყაროს, მცენარეთა და ცხოველთა შექმნის, ბუნების მოვლენათა, ადამიანის, ადამიანური საზოგადოების, კაცობრიული ცივილიზაციის, საგნების, საყოფაცხოვრებო კულტურის წარმოშობის ამბავს. ამიტომაც მათ მთავარ პერსონაჟებს ეწოდებათ დემიურგები – „ნახევარშემოქმედნი“ (თუ ისინი ღმერთებია) და „კულტურული გმირები“ (თუ ისინი ადამიანებია). ამ ჟანრის ეპოსებს ვადასტურებთ შუამდინარულ (შუმერულ-აქადურ), ეგვიპტურ, ინდურ, ძველირანულ, უგარიტულ, ხეთურ მწერლობაში. ისლანდიელებმა წერილობით შემოინახეს გერმანული მოდგმის ხალხთა მითოლოგიური ეპოსი „უფროსი ედას“ სახით, ფინელებმა „კალევალას“ რუნები...

არსებობს სამიჯნურო (რომანული) ეპოსი, რომლის კლასიკური ნიმუშია შუასაუკუნეების კელტური წარმოშობის თქმულება ტრისტანისა და იზოლდას ტრაგიკული სიყვარულის შესახებ. ამავე ჟანრს უნდა ეკუთვნოდეს საქორწინო ურთიერთობაზე აგებული ეპოსები, როგორც არის გერმანელთა „კუდრუნი“. რომანული მოტივი ერთი ძლიერი ნაკადია და ხშირად თვითკმარ ღირებულებას იძენს საგმირო-საისტორიო ეპოსში.

რა ადგილი უჭირავს ეპოსს ქართულ ფოლკლორში და რომელი სახეობებით არის იგი წარმოდგენილი?

მრავალფეროვან და მდიდარი ტრადიციის მქონე ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში ეპიკური შემოქმედების წვლილი, შეიძლება ითქვას, მეტად მწირია. ქართულ ფოლკლორში ვერ ვადასტურებთ ისტორიული ხასიათის ეპოსს, სადაც განზოგადებულად იქნებოდა გადმოცემული ხალხის ისტორია, როგორც ეს, ჩვეულებრივ, ამ ჟანრის ეპოსებშია; როგორც ეს არის „ნიბელუნგების სიმღერაში“ ან თურქულ „დედე ქორქუთის წიგნში“. არ ჩანს ისტორიული ან ფსევდოისტორიული გმირი, რომლის გარშემო რეალური ისტორიის თავისებურად გარდაქმნილ საგმირო ამბავთა ციკლიზაცია მომხდარიყოს, თუმცა საქართველოს ისტორია არცთუ ღარიბია ჰეროიკული ეპოქებით, ბრძოლებით და, შესაბამისად, ისტორიული გმირებით.

ჩვენ ვერ ვიფიქრებთ, რომ ხალხის ეპიკური ცნობიერება გულგრილი დარჩენილიყოს იმ ეპოქალური სასიკეთო თუ საბედისწერო ძვრების მიმართ, რომლებიც არაერთგზის განუცდია ქვეყანას; ვერ ვიფიქრებთ, რომ ზეპირსიტყვიერ მატთანეს არ აესახოს ესპანეთის რეკონკისტის ანალოგიური უაღრესად დაძაბული ხანა, აშოტ კურაპალატისა და მის თანამდგომთა გმირული ეპოპეა, რაც ქართული მიწების კვლავ შემოკრებით დასრულდა, მაგრამ ესპანური „ჩემი სიდის“ მსგავსი ხალხური პოემა, სადაც უკვდავყოფილი იქნებოდა თაობათა ხსოვნაში „ჩემი აშოტი“, არ დასტურდება; ან მასზე ადრეული ხანა გორგასლისა, რომლის მითოსური ხატი წერილობით მატთანეში არის მოხვედრილი, ხალხური ეპოსის სახით კი არ ჩანს; ან, თუნდაც, უფრო ადრეული ეპოქა ფარნავაზისა, რომლის არქეტიპული დროის, როგორც „ძლიერი ჟამის“, მეფობის და სხვა სულიერ ღირებულებათა, მრავალ სიახლეთა დასაბამიერი ჟამის კვალი წერილობითმა ისტორიამ შემოინახა, ხალხის ხსოვნას კი ვერ შემორჩა. რა მიზეზით? მიზეზი მარტივია: ვრცელია „კოლექტიური“ მეხსიერება, მაგრამ ის უსაზღვრო და დაუშრეტელი არ არის. მას არ შეუძლია სინქრონულად მოიცვას მთელი ზეპირსიტყვიერი ფონდი მისი „დასაბამიდან“, ერთდროულად შეინახოს სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქათა ზეპირსიტყვიერი შემოქმედების ნაყოფები. თაობების მონაცვლეობასთან ერთად იცვლება, პერიოდულ განახლებას განიცდის ზეპირსიტყვიერი ტექსტები; ძველი გადადის, მის ნაცვლად ახალი მკვიდრდება. „ხალხს ის მოსწონს, რაც ახალია“, ამბობენ „ოდისეაში“ ძველი მითების მომღერლის დემოდოკეს მსმენელნი. და ის ძველი, რომელიც უკან იხევს, გადის ხალხის მეხსიერების საწიერიდან, თუ ასო-ნიშნებით არ იქნა ჩაწერილი, სამუდამო დავიწყებისთვის არის განწირული. არც ერთი ზემოხსენებული ხალხური ეპოსის ხსენებაც კი არ იქნებოდა, რომ მათ ჩაწერაზე არ ეზრუნათ. შექმნიდან ორასი წლის შემდეგ ჩაწერილი იქნა „სიმღერა ჩემს სიდზე“ (შემონახულია ერთადერთი 1307 წლის ხელნაწერით); ჩაწერით გადაურჩა დროის დინებისგან გარიყვას „კალევალა“, ირლანდიური თუ ისლანდიური საგები, ეპიკური ციკლები დიგენის აკრიტასზე; დამწერლობამ გადაარჩინა რუსული ბილინები, რომლებიც მათი პირველჩაწერიდან ასი წლის შემდეგ ხალხის ხსოვნაში უკვე წაშლილი იყო.

დასანანია, რომ საქართველოში, უძველესი დამწერლობის ქვეყანაში, XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე არ უცდიათ ხალხური ეპოსების ჩაწერა. ჩვენს წერილობით ძეგლებში მათი არსებობის მხოლოდ ფრაგმენტული კვალი შეიძლება დავადასტუროთ. იმ ხანამდე, როცა მათი ჩაწერის ინტერესი გაჩნდა, ქართული ხალხური ეპოსი არასრულყოფილი, ფრაგმენტული, შეიძლება ითქვას, დაკნინებული სახით იყო მოღწეული. რა სახე ჰქონდა მას კლასიკურ, ეპიკური

შემოქმედების აპოგეაში, ჩვენთვის სამუდამოდ უცნობი რჩება. მაგრამ, როგორც ოდისეუსი ამბობს საკუთარ თავზე, „ამ გაღეწილი ბზიდანაც ჩანს, რა თავთავიც ვიყავიო“, იგივე შეგვიძლია ვთქვათ ამ ეპიკურ ტექსტებზე, რომელთა ანალიზს ვთავაზობთ მკითხველს წინამდებარე წიგნში.

ეს სამი ეპოსი განსხვავდება ერთმანეთისგან. თითოეული მათგანი წარმოადგენს ეპიკური შემოქმედების განსაკუთრებულ სახეობას. ისინი განეკუთვნებიან ქართველი ხალხის კულტურული ცხოვრების, ქვეყნის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდს, შეიქმნენ განსხვავებულ კულტურულ ფენებში. პრობლემატურია „ამირანიანის“ შექმნა-ჩამოყალიბების ხანა, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია ზუსტად განვსაზღვროთ „არსენას ლექსის“ შექმნა-გავრცელების პერიოდი. ამირანი მითოლოგიურ სამყაროში მოქმედი პერსონაჟია, რომლის ასპარეზი საკაცობრიოა. არსენა კი რეალური პიროვნებაა, მასზე შეთხზული „შირსიტყვების“ თანამედროვე. მაგრამ რაც უნდა სხვაობდეს მათი „სკნელები“, მათ შორის არსებითი მსგავსებაა, რის ჩვენებასაც ცდილობს ავტორი. შეიძლება ითქვას, რომ ამირანი ხალხური ეპოსის ანია (ალფა) ანუ დასაბამი, როგორც პარადიგმა და არქეტიპი, არსენა კი – ჰოე (ომეგა), მისი უკანასკნელი ვარიაცია. ასეც შეგვიძლია გვეთქვა: „ამირანიანი“ და „არსენას ლექსი“ ერთ ეპიკურ, მაგრამ სხვადასხვა სიღრმის დინებას ეკუთვნიან; „მას ჟამს“, მაგრამ არ ვიცით, როდის გაჭრილ საერთო კალაპოტში მიედინებიან. მსგავსება სიღრმისეულია, განსხვავება – ეპოქალური. ვერ ვპოვებთ სხვა ხალხურ ეპოსს, სადაც ისე მკვეთრად იყოს გაცხადებული ადამიანის ამაღლებისა და დაცემის ეგზისტენციალური დრამა, როგორც ეს „ამირანიანსა“ და „არსენას ლექსშია“.

და მესამე ჩვენი განხილვის საგანია რომანტიკული ეპოსი – პოემა „ეთერიანი“, რომელიც ადამიანის ბუნების სხვა სიღრმეებს სწვდება. აქ ნამდვილად „სხვაა ადამიანი“, არა ეპოქალურად სხვა, არამედ ადამიანის სხვა ტიპი, – ასეთ სხვას ვხვდებით იმავე ეპოქის „ვეფხისტყაოსანში“. აქ სიყვარული თავის თავს უბრუნდება, იგი პოულობს თავის სტიქიას, როგორც ცეცხლი ეძებს თავის თავს და პოულობს იმ მატერიის სიმხურვალეში, რომელსაც ის ეკიდება. სიყვარული აქ გამოცდაც არის და განსაცდელიც, ის ესქატოლოგიურია (ამთავრებს უხანო წუთისოფელს), სამარადისოდ გრძელდება.

ზურაბ კიკნაძე
სოფ. ალმატი
22 ოქტომბერი, 2001 წელი.

„ამირანიანი“

ამირანის ამბავს მთელს საქართველოში იცნობენ, შეიძლება ითქვას, „ნიკოფსიდან დარუბანდამდე“. იგი დადასტურებულია საქართველოს თითქმის ყველა ისტორიულ მხარეში (ქართლი, კახეთი, ფშავ-ხევსურეთი, მესხეთი, ჯავახეთი, იმერეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი...). „ამირანიანი“ ძველი თქმულებაა,

ჩანს, მას მოუსწრია სრულიად საქართველოს შემოვლა. ჩანაწერები კი საკმაოდ გვიანდელია, არა უადრეს XIX ს-ის 60-იანი წლებისა. იგი ძველია, მაგრამ არც ისე ძველი, რომ ათასწლეულებს ითვლიდეს. ათასწლეულების შემონახვა მხოლოდ დამწერლობას თუ შეუძლია, მათ ადამიანის მეხსიერება, თუნდაც „კოლექტიური“, ვერ გაუძღვება. უძველესია „ამირანიანის“ მოტივები, მითოლოგიები, მაგრამ თავად სხეული მისი შედარებით მოგვიანო წარმონაქმნია.

ეპოსმა ჩვენამდე ფრაგმენტული სახით მოაღწია. იგი არსებობს თხრობითი ტექსტის სახით, რომელშიც ალაგ-ალაგ ლექსითი ნაწილებია ჩართული. არ არსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს ერთი მყარი კანონიკური პროზაული ტექსტი, ვერ დავადასტურებთ ერთი და იმავე ეპიზოდის ორ იდენტურ ჩანაწერს. მხოლოდ ლექსითი ნაწილებია მდგრადი, მცირეოდენი ვარიანტული ცვლილებებით. უნდა შეინიშნოს, რომ სწორედ გადამწყვეტი ეპიზოდები არ არის გადმოცემული ლექსად, ლექსითი ფრაგმენტები ეპიზოდური ხასიათისაა. არ მოიძებნება ჩანაწერი, რომელიც თანამიმდევრულად მოიცავდეს ამირანის თავგადასავლის ყველა შესაძლებელ ეპიზოდს, რაც განპირობებული უნდა იყოს არა თქმულების თავდაპირველი ფრაგმენტულობით, არამედ ალაგ-ალაგ ტრადიციული ეპიკური ხსოვნის გამკრთალებით. ეჭვი არ არის, რომ ეპიზოდები იმთავითვე ერთიან ეპიკურ დროში უნდა ყოფილიყო ჩართული. „ამირანიანის“ მთლიანობას, სხვა ნიშნებთან ერთად, მისი დასაწყისი და დასასრული მოწმობს.

„ამირანიანის“ ფოლკლორული ჩანაწერების მონოგრაფიული გამოცემა ეკუთვნის პროფ. მ. ჩიქოვანს – *mijaWvuli amirani* (თსუ გამ. თბ., 1947), სადაც თავმოყრილია იმხანად ხელმისაწვდომი, მეტ-ნაკლებად ღირებული ფოლკლორული ტექსტები საქართველოს თითქმის ყველა კუთხიდან (ქართლი, კახეთი, ფშავი, მესხეთ-ჯავახეთი, ხევსურეთი, თუშეთი, ხევი, მთიულეთი, გურია, იმერეთი, რაჭა, სვანეთი, სამეგრელო, აფხაზეთი, ოსეთი), სულ 69 ტექსტი. რაიმე არსებითი სიახლე „ამირანიანის“ შეცნობისთვის ამ პუბლიკაციის შემდეგ მოპოვებულ მასალას არ მოუტანია. კვლევისას ვეყრდნობი ზემოხსენებულ გამოცემას.

რა ტიპისა თუ ფორმაციის ეპოსებს განეკუთვნება „ამირანიანი“? ცხადია, იგი არ არის ისტორიული ეპოსი. მასში ვერ აღმოვაჩინებ ვერც ერთ ისტორიულ რეალიას, ვერც რომელიმე ისტორიული ეპოქისა და ისტორიული ადგილის კვალს; მისი გმირების ასპარეზი განუსაზღვრელია; არაფერს გვეუბნება არც „ბალხი“, „ბალხეთი“ თუ „ჩაბალხეთი“, არც „ალგეთი“ (ერთადერთი ქართული ტოპონიმი). არც პერსონაჟთა საკუთარი სახელებია ქართული ისტორიული სინამდვილიდან აღებული: ბადრი, უსუპი, ყამარი არაბულ-სპარსული სახელებია. არ ვიცი, რა ერქვა მთავარ გმირს, სანამ მას ამირანი დაერქმეოდა. მისი ეს სახელი უფრო გვიანდელია, ვიდრე მოსე ხონელის საგმირო-სათავგადასავლო ეპოსისეული „ამირან დარეჯანის ძე“, რომლის სპარსული წარმოშობა კარგა ხნის გამოკვლეულია და ეჭვს არ უნდა იწვევდეს: *amir andare jehan* ნიშნავს: „ამირი ქვეყნიერებაზე“, ისევე როგორც *nest andare jehan* ნიშნავს: „არ არის [მისი მსგავსი] ქვეყნიერებაზე“. სიმპტომატურია, რომ „ამირანდარეჯანიანში“ მთავარი გმირი არასოდეს მოიხსენიება როგორც „ამირანი“, ხალხურმა ტრადიციამ მოწყვიტა იგი კომპოზიტს და დამოუკიდებელ ანდრონიმად აქცია, რაც დღემდე ასეა.

ყოველივე ამით – ზემოთ ჩამოთვლილი ნიშნებით „ამირანიანის“ ქრონოტოპოსი ზღაპრულ დროსა და სივრცეს მოგვაგონებს, მაგრამ „ამირანიანი“

ზღაპარი არ არის. მისი ტრაგიკული დასასრული აუქმებს მის ზღაპრულობას. „ამირანიანი“ არც მითოლოგიური ეპოსია, სწორედ მისი ასპარეზის განუსაზღვრელი ქრონოტოპიურობის გამო. მითოსი, როგორც წესი, „დაბმულია“ განსაზღვრულ სივრცესა და დროზე. სივრცე მითოსში ტოპონიმიზებულია, დრო – წინარეწარსული, რომელიც ებმის ისტორიულ დროს.

თუ შევეცდებით „ამირანიანის“ ტიპის განსაზღვრას, უნდა ვუწოდოთ მას „ტრაგიკული ეპოსი“, სადაც საგმირო-სათაგადასავლო და მითოლოგიური მოტივებით შექმნილია ადამიანის აღზევებისა და დაცემის დრამა. როგორც ნაჩვენები იქნება, „ამირანიანს“ უფრო მეტი აქვს საერთო ბერძნულ კლასიკურ დრამასთან, ვიდრე პრომეთის მითოსთან (ამაზე ქვემოთ). „ამირანიანიც“, მსგავსად ბერძნული დრამისა, *hubris* აგებული. *hubris* ანუ გაბუდაყება (მთიულური ტერმინია) კულმინაციაა იმ ზღურბლთა შორის, რომელთაც გაივლის ტრაგიკული დრამის გმირი. უფრო არსებითად რომ ვთქვათ, „ამირანიანში“ დგას ადამიანის პრობლემა და ეს პრობლემა, არ უნდა გაგვიკვირდეს, ეგზისტენციალურ ჭრილშია დასმული და გადაწყვეტილი. ამაში მდგომარეობს „ამირანიანის“ თავისთავადობა, მისი უნიკალური ადგილი მსოფლიო ხალხთა ეპოსებს შორის.

სამწუხაროდ, როგორც ითქვა, ჩვენი ეპოსი ფრაგმენტებად არის ჩვენამდე შემორჩენილი. ეს ფრაგმენტულობა ეპიკური სუნთქვის შეწყვეტის შედეგია. მაგრამ ჩვენს ხელთაა ფრაგმენტები და, როგორც ოდისევსი იტყოდა, ჩემი ბზიდანაც ჩანს, როგორი თავთავი უნდა ვყოფილიყავიო, ჩვენც იგივე შეგვიძლია ვთქვათ მათზე. ეს ფრაგმენტები ნიშნებია და ჩვენ უნდა ავალაპარაკოთ ისინი.

ჩვენი მიზანია, არსებულ მასალაში გამოვავლინოთ ის აუცილებელი საზღურბლო ეპიზოდები, რომელთა გარეშე ამირანის თქმულება დაკარგავდა თავისთავადობას. უნდა ვეცადოთ, აგრეთვე, რომ ამ ეპიზოდებს გმირის თავგადასვლის დროუამულ მდინარებაში მივუჩინოთ მისი ბუნებრივი, ერთადერთი ადგილი. „ამირანიანის“ დღემდე შემორჩენილი მასალა იძლევა ამის საშუალებას. არსებულ ჩანაწერებზე დაკვირვებამ ცხადჰყო, რომ შესაძლებელია ეპიზოდთა დალაგება მკაცრი თანამიმდევრობით, ისევე როგორც „სვლები“ მისდევს ერთმანეთს ჯადოსნურ ზღაპარში (იხ. ვლ. პროპის „ზღაპრის მორფოლოგია“). ამ ეპიზოდებს ჩვენ ვუწოდებთ *zRurplebs*, რომლებიც აღნიშნავენ გმირის გადასვლებს მისი ყოფიერების ახალ-ახალ ვითარებებში. ამათგან ზოგი საყოველთაოა (უნივერსალურია), ზოგი კი – საკუთრივ ამირანისეული.

განსხვავებით სხვა ეპოსთა გმირებისგან, რომლებიც მთელი თხრობის მანძილზე იგივეობრივი რჩებიან საკუთარ თავთან, ამირანის პიროვნება განვითარებას განიცდის, იგი იცვლება ყოველი ზღურბლის გადალახვის შემდეგ. ზღურბლები გმირის სულიერ (ასევე ფიზიკურ) განვითარებაში ახალ-ახალ საფეხურებს აღნიშნავენ. ძველი და ახალი მსოფლიო ეპოსების გმირები – ოდისევსი, აქილეუსი, აგამემნონი და სხვანი დასრულებული სახით გამოვიდნენ თითქოს ზევსის თავიდან. მუდმივი ეპითეტები, რომლებიც განუყრელად თან სდევენ მათ, მოწმობენ მათი ფიზიკურ-სულიერი სახის იმთავითვე დასრულებულობას. როგორც შემოდინან ისინი თხრობაში, ისეთივენი რჩებიან ისინი იმ კატაკლიზმებისა და განსაცდელების შემდეგ, რომელთაც განიცდიან ისინი. არც არაფერი ემატებათ, არც აკლდებათ. ოდისევსი თითქოს შობითგანვე მრავალნაცადი და დიდგამჭრიახია – ეს მისი ბედისწერული დახასიათებებია. აქილეუსი მუდამ ფეხმარდია, მაგრამ, რაც მთავარია, ხანმოკლე სიცოცხლე მისი

ბედისწერაა, მისი ხასიათი იმთავითვე დასაზღვრულია და ამგვარი შემოდის ის ეპიკურ სინამდვილეში. ასევე გერმანელი ზიგფრიდი, ფრანკი როლანდი, ესპანელი სიდი, ბერძენი დიგენის აკრიტასი და სხვანი და სხვანი, რომელთა ხასიათსა და ბუნებაში ჩვენ ვერავითარ ცვლილებას განსაცდელთა განვლის შემდეგ ვერ ვამჩნევთ. მათ თავგადასავალში არ შეიმჩნევა გარდამტეხი ზღურბლები, რომელთაც განვითარების საფეხურებზე აჰყავთ გმირი. ჩვენი ამოცანაა ამ ზღურბლთა შემჩნევა და მათთვის მათი კუთვნილი ადგილის მიჩენა გმირის თავგადასავალში.

ეპიკური გმირის ანუ, სხვანაირად, ტრადიციული გმირის თავგადასავლის ეპიზოდებად დაყოფას კარგა ხნის ისტორია აქვს. პირველად (1864 წ.) გერმანელმა იოაჰან გეორგ ფონ ჰანმა სცადა 14 გმირის თავგადასავლის საფუძველზე დაედგინა 16-ეპიზოდური მოდელი, რომელიც ოთხ ჯგუფად ჰქონდა დაყოფილი: დაბადება, სიჭაბუკე, დაბრუნება და სხვა შემთხვევები [34, 142-3]. ისეთი გმირისათვის, როგორც ამირანია, ჰანისეულ სქემაში მხოლოდ რამდენიმე ელემენტი თუ გამოდგება, ისიც იმ შემთხვევაში, თუ ამ ელემენტების შინაარსს რამდენადმე გავაფართოვებთ ან ტრანსფორმირებულად წარმოვიდგინოთ: გმირის უკანონოდ დაბადება, დაბადებისას დაყოფილი ნიშნები, გადაადგება, უცხო ცოლ-ქმრის მიერ აღზრდა. მის კვალს მიჰყვა (1881 წ.) ალფრედ ნატი (Nutt), რომელმაც 14-მდე დაიყვანა ეპიზოდთა რიცხვი, მიუხედავად იმისა, რომ საანალიზოდ დამატებით კელტური (არტურის ციკლი) და ფინური თქმულებები გამოიყენა [34, 143]. 1934 წელს გამოქვეყნებულ შრომაში „*tradiciuli gmiri*“ ფიცროი რიჩარდ სომერსეტ რაგლანმა (Fitzroy Richard Somerset Raglan) ეპიზოდთა რაოდენობა 22-მდე გაზარდა: თორმეტი კლასიკური, სამი ბიბლიური (იოსები, მოსე, ელია), ერთი გერმანიკული (ზიგფრიდი), ერთი კელტური (არტური) და ერთიც ძველევგვიპტური (ნიკანგა) „ბიოგრაფიების“ საფუძველზე [34, 145-150]. ბოლოს, ჰოლანდიელი ფოლკლორისტი იან დე ფრიზი (Jan de Vries) 10-ეპიზოდიან მოდელამდე დაიყვანს. ჩვენი აზრით, იგი ყველაზე ოპტიმალურია და, ალბათ, უნივერსალურიც, ყოველ შემთხვევაში იგი უკეთესად ესადაგება ამირანის თავგადასავალს. მოგვყავს იგი მთლიანად: I. გმირი ისახება, II. იბადება, III. დაბადებულს საფრთხე ემუქრება, IV. იზრდება, V. უძლეველია, VI. ებრძვის გველეშაპს და სხვა ურჩხულებს, VII. დიდი განსაცდელის გავლით მოიპოვებს საცოლეს, VIII. ჩადის ქვესკნელში, IX. ბრუნდება იქ, საიდანაც გამოაძევეს და ამარცხებს მტრებს, X. კვდება [42, 143].

რა იწვევს ასეთ დამთხვევას სხვადასხვა თქმულებათა გმირების თავგადასავლებში? რა ძალით ხერხდება მათი ერთ მოდელამდე დაყვანა? ფ.რ.ს. რაგლანი ფიქრობს, და ეს ნამდვილად ერთადერთი ახსნა უნდა იყოს, რომ ამ თავგადასავლებში საქმე გვაქვს იმ რიტუალების მიმდევრობასთან, რომელთაც ტრადიციულ საზოგადოებებში ექვემდებარებოდნენ ადამიანები, არა მხოლოდ მეფეები, მთავრები თუ ბელადები. „ტრადიციული გმირის თქმულება არის არა რეალურად არსებული ადამიანის ცხოვრების რეალური ეპიზოდები, არამედ რიტუალურ პერსონაჟთა ცხოვრება-საქმიანობის რიტუალური ეტაპები. აუცილებელი არ არის აქედან დავასკვნათ, რომ ამ თქმულებათა გმირები სინამდვილეში არ არსებობდნენ. მაგრამ, ვფიქრობთ, თუ ისინი რეალურად არსებობდნენ, მათ მოქმედებებს უმეტესწილად რიტუალური ხასიათი ჰქონდათ ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მათი თქმულებები ისე გარდაიქმნა, რომ ერთ ტიპურ მოდელს მისადაგებოდა“ [34, 150].

ისიც უსათუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ თქმულებათა გმირების თავგადასავალში, რომლებიც რიტუალთა თანამიმდევრობაზეა აგებული, ამ რიტუალებს დაკარგული აქვთ თავდაპირველი ფუნქცია. რიტუალის ფორმა აქ მისგან განსხვავებული რეალობის გამოსახატავად არის მოწოდებული და, რამდენადაც ტრადიციული საზოგადოებები ყველგან ერთტიპურია, ტრადიციული გმირის თავგადასავლის მოდელიც ერთტიპური იქნება. ფ.რ.ს. რაგლანი, ცხადია, არ ვარაუდობს, რომ მის 22-ეპიზოდთან მოდელში ყველა გმირის ცხოვრება „ჯდება“. 22 მისთვის მაქსიმალური რაოდენობაა, რომლის რეალიზაცია ყველგან არ არის სავალდებულო. მაგალითისთვის, თუ ოიდიპოსის თავგადასავალში რაოდენობა მაქსიმალურია, თესევსი 20 საფეხურს გადის, ჰერაკლე – ჩვიდმეტს, პერსევსი – თექვსმეტს და ა.შ. ავტორი ამ ნაკლებობას თქმულების ხარვეზს აწერს, მაგრამ ხარვეზი თქმულების ცუდად შემონახულობის მიზეზი არ უნდა იყოს. თუ რიტუალს თქმულებაში თავისი თავდაპირველი ფუნქცია აღარ ეკისრება, აუცილებელიც არ უნდა ყოფილიყო მათი სრული რაოდენობით ასახვა, ან ვიცით მათი კანონიკური, ყველა საზოგადოებისთვის აუცილებელი რაოდენობა. როგორც არნოლდ ვან გენეპმა (Gennep) გამოიკვლია [33], მათი რიცხვი შეზღუდულია, ყოველ შემთხვევაში, არც ოცდაორამდე და არც ათამდე არ აღწევს. ეს არის ზოგადად ე.წ. გადასვლის რიტუალები (rites de passage), რომელთა მეშვეობით თუ თანხლებით ტრადიციული საზოგადოებების წევრი იცვლის ასაკობრივ და სოციალურ სტატუსს. გადასვლის რიტუალი სრულდება შობის, ინიციაციის, ქორწინებისა და სიკვდილის შემთხვევებში. ეს არის სამი ფუნდამენტური ეტაპი ადამიანის ცხოვრებაში და, ცხადია, ისინი (ნედლი ან გარდაქმნილი სახით) ასახული იქნება ნებისმიერი გმირის ეპიკურ თავგადასავალშიც. ვან ხენეპის მიხედვით, ეს რიტუალები ქმნიან ჯაჭვს, რომელიც სამი საფეხურისგან შედგება: გამოცალკეების რიტუალი (rites de separation), გადასვლის რიტუალი (rites de passage), როცა ადამიანი ზღურბლზეა (არც იქით, არც აქეთ) და მიკუთვნების რიტუალი (rites de incorporation), როცა ადამიანი – რიტუალის ობიექტი საბოლოოდ მკვიდრდება ახალ სტატუსში (ასაკობრივი იქნება ცვლილება, სოციალური, თუ მეტაფიზიკური). ეპიკურ თქმულებათა ანალიზი გამოავლენს მათ ცხად თუ ლატენტურ მონაწილეობას მთავარი გმირის ცხოვრებაში. ისინი „ამირანიანშიც“ იხილვება. მისი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ქართული ეპოსი არ მისდევს იმ მოდელს, რომელიც ევროპელმა მკვლევრებმა დაუდგინეს კლასიკურ თუ არაკლასიკურ თქმულებებს. ამირანს საკუთარი გზა აქვს, საკუთარი ეტაპები ამ გზაზე, რომლებიც ძერწავენ მის განუმეორებელ სახეს, ერთადერთ ტიპს, არც ერთ ზემოხსენებულ გმირს რომ არ ენათესავება.

გერმანელი ფილოსოფოსი, თანამედროვე ჰერმენევტიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ჰ.-გ. გადამერი ერთგან წერს: „მთელი უნდა გავიგოთ ნაწილის საფუძველზე, ნაწილი კი – მთელის საფუძველზე... ნაწილი განისაზღვრება მთელით და, თავის მხრივ, განსაზღვრავს მთელს“ [20, 72]. ამ გამონათქვამში თითქოს მანკიერი წრეა, მაგრამ ის ჭეშმარიტებას გამოხატავს. ასევე ვიტყვით „ამირანიანის“ ეპიზოდებზე და იმ მთელზე, იმ მთლიანობაზე, რომლის ნაწილები ეს ეპიზოდებია. ჩვენ შეგვიძლია გამოვიცნოთ, რომელი მთელის ნაწილია ესა თუ ის ეპიზოდი, თუკი ამ მთელზე გვექნება წარმოდგენა. მთელამდე ვიცით ნაწილი

და ნაწილამდე ვიცით მთელი. საბოლოოდ კი, ჩვენს ინტუიციაში მთელი და ნაწილი ერთიანობაშია. აი, ეს ნაწილები, რომელთა გარეშე ვერ იარსებებს მთელი.

I. შობა

ამირანი, როგორც ყოველი ეპიკური გმირი, სასწაულებრივად უნდა იშვას. მაგრამ სასწაულებრივი შობა ყველა ვარიანტში ერთი და იმავე ხარისხით არ არის აქტუალიზებული. მისი შესუსტებული ვარიანტი იქნება ბავშვის დაბადება ხანდაზმული მშობლებისგან. თუმცა ამგვარი შობა არ ჩაითვლება საკუთრივ ამირანისეულად. მთავარი მაინც ის არის, რომ ამირანის მშობლები უცნობნი უნდა იყვნენ იმ საზოგადოებისათვის, სადაც იგი მოხვდება და გაიზრდება. არც დედა, არც მამა მისი შობის შემდეგ ცოცხალი არ რჩება; მამა თუ არ კვდება, ის უჩინარდება, რათა შენახულ იქნას ამირანის წარმოშობის საიდუმლო. მზეთუნახავი დედა კვდება, როგორც წესი, ბავშვის დაბადებამდე. ბავშვი უნდა ამოირიდოს დედის საშოდან და მონაცვლეობით უნდა გამოიშუშოს ცხოველთა: ჯერ ბატონის, მერე ბოჩოლას ფაშვში (კახური ვარიანტი) ან დეკეულის და მერე კუროს ფაშვში (სვანური), ან ახლადმოკლული ირმის „ნედლ ტყავში“ (გურული) [10, 221]. შესაძლოა, ამ ეპიზოდში ძველ და ე.წ. პრიმიტიულ ხალხებში გავრცელებული რიტუალის ექო იყოს შემორჩენილი. მაგ., ბანტუს ტომში ბავშვებს წინადაცვეთის წინ ჩაუტარებენ რიტუალს, რომელსაც ხელახლა შობა ეწოდება. მამა დაკლავს ცხვარს და სამი დღის შემდეგ გამოახვევს მის ფაშვში ან ტყავში. მაგრამ გამოხვევამდე ბავშვი უნდა წამოდგეს საწოლზე და ახალშობილივით უნდა იტყვიპინოს. სამი დღის მანძილზე ის ცხოველის ტყავში იმყოფება. ამგვარად, ბავშვი ეზიარება ბუნების სასიცოცხლო ძალებს, რაც მისი მომავალი ძლიერების საწინდარია.

ამირანის მამა უფრო ხშირად მონადირეა, რომელიც ამირანის დედას სადღაც მიუვალ კლდეში, გამოქვაბულში ხვდება. შეიძლება გამოქვაბული კოშკმა შეცვალოს, სადაც მზეთუნახავია გამოკეტილი. ზოგიერთ ვარიანტში მამაც იღუპება ამ შეუღლების შედეგად. ეს მისი ბედისწერაა.

ამირანის ობლობა სტრუქტურული ელემენტიც არის მის ისტორიაში.

ობლობა ეპოსის დასასრულს ტრაგიკულად მეორდება მარტოობით (XII) და ასე იკვრის წრე.

II. გადაგდება

ამირანი გადაგდებული ბავშვია, თითქოს დასაღუპავად განწირული. თითქოს ის იმ მიზნით იქნა გადაგდებული, რომ დაიღუპოს. ჩვილის სიცოცხლე ბეწვზე ჰკიდია, მაგრამ თუ გადარჩა, მას დიდი მომავალი ექნება. „გადაგდებული ბავშვის ტრაგედია ანაზღაურებულია ობლობის მითოლოგიური დიდებულებით, პირველყოფილი ბავშვის უკიდურესი მარტოობით სამყაროში, მისი უნიკალობით. ასეთი ბავშვის გამოჩენა თანხვდება საგანთა გარიჟრაჟს, ისტორიის ახალ ხანას, „ახალ ცხოვრებას“ რეალობის ნებისმიერ დონეზე“ [31-ა, 250]. ახლადშობილის ბედის ნივთიერი გამოხატულებაა მახვილი, რომელიც მას დედის მუცლიდან დაჰყვება და საბედისწერო განსაცდელში იხსნის მას. სიმარტოვე ამირანის მუდმივი თანამდევია.

სვანურ ეპიკურ პოეზიაში შემონახულია ამბავი დაკარგული თუ გადაგდებული ჩვილი ბავშვისა. დაღს ბავშვი მაღალი კლდის გამოქვაბულიდან გადმოუვარდება. ბავშვს მგელი დასტაცებს პირს და მიჰყავს. მონადირე თოფს

დასცემს მგელს, ბავშვს აიყვანს და დედამისს, დაღს, უბრუნებს გამოქვაბულში. ამის საზღაურად მონადირე დაღისგან ნადირობის იღბლით ჯილდოვდება. გადარჩენილი ბავშვის შემდგომი ბედი კი უცნობია [11, 268-273]. ვინ არის ეს გამოუცნობი ბავშვი? მომავალი ამირანია?

ეს სიუჟეტი იძლევა საშუალებას სხვაგვარი დაბოლოებისა, რისი რეალიზებაც არ დასტურდება სვანურ პოეზიაში. ერთი შესაძლო ვარიანტი: ბავშვი დაღს გადმოუვარდა ან ბავშვი გადააგდეს, მგელმა იპოვნა და წაიყვანა (მონადირე არ შეხვედრია) გასაზრდელად. მგელი გაზრდის მას, რათა გაზრდილი დაუბრუნდეს ადამიანურ საზოგადოებას. ამგვარი წარმოშობის გმირები ხშირია მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხის ფოლკლორში. შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომ მონადირემ მგლის პირიდან გამოტაცებული ბავშვი თავისთან წაიყვანა, რადგან დედა არ ჩანს, დედა მკვდარია. მონადირე ან თავად გაზრდის ბავშვს, ან დააგდებს, რათა ახლა სხვა ვინმემ წაიყვანოს აღსაზრდელად. ხალხური თქმულებით, თამარის ძე – ლაშა-გიორგი ტყეშია გადაგდებული, რათა დაიფაროს მშობლის სირცხვილი (თქმულებით, თამარს მარადიული ქალწულობა ეწადა). ასევე გადაგდებულია, მაგრამ უმოტივოდ, რაც მით უფრო ცხადყოფს ამ აქტის აუცილებლობას გმირის ბიოგრაფიაში, მისი შორეული შთამომავალი ერეკლე მეორე, რომელსაც ამგვარად უძღერს ლექსი: ბატონიშვილ ერეკლესა ირმის ძუძუ უწოვნია, წყალი უსვამს ალგეთისა, თრიალეთზე უძოვნია, გადუგლიათ საჩაღეში, მონადირეს უპოვნია.

გადაგდებული ბავშვები, რომლებიც მიაღწევენ მოწიფულობის ასაკს, ბრუნდებიან შობის ადგილზე და ხსნა მოაქვთ თავიანთი ქალაქისთვის თუ ქვეყნისთვის, ხალხისთვის. ასეთებია: სარგონ აქადელი, მოსე, რომულუსი და რემუსი, ოიდიპოსი და სხვანი.

აკვანში მწოლარე ამირანს „იამანის წყაროზე“ დაგდებულსაც პოულობენ – ეს თითქოს შესუსტებული ვარიანტია წყალში გადაგდებისა მისი დაღუპვის მიზნით. ხან აკვანი წყლის ფსკერზეა, რამაც ბაზალეთის ტბის ანდრეზში ჰპოვა ასახვა ესქატოლოგიური მოლოდინის სახით.

III. ნათლობა

ქრისტიანული სარწმუნოების ეს უპირველესი საიდუმლო, როგორც ზღურბლი, საკმაოდ მკვიდრად ზის ამირანის ბიოგრაფიაში. თუ ნათლობა სიუჟეტურად არ არის მოთხრობილი, ის მაინც ფიქსირებულია ამირანის ვინაობის აღნიშვნისას („ამირანი იყო ღვთის ნათლული“, კახეთი). ნათლობის გარეშე სიმძაფრეს დაკარგავდა ის ტრაგიკული კონფლიქტი, რომელიც ნათლიასთან შეჭიდებაში მდგომარეობს. ყველა ვარიანტში, სადაც კი ნათლობის ეპიზოდია შემონახული, ამირანის ნათლია (ქრისტე, უფალი, იშვიათად – წმ. გიორგი) და მისი მიმჯახველი ერთი და იგივე პირია. ნათლია ღონეს დაანათლავს თავის ნათლულს და ეს არის მისი საჩუქარი, რომელიც ამირანმა სასიკეთოდ უნდა გამოიყენოს და იყენებს კიდევ თავისი ყოფიერების გარკვეულ ზღურბლამდე. ნათლიავე სჯის მას. აქ ჩანს ქრისტეს ორი სახე – მწყალობელისა და განმკითხველისა (ესქატოლოგიური მრისხანე პანტოკრატორი).

აღბათ, მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ ქრისტე ღმერთი, მისი ნათლია, ამირანს გზაჯვარედინზე დაგდებულს იპოვნის და მონათლავს [1, 119]. გზაჯვარედინი მისი შესაძლებლობების სიმბოლური გამოხატულებაა.

III-ა. რქეში განბანა

ეს ეპიზოდი მხოლოდ სვანურ ვარიანტშია დადასტურებული [14, 357]. რქეში მას დედობილი განბანს, როცა შეატყობს ჩვილს, რომ ის არაჩვეულებრივი ბავშვია: დედობილი მასში დაღის ნაშიერს ამოიცნობს. ამ განბანით დედობილმა ამირანი თავისი ჩვეულებრივი შვილებისგან გამოარჩია. საგულისხმოა, რომ მეგრულ თქმულებებში ასევე რქეში განბანენ მძინარე ტყაში მაფას თმებს. რქეში განბანა არქაული მოტივია, გამოყენებული როგორც ნათლობის გაძლიერებული ვარიანტი.

IV. ბობოქარი ბავშვობა

ფ.რ.ს. რაგლანს, რომელმაც ტრადიციული გმირის თავგადასავლის საერთო მოდელი გამოიკვლია [34, 152], შენიშნული აქვს, რომ გმირს ყველაზე საოცარი, ანუ გმირისთვის ნიშანდობლივი ამბები მხოლოდ მოწიფულობის ხანაში გადახდება, ხოლო დაბადებასა და ამ ასაკს შორის არაფერი ხდება. შესაძლებელია, ეს ასეც იყოს მკვლევრის ხელთ არსებულ მასალაში, მაგრამ ამ დებულებას არ ადასტურებს ამირანის ეპოსი. ხალხური თქმულება იცნობს ამირანის ბავშვობას, რომელიც დაუოკებელი ფიზიკური ძალის გამოვლენით ხასიათდება. ეს თითქოს ცვლქობაა, მაგრამ მისი მეტისმეტი სიცვლქე თითქოს სამზადისია მომავალი ბრძოლებისათვის, რომლებიც მან აუცილებლად უნდა გადაიხადოს. მისი ეს ბობოქარი ბავშვობა ანალოგიას პოულობს გილგამეშის ცხოვრების პირველ პერიოდთან, როცა ვერაფერი აოკებს მის ძალას. მაგრამ ეს დაუოკებლობა თავის კულმინაციაში გამოაჩენს გამოსავალს: თუ გილგამეშს ურუქელთა ვედრების ძალით მოევლინება ენქიდუ, რომელიც სხვა მიმართულებით წარმართავს მის ძალას და მთელ ცხოვრებას [2], ამირანი კოკებდამსხვრეული დედაბრის სიტყვით ერთბაშად მომწიფდება იმისათვის, რომ აღასრულოს ვალი ადამიანთა საზოგადოების წინაშე, რომელსაც ასე სასწაულებრივად მოევლინა.

„გმირული ბავშვობა“ განსაკუთრებით დამახასიათებელია თურქული მოდემის ხალხთა ეპოსისათვის. „სიუჟეტურ-თემატური დატვირთვა ბალათურული ბავშვობისა (богатырское детство) უკიდურესად მნიშვნელოვანია. მუდმივი აქტივობა, ზოგჯერ ზედმეტად მოჭარბებულიც კი, რაც ჰიპერტროფიულ სახეს იღებს ხოლმე, ბალათურის განმსაზღვრელი თვისებაა და იგი ვლინდება არა უცებ, არამედ შენახულია ფარული სახით მის ბავშვობაში... ეს ერთგვარი ინკუბაციური პერიოდია, როცა მიმდინარეობს ქმნადობა და დაგროვება პერსონაჟის ქარაქტეროლოგიური თვისებებისა...“ [28, 129].

სწორედ ამ აუცილებელ პერიოდს გაღის ამირანი ბობოქარი ბავშვობის სახით. ეს პერიოდი მომდევნო პერიოდის, როგორც მისი რეალიზაციის, ზღურბლია, წინაპირობაა, რომელსაც მოსდევს სხვა, ახალი ზღურბლი.

V. დევებთან ბრძოლა

ეპიკური გმირის ბიოგრაფიაში აუცილებელი ეპიზოდია ბოროტ ძალებთან ბრძოლა. ამირანის ეპოსში ამ ძალებს დევები განასახიერებენ. არა ჭაბუკობის გამოჩენისა და ძალის დემონსტრაციისათვის, არა თვითმიზნურად, როგორც ხშირად ხდება „ამირანდარეჯანიანსა“ და სხვა საფალავნო ეპოსებში, ებრძვის ამირანი დევებს, არამედ განსაზღვრული, ერთჯერადი მიზნის მისაღწევად. როგორ არ ჰგავს საფალავნო ეპოსის გმირებს ამირანი თავისი ერთჯერადი

შებრძოლებით, თავისი ერთადერთი ანტაგონისტი დევით, ერთი მიზნით, როცა მიაღწევს მიზანს და დევებიც მისთვის (თუ საერთოდ?) აღარ არსებობენ.

ამირანი მოწოდებულია დაამკვიდროს ამ ქვეყანაზე სიკეთე, ნათლიისგან ძალა მას სწორედ ამისთვის აქვს მიმადლებული. ამირანი მამობილის ოჯახს, რომელიც ადამიანურ საზოგადოებას განასახიერებს, მოველინება როგორც მსხნელი. იგი ადამიანებს უბრუნებს დევების მიერ მიტაცებულ ტერიტორიას, ათავისუფლებს მას დევებისგან. სვანური ვარიანტის მიხედვით, ამირანი თავის მამობილს, იამანს უბრუნებს დევის მიერ მოტაცებულ თვალს. ეს არის საბაბი დევებთან ბრძოლისა. ამირანი დევებს მათი ქორწილის დღეს ებრძვის. ეს მნიშვნელოვანია. აქ არის ესქატოლოგიური მომენტი: სწორედ ქორწილის დღეს, სიმბოლურად უკანასკნელ დღეს, როცა ყველანი ერთად არიან შეყრილნი, ერთიანად უნდა გაწყდნენ. ეს ბრძოლა საბოლოოა, რადგან თავად ქორწილია საბოლოო აქტი, გადასვლა ერთი ვითარებიდან ახალ ვითარებაში, ძველის დასასრული ახლის მოსაპოვებლად. დევებისთვის ეს „გადასხვაებაა“ (შდრ. ჯვარ-ხატების ეპითეტი „დევ-კერპთ გადამსხვაებელი“ [18, 118]), ამიერიდან ამ ქორწილით უნდა შეწყდეს მათი ძველებური ყოფიერება.

VI. უკანასკნელი დევი და ცამცუმის კოშკი

მართალია, ჩვენ მივიღეთ თეზისი იმის შესახებ, რომ დევებთან ბრძოლა ერთჯერადია, მაგრამ ისევე როგორც ღვთისშვილთა და დევების ბრძოლის ეპოპეაში დევების განადგურების შემდეგ უკანასკნელი დევი რჩება, რომელსაც საბოლოოდ იახსარი მოუღებს ბოლოს [5, 11], აქაც გადარჩება ერთი დევი, რომელიც უნდა განადგურდეს, რათა გამოჩნდეს ახალი ზღურბლი გმირის გზაზე. ამ დევის სახელი გამოჩნდება შესანიშნავ ბაღადაში, რომელიც „ამირანიანის“ ბევრ ჩანაწერში იპოვება. ეს არის ლექსი, რომელიც იწყება სიტყვებით „სანადიროდ გამოვიდნენ ამირან და ძმანი მისნი, წინ ირემი გამოუხტათ ცას სწვდებოდა რქანი მისნი...“ ირემმა მონადირენი ცამცუმის კოშკთან მიიყვანა, სადაც დახვდათ მკვდარი ცამცუმი და წერილი, რომელიც მისი სახელით იუწყებოდა, რომ მას მოუკვლელი გადაურჩა ერთადერთი ბაყბაყდევი. წერილის ავტორი დევთან გასწორებისთვის და თავისი დამარხვისთვის სთავაზობს თავის იარაღს, ცოლს და სხვა. ეს ის ბაყბაყდევია, რომელიც უნდა შეხვდეს ცამცუმის კოშკიდან გამოსულ ამირანს, მოიკლას მასთან ორთაბრძოლაში და სიკვდილის წინ ამცნოს მას ყამარის ადგილსამყოფელი. ასევე, ეს ის დევიცა, რომლის მოჭრილი თავიდან ამოსული სამი ჭია მომავალი ეპიზოდის ჩანასახია. ამირანი არ კლავს ჭიებს და ამით ქმნის საფრთხეს თავის მომავალ ასპარეზზე. ასპარეზი საფრთხით უნდა იყოს სავსე, ეს არის მისი არსებობის ფორმა. ამირანის არჩევანი – არ დახოცოს ჭიები – თავისუფალია, რადგან არსებობს ალტერნატივა – ძმების რჩევა მოტივაციითურთ: მოკალი, თორემ... ამირანი კი ინდობს, როგორც დაინდო გილგამეშმა ხუმბაბა, მიუხედავად ენქიდუს რჩევისა. მაგრამ აქ პირუკუ ხდება: ენქიდუ გილგამეშის ნაცვლად კლავს ურჩხულს და სწორედ მისი სიკვდილი (არა დანდობა, „ამირანიანისგან“ განსხვავებით) ხდება მომავალი საფრთხის მიზეზი.

ამრიგად, ბაღადა, რომლის ორგანული კავშირი ამირანის ეპოსთან თითქოს ეჭვს იწვევს, გამოყენებულია ხიდად მომდევნო ეპიზოდისკენ (ზღურბლზე) გადასასვლელად.

[„ამირანდარეჯანიანში“ ანალოგიური ეპიზოდი მთელი ეპოსის კარიბჭეა, საიდანაც იწყება მისი სამყარო. აბესალომ მეფე ედევნება უცხო ქურციკს, რომელიც შვიდი დღის შემდეგ მიიყვანს უცხო ადგილას („ქვეყანა უცხოდ აუჩნდა“), თავად კი ერთ კლდეში გაუჩინარდება. მეფე იხილავს ქვითკირის სახლს, რომლის შიგნით კედლებზე ამირან დარეჯანის ძისა და მისი ჭაბუკების სახეებია გამოსახული. მეფე მოიწყენს მათი უცნობობის გამო, როგორც როსტევეანი „უცხო მოყმის“ გამო. მთელი „ამირანდარეჯანიანი“ მათი ჭაბუკობის გადმოცემას ეძღვნება. ამისგან განსხვავებით ამირანი და მისი ძმები არ ინტერესდებიან ცამცუმის წარსულით. მათ მხოლოდ პატივი უნდა მიაგონ მკვდარს და შური იძიონ ბაყბაყდევზე, ანუ გააგრძელონ ცამცუმის დაუმთავრებელი საქმე].

VII. შთანთქმა-ამონთხევა (მეორედ შობა)

გველეშაპთან ბრძოლის ეპიზოდი ცენტრალურია ამირანის თავგადასავალში. ამავე დროს იგი მითო-ეპიკური გმირის აუცილებელი განსაცდელია, რომელიც უნდა გაიაროს მან, რათა ახალ ქმედებათა ასპარეზი გაიშალოს მის წინაშე. გველეშაპთან ბრძოლა არსებითად განსხვავდება დევებთან ბრძოლისგან. დევის სახით ამირანი ამარცხებს, ძლევს ბოროტებას, მაგრამ გველეშაპი არ არის ბოროტების განსახიერება, იგი სრულიად განსხვავებული მოვლენაა და განსაკუთრებულ ფუნქციას ასრულებს. არ უნდა მივიჩნიოთ თავდაპირველ ვითარებად, როცა რომელიმე ვარიანტში გველეშაპის ფუნქციით დევი გვევლინება, მაგ., სვანურში, თუმცა იგი სხვა არქაულ მოტივებს შეიცავს. აქ ამირანის მამობილის თვალის მომტაცებელი დევი, რომელსაც ამირანი ებრძვის, როგორც ბოროტ ძალას, და ამირანის შთანთქმელი ერთი და იგივე პერსონაჟია. ბარის ვარიანტებში ეს იგივეობა არ ჩანს, თუმცა გველეშაპი აქ დევის ტრანსფორმაციაა: მოკლული დევის თავიდან ამოსული ჭია გველეშაპად დახვდება გმირს გზაზე.

დევეები მრავლად არიან, გველეშაპი ერთია, ანუ ის გველეშაპი, რომელმაც გმირი უნდა ჩაეკლავოს.

ყველა მითო-ეპიკურ გმირს ცხოვრების გზაზე, რომელიც ფაქტიურად ბრძოლის, წინააღმდეგობათა გადალახვის გზაა, თავისი გველეშაპი (ურჩხული, დრაკონი) ხვდება. იგი, ცხადია, ამარცხებს მას, მაგრამ გველეშაპის ძლევა განსხვავდება სხვა ანტაგონისტურ არსებათა, ბოროტეულ ძალთა (დევეების) ძლევისგან. როგორც წესი, გველეშაპის მებრძოლი გმირი უნდა შთაინთქას გველეშაპის მიერ, რათა შიგნიდან დაამარცხოს იგი, რადგან გარედან მისი დაამარცხება არ იქნება. მაგრამ შთანთქმა-ჩაყლაპვას კიდევ სხვა უფრო მნიშვნელოვანი დატვირთვა აქვს (ამაზე ქვემოთ). ამირანი ეკუთვნის იმ გმირთა წყებას, რომლებიც ნამყოფი არიან გველეშაპის მუცელში და მისი წიაღიდან გამარჯვებულნი გამოდიან. ვიდრე ჰერაკლე, ელინთა გმირი, დაამარცხებდა ურჩხულს, რომელსაც მეფის ასული ჰესიონე უნდა ჩაეკლავა, ჯერ თავად შთანთქმება მის ხახაში, გაივლის მის წიაღს და გამოვა გარეთ. იმავე განსაცდელის წინაშეა მეორე ელინი გმირი იასონი: მითოსურად ნამდვილ იასონს მედეას მიცემული წამლით კი არ დაუძინებია ოქროს საწმისის მცველი ურჩხული, რათა ეს საწმისი მშვიდად მოეპარა, არამედ ჯერ ჩაიყლაპა მის მიერ და, როცა უკან ამოვიდა, ურჩხული გმირის ამ ამოსვლით უკვე განადგურებული იყო. ეს მითოსური სინამდვილე ერთი ეტრუსკული ხანის ლარნაკზეა

დადასტურებული [30, XV, 247], არც აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკაში“ და არც სხვა წერილობით წყაროში ურჩხულის ამგვარ აღსასრულზე არაფერია ნათქვამი (როგორც ჩანს, სიტყვიერად გმირის ამ განსაცდელის გამოხატვას გაურბოდნენ). ამოსვლა, როგორც ხსნა, ყოველთვის ტრიუმფალურია. ეს არის ხსნა და გამარჯვება ერთდროულად. ასევე შთანთქმება ფინური ეპოსის „კალევალას“ გმირი ვეინემეინენი ვიპუნენ-გველეშაპის მიერ. მის მუცელში მოხვედრილი, იგი ნავით გაცურავს ზღვაური გველეშაპის წიაღს (ნაწლავებს) ერთი ბოლოდან მეორე ბოლომდე და ზღვაში ამონთხევა. ამირანივით მოუნელებელი და მტკივნეული აღმოჩნდა იგი ვიპუნენ-გველეშაპისთვის (XVII რუნა). ამავე ეპოსის გმირი გველეშაპისგან ჩაყლაპული მჭედელი ილმარინენი სვანური ვერსიის ამირანივით უკადრისობს მისი პირიდან ან უკანა ნაწილიდან ამოსვლას და გველეშაპის მუცელშივე გამოჭედილი დანით გამოჭრის მისი ფერდიდან გამოსასვლელს [26, 507; 32, 63].

გველეშაპის ეპიზოდი ორი ნაწილისგან შედგება: შთანთქმა და ამონთხევა.

რას გულისხმობს ეს ეპიზოდი გარდა მასში გადმოცემული საგმირო აქტისა? შთანთქმა თავისი წარმოშობით კოსმოგონიური მოტივია, როგორც გველეშაპთან ბრძოლა კოსმოგონიის იგავური გადმოცემა. დამარცხებული გველეშაპის სხეული სამყაროს ედება საფუძვლად, მატერიალად. ამის კლასიკური მაგალითია მარდუქისა და თიამათის ორთაბრძოლა, რომელიც კოსმოსის შექმნით მთავრდება [5-ა, 97-99]. მაგრამ კოსმოსის შექმნას წინ უძღვის თიამათის მიერ მარდუქის შთანთქმა და მარდუქის ხელით თიამათის მუცლის გაფატრა და ამოსვლა, როგორც მზისა წყვლიადიდან, რაც ქაოსიდან კოსმოსის დაბადებას ნიშნავს. ასევე კოსმოგონიურია ძველინდური ინდრასა და გველეშაპ ვრიტრას შორის შერკინების მითოსი. უხელფეხო უხარმაზარი გველეშაპი ვრიტრა, რომელმაც შთანთქა მდინარეთა წყლები და მოაქცია თავის შიგანში, ყლაპავს მის წინააღმდეგ გალაშქრებულ ინდრას. ინდრა შიგნიდან განწვალავს გველეშაპის სხეულს, იხსნის თავს და დატყვევებულ წყლებსაც, მისი სხეულისგან ქმნის სამყაროს სხვადასხვა ნივთს [26, 534].

შთანთქმა-ამონთხევის კოსმოგონიურ მითოსში ზოგან გამჭვირვალედ, ზოგან შეფარულად ჩანს ერთი მნიშვნელოვანი მითოლოგემა: შთამნთქმელი ზღვაური ურჩხული, გველეშაპი შთანთქმულის მშობელი დედაა, რომლის საშოდან ხელახლა უნდა დაიბადოს დეთაება, კოსმოგონიური გმირი. ბაბილონური კოსმოგონიური ეპოსის თიამათი („ზღვა“) ყველა ღმერთის დიდი დედაა, მათ შორის მარდუქისაც, რომელმაც შიგნიდან გაფატრა იგი, რათა შეექმნა „მშვენიერნი ნივთნი“ ანუ კოსმოსი [5-ა, 81. 105. 149]. ამ მითოლოგიურ ფაქტს მოწმობს პოლინეზიელი გმირის შთამნთქმელი გველეშაპის სახელი – „დიდი-დიდი-დიდი დედა“ [30, 91].

შთანთქმას, როგორც მითოლოგემას, კიდევ ერთი დატვირთვა აქვს: იგი ნიშნავს დამარხვას, დაფლვას, საშოში უკან დაბრუნებას ანუ, სხვანაირად, ემბრიონად ქცევას, რათა არსება კვლავ იშვას. მეორე მხრივ, შთანთქმა-შთაფლვა სიკვდილის სინონიმია, რასაც უნდა მოსდევდეს აღდგომა-გაცოცხლება, საბოლოოდ, ისევ და ისევ ხელახალი შობა. ამრიგად, გველეშაპის მუცელი დედის საშოა, საიდანაც უნდა დაიბადოს არსება. ამიტომაც არ უნდა იყოს მოულოდნელი, რომ ტყეში მდებარე ის ქოხი, სადაც სრულდება მოწიფულობაში გადასვლის, შეიძლება ითქვას, სრულყოფილ ადამიანად „გამოშუშების“ ხანგრძლივი რიტუალი, „დედის საშოდ“ იწოდება და, იმავდროულად, გველეშაპის წიაღს წარმოადგენს. ზოგან

ქოხში შესასვლელი, სადაც შედის მოწიფულობის ზღურბლს მიწვენილი ბავშვი, „გველემშაპის პირად“ იწოდება, კარის დახურვა კი გველემშაპის მუცელში მის გამომწვევდას განასახიერებს. ახალ გვინეაში საინიციაციო ქოხს გველემშაპის ფორმა აქვს თავისი მუცლითა და კუდით. ბავშვი შედის ქოხში, თითქოს გველემშაპის მუცელში ინთქმებოდეს. ეს მისი დიდი დედის საშოც არის, სადაც ის უბრუნდება ემბრიონალურ სტატუსს და საიდანაც ის მეორედ იბადება, როგორც საზოგადოების (ტომის) სრულფასოვანი და სრულუფლებიანი წევრი [32, 35-36].

ცხადია, ამირანის შთანთქმა-ამონთხევას აღარ აქვს ის დატვირთვა, რაც მას ტრადიციულ საზოგადოებებში ჰქონდა. ამირანის თავგადასავალში ეს ეპიზოდი ზღურბლია, რომლის გადალახვის შემდეგ მისი ყოფა ახალ საფეხურზე აღის.

თუ პირველი შობით გმირის სიცოცხლე იწყება, მეორე შობით – ახალი სიცოცხლე. როგორც პირველი შობის დროს გაიჭრა დედის მუცელი, ასევე ამ მეორე შობისას იკვეთება ფერდი გველემშაპისა იმ დანით, რომელიც თან დაჰყვა მას პირველი შობიდან. ჩანს, მეორე შობა გარდაუვალი ყოფილა: ის ამ თანდაყოლილ დანაშია ნაგულისხმევი. ეს იმას ნიშნავს, რომ გველემშაპი ამირანის ბედისწერაა, თითქოს გადამწვევტ ზღურბლზე მისი მშობელი დედა ხედება მას ამ გველემშაპის სახით, რომელიც ხელახლა ბადებს მას. მაგრამ თუ აცნობიერებს ამას ამირანის ეპოსი, უფრო სწორად, ამ ეპიზოდის მოხრობელი თუ მისი ამ სახით შემნახველი? ყველა ვარიანტში, რომელიც კი გველემშაპის ეპიზოდს ინახავს, გველემშაპის მუცლიდან გამოსული ამირანი ახლადშობილის ნიშანს ატარებს, რასაც ხატოვნად გვაუწყებს გროტესკული ლექსი:

ამირანი დაიბადა: გოჭსა ჰგვანდა, ხუხალასა.

თმა და წვერი გასცვივნოდა, ჩეყარა ტომარასა.

ეს ორი კუპლეტი თავისი სიტყვიერი ქსოვილით არ მოდის არქაული ხანიდან, მაგრამ მას ძველთაძველი მითოლოგიის გამოხატვა აქვს ნატვირთი. ეს გროტესკი ხატოვნად გადმოსცემს ახლადშობილის სახეს, მის უსუსურობას. წვერ-ულვაშის გაცვენა მიგვანიშნებს, რომ ამირანის ბიოლოგიური დრო უკუქცეულია საშოში დაბრუნებით. დრო ხელახლა უნდა ამოძრავდეს, „ხუხალა“ უნდა გაიზარდოს, შეიმოსოს, უნდა მიაღწიოს მოწიფულობას და ეს პროცესი უნდა დაჩქარდეს. ამისათვის მოწოდებულია მომდევნო ეპიზოდი.

VIII. იგრი ბატონის წყალი

ეს ეპიზოდი თავის წინაპირობად გველემშაპის ეპიზოდს გულისხმობს, მასზეა დამოკიდებული, თუმცა შეიძლება თავისთავადი ამბის შთაბეჭდილებას ტოვებდეს. ამირანი იგრის წყალში უნდა განიბანოს, რაც თითქოს ნათლობის წყალში განბანის ანალოგიურია. ამ დროს თითქოს ნათლობის განახლება ხდება, როგორც შობის მომდევნო, აუცილებელი რიტუალისა. ან შესაძლოა, იგრის საბანელი იმ დეკეულისა და კუროს ფაშვის ანალოგიურია, სადაც დედის საშოდან ნაადრევად გამოსული ამირანის სხეული უნდა გამოშუშებულიყო.

ამირანი განახლებული ძალით ამოდის იგრის საბანელიდან. განახლება აუცილებელია მისთვის, რადგან მის წინაშე ახალი, ძნელად შესასრულებელი ამოცანაა. მაგრამ რა უნდა იყოს იმაზე ძნელი განსაცდელი, ვიდრე დევებთან ან გველემშაპებთან (თეთრთან, წითელთან და, ბოლოს, შავთან) ბრძოლაა? როგორც ჩანს, არის ასეთი განსაცდელი, რომელიც ამირანმა, როგორც ეპიკურმა გმირმა, უნდა გადაიტანოს. ეს არის საცოლის ძიება.

IX. ყამარი

საცოლე ყოველთვის მოსატაცებელია. ეს არის უდიდესი გმირობის აქტი და ზეადამიანურ ძალისხმევას მოითხოვს. გმირი ამისათვის მომზადებული უნდა იყოს, ამ აქტამდე მას რაღაც უნდა ჰქონდეს ჩადენილი, ჩადებული უნდა ჰქონდეს საგმირო წინდი. „სჯობს საყვარელსა უჩვენე საქმენი საგმირონია“, შემთხვევით არ დასცდენია ნესტანს ეს სიტყვები. ამირანსაც ჰქონდა ჩადენილი საგმირო – ეს იყო დევებთან ბრძოლა და ის განსაცდელი, რომლის შემდეგაც იგი ხელახლა უნდა დაბადებულიყო ახალი საგმიროს ჩასადენად.

ამირანის გზა ახალ, უფრო მაღალ საფეხურზე ადის. აქ ზღურბლი ხედება მას და ეს ზღურბლი საგმირო და მითოლოგიური ეპოსების ერთ მნიშვნელოვან მოტივთან არის დაკავშირებული. ეს არის მზეთუნახავის მოტაცება და იგი გარდაუვალია, როგორც გმირის, ისე ქალის ცხოვრებაში: მზეთუნახავი სამარადისოდ არ უნდა დარჩეს კოშკში. ვინმემ იგი მზის სინათლეზე უნდა გაიყვანოს – მზეთუნახავმა უნდა იხილოს მზე ან მზემ უნდა იხილოს მზეთუნახავი. ქალი მზად არის ამისათვის და ის ელის თავის გამომხსნელს, როგორც უკაცურ ბნელ სახლში მყოფი ფარნავაზი, რომელიც მზემ გამოიყვანა ველად და ახილვინა თავისი თავი „ქვემდაბლად“.

ეს ყამარს არ ეხება, მაგრამ აქ უნდა ითქვას, რომ მზეთუნახავი, რომელსაც საგულდაგულოდ მაღავენ სამზეოსგან, ბოლოს მაინც მზის სხივისგან მუცლადღებული აღმოჩნდება. წინასწარმეტყველება, რომლის თანახმად ნაშიერი მამას ან პაპას ტახტიდან გადმოაგდებს, თან ახლავს სიუჟეტს, მაგრამ არა ყოველთვის. ის აუცილებელი არ არის. შენიშნულია კოშკში ქალწულის დამწყვდევის რიტუალური წარმომავლობა [29-ა, 27]. დამწყვდევა, საზოგადოებისგან განრიდება-გამოცალკეევა ე.წ. გადასვლის რიტუალის კუთვნილებაა. განმარტოებულ კოშკში შედის ასაკობრივი ცვლილების ზღურბლს მიღწეული და იქიდან მოწიფული გამოდის. კოშკი თუ სხვა ნაგებობა, რაც უნდა ერქვას მას, კოშკი თუ „გველეშაპის მუცელი“ ან „დედის საშო“, როგორც მას ე.წ. პრიმიტიულ ხალხებში უწოდებენ, ის ადგილია, სადაც მიმდინარეობს გოგონას ფიზიკური მომწიფებისა და ქალურ „სიბრძნეში“ წვრთნის პერიოდი. და ის მთავრდება სწორედ მაშინ, როცა ვაჟიც მიაღწევს იმ ზღურბლს, რომლის გადალახვის შემდეგ მას შეუძლია ქალის მოპოვება. ასაკობრივი გადასვლის რიტუალის ყრუ გამოძახილს ახლებური მოტივაციით „ვეფხისტყაოსანშიც“ ვხვდებით. ჩვენ ვიცით, რომ გარკვეულ ხანამდე ტარიელი და ნესტანი ერთად იზრდებიან. მაგრამ დგება უამი და ვაჟს მამა წაიყვანს, ნესტანს კი მეფე საგანგებო სახლს აუგებს. გავიხსენოთ სტროფები 331-333:

მეფემან სახლი აუგო, შიგან *samyofi qalisa*:

ქვად ფაზარი სხდა, კუბო დგა იავუნდისა, ლალისა,
პირსა ბაღჩა და საბანლად სარაჯი ვარდის წყალისა;
იგი მუნ იყვეს, მედების ვისგან სახმილი აღისა!

დღე და ღამე მუჯამრითა ეკმეოდის აღვა თლილი;

ზოგჯერ კოშკს ჯდის, ზოგჯერ ბაღჩას *Camovidis, ra dgis Crdili*.

დავარ იყო და მეფისა, ქვრივი, ქაჯეთს გათხოვილი,

მას *sibrZnisa saswavleblad* თვით მეფემან მისცა შვილი.

სრა ედგა მოფარდაგული ოქსინოთა და შარდითა;

vervin vxedevdiT, შეიქმნა პირითა მინა-ვარდითა;

ასმათ და ორნი მონანი ჰყვიან, იმღერდის ნარდითა;

mun izrdebodis ტანითა, გაბაონს განაზარდითა.

ამ სტროფებში ბევრი დეტალი მიგვანიშნებს ნესტანის „სამყოფის“ რიტუალურ ბუნებაზე. მისი მდიდრული სახე, ეს ფუფუნება და გარეგნული ბრწყინვალეობა მხოლოდ იმას გვეუბნება, რომ იგი უფლისწულისთვის არის განკუთვნილი. შევცდებით, თუ ვიფიქრებთ, რომ აქ ნესტანის დრო უზრუნველობასა და თამაშში გადის („იმღერდის ნარდითა“). აქ მიმდინარეობს უსაკო გოგონას წვრთნა საღია ცო ასაკისთვის. ამ სტროფებში გამხეილია ამ კოშკის ჭეშმარიტი დანიშნულება: იგი მხოლოდ ქალთა სამყოფია, სადაც მამაკაცი არ ჭაჭანებს. „ვერვინ ვხედვედით“, ამბობს ტარიელი და გულისხმობს მამაკაცებს, თვით მამა-მეფის ჩათვლით; ქალს ვერ იხილავს მამაკაცის თვალი, მშობლისაც კი, ისევე როგორც თვალი მზისა, როგორც მზეთუნახავს: „ჩამოვიდის, რა დგის ჩრდილი“, ანუ დღის იმ პერიოდში, როცა ჩასულია მზე; აქ წვრთნიან მას („მას სიბრძნისა სასწავლებლად...“) ქალურ ცოდნაში ანუ საიდუმლოში, რომელიც მამრთაგან დაფარული რჩება. ქალური სიბრძნის იდუმალეობა აქ გამოხატულია თითქოს ქაჯური ცოდნით, რომელშიც მას დავარი განასწავლის. და, ბოლოს, აქ იზრდება ის ქალად, დედაკაცად: „მუნ იზრდებოდის ტანითა, გაბაონს განაზარდითა“; გაბაონში გაზრდილობა, პოემის ავტორის მიხედვით, სრულყოფილი გაზრდილობაა, როცა ასაკი აღწევს სათანადო ზღურბლს. ნესტანი სრულიად გარდაიქმნება კოშკში, ის უცხოა, გაუცხოებულია ტარიელისგან, რომელმაც ვერ იცნო თავისი ტოლი, რომელთანაც ერთად იზრდებოდა. ეს უცხოობა, მოწიფულობის ეს სიუცხოვე არის მოულოდნელი სიყვარულის აფეთქების მიზეზი.

მაგრამ „ამირანიანში, როგორც რუსთაველის პოემაში, კოშკში ყოფნა არ ინახავს *gadasvlis ritualis* ცოცხალ ხსოვნას. ის მხოლოდ საშენი მასალაა სხვა მოტივის წარმოსაჩენად.

ვაჟი სწორედ მაშინ მიადგება კოშკს, როცა ქალს აღარ ედგომება იქ, როცა მისი კოშკში ყოფნის დღეები ამოწურულია და ახალი ზღურბლი გამოჩნდება მის ცხოვრებაში, მის ფიზიკურ-სულიერ ზრდა-განვითარებაში. ამიტომაც ქალი ხალისით მიჰყვება ვაჟს, ეხმარება კიდევ – არა თუ გატაცებაში, არამედ მამის დამარცხებაშიც (ასე იქცევა, თუ გავიხსენებთ, კოლხი მედეაც, რომელიც ჯერ მამის წინააღმდეგ ეხმარება იასონს, მერე კი ძმას გაწირავს).

ამირან, გულად გმირი ხარ, კილო არ იცი ომისა.

მაღლა რათა სცემ სპილოსა, დაბლა შემოჰკარ რბილოსა.

ჩარდახს შეაჭერ ბოძები, მას წამზე მიაწვინოსა.

ქალი თითქოს სადღაც დან მოტაცებულია და მას ძალით აკავებენ კოშკში. მაგრამ მას აღარ სურს თუნდაც ბროლის კოშკში დარჩენა. ქალისთვის ეს ტყვეობაა, უფრო სწორად, გარკვეული დროიდან ის აცნობიერებს, რომ დატყვევებულია და რომ სადღაც არსებობს მისი გამომსხნელი. მაინც საიდან მოხვდა ეს ქალი – ყამარი ამ კოშკში? ეს საიდუმლოა, ამ საიდუმლოს ვერ ამხელს მთქმელი: კოშკი, რომელიც შუაგულ ზღვაშია ანუ *zRvis WipSi*, მიუწვდომლობის გამომხატველია. ეპოსმა მხოლოდ ყოფითი მოტივი იცის ყამარის სიუცხოვისა დედ-მამისადმი, რომლებიც იქნებ სულაც არ არიან მისი მშობლები:

არცა გამზარდა დედამა, არცა მეტყოდა ნანასა,
გარეთ გადგამდით აკვანსა, შიგნით მეტყოდით ნანასა.
როცა შინ შემიყვანიდი, ყელზე მადებდი დანასა...

რას ნიშნავს ეს „გარეთ გადგმული აკვანი“ და „შიგნიდან ნამღერი ნანა“? ხომ არ მიგვანიშნებს ეს ყამარის არაჩვეულებრივ ბავშვობაზე, მის იდუმალბრძოლვ წარმოშობაზე? ამირანის აკვანიც ხომ გარეთ, იამანის წყაროზე იყო გადგმული. ხომ არ იყო ყამარი ისეთივე მოძულეებული შვილი, როგორც ზღაპრის გერი, რომელიც უფლისწულმა უნდა გამოიხსნას და დიდებაში შეიყვანოს, ანუ მისი ფარული დიდება გამოააშკარავოს? (ამის თაობაზე იხ. „ეთერიანი“). რადგან ბროლის კოშკი არ არის ის ადგილი, სადაც ასული თავისი ნებით იმყოფებოდეს, ასულს არა აქვს საკუთარი ნება, ის არ ირჩევს თავის ადგილსამყოფელს. ის მხოლოდ ელის, როგორც ელის მურმანის კოშკში გამომწვევდელი ეთერი აბესალომს. ქალის, აქ ყამარის, პასიურობა კიდევ უფრო ამძაფრებს მის იდუმალბრძოლვს. თუ ამირანზე, მის წარმოშობაზე რაღაც ვიცით, ყამარის წარმოშობა საიდუმლოებით არის მოცული. უფრო მეტიც: თავად ყამარია საიდუმლო, რომლის არც დასაბამი ვიცით, არც – ბოლო. რა როლს უნდა თამაშობდეს ქალი ამირანის თავგადასავალში, თუკი მათ შეხვედრას ქორწილი არ აგვირგვინებს? არც ერთ ჩანაწერ ვარიანტში არ არის ნახსენები მათი ქორწილი – ნახსენები რომ ყოფილიყო, ეს ზღაპრის დასასრული იქნებოდა. მაგრამ ამირანის თქმულება არ არის ზღაპარი, რომ ქორწილით დასრულდეს. რჩება მოტაცების აქტი, როგორც აქტი, თავის თავში დასრულებული, თვითკმარი ეპიზოდი. ამით მოტაცებას (გამოხსნას) თავისთავადი, დამოუკიდებელი ღირებულება ენიჭება.

მოტაცების შემდეგ ყამარის კვალი იკარგება: მას ვერ ვხედავთ ამირანის გვერდით მისი ცხოვრების საბედისწერო წუთებში, ვერც მაშინ, როცა ის მარტოა თავის გაბუდაყებაში, ვერც – როცა ნათლიას იწვევს ორთაბრძოლაში, ვერც – როცა კლდეზე მიჯაჭვული.

ამირანი ყამარის მოსატაცებლად ებრძვის ძალებს, რომელთაც ღრუბელთ ბატონი განაგებს, ცაზე ჩამოკიდებული კოშკიდან ჩამოჰყავს ქალი, და ამ აქტის ჩადენით თითქოს გასცდება ადამიანურ ზღვარს, ის თითქოს ადამიანზე მეტი გახდება. მაგრამ მას მოელის ისეთი განსაცდელი, რომლის გადასატანად აღარ ჰყოფნის ადამიანური ძალა. მას წინ კიდევ ერთი ზღურბლი-განსაცდელი ელის გადასალახავად.

X. ამბრი არაბი

ეს განსაცდელი მკვდარმა ამბრი არაბმა მოუვლინა ამირანს, როცა ამირანი თავისი ძლიერების მწვერვალზე იყო; როცა ის დარწმუნებული იყო თავის უძლეველობაში, თავის ერთადერთობაში. ვინ არის ამბრი არაბი, რა წარსული აქვს, რა გმირობა ჩაუდენია – ეს არც ამირანმა იცის და არც ეპოსის მსმენელებმა იციან. სად იყო მისი ჭაბუკობის ასპარეზი, ან ვინ დაუმარცხებია მას, არც ეს არის ცნობილი. ის თითქოს სხვა დროში და სხვა სივრცეში არსებობდა და სიკვდილის შემდეგლა შემოიჭრა ამირანის ცხოვრებაში, როგორც ცოცხალი დადასტურება ხალხური თქმისა: „მჯობს მჯობი არ დაეღვევა“. ამირანი თავის თავზე განიცდის ამ ანდაზის ჭეშმარიტებას. ის ისმენს ამბრის დედისგან მწარე სიტყვებს, როგორც მხილებას:

„აის ქვეყანამც კრულია, სადაც შენ ამირანობდი,
თავს იხურავდი ჩაჩქანსა, ბოლოზე ჰჯაჭვიანობდი.

წესი თუ იყოს დედათი, ადვილად გინადირებდი“.

და სასოწარკვეთა მოიცავს მას, ორმოც დღეს იგლოვებს საბნელოში ჯდომით საკუთარ თავს. მარცხი მით უფრო სამარცხვინოა, რომ იგი მკვდრისაგან აქვს ნაწვნევი, სასოწარკვეთა მით უფრო აუტანელია, რომ იგი ველარასოდეს მოახერხებს ამბრი არაბთან შებმას თავისი საამაყო ძალის გამოსაცდელად და რომ იგი ამბრი არაბის არა მთელმა ძალამ დაამარცხა, არამედ მისმა ნაშთმა – მკვდარმა ფეხმა, რომელიც ურმიდან გადმოვარდნილიყო და მიწაზე ნაღარი გაჰქონდა. ამბრი არაბთან შეხვედრამ ამირანში ჩათესა შურისა და სასოწარკვეთილების თესლი, რომელმაც შემდეგ გაბუდაყების (ძველბერძენთა *hubris*) ნაყოფი აღმოაცენა.

XI. ძალის განახლება

ამ სასოწარკვეთილებიდან, რომელიც არარაობის შეგნებამ წარმოშვა, ამირანს ნათლია გამოიყვანს. აქ ხდება მისი გარდატეხა, თითქოს სხვა ადამიანად დაბადება. ნათლიამ იცის, რომ ეს ამირანი, რომელიც იხვეწება ძალის მომატებას, ის ძველი ამირანი აღარ არის, ბოროტებას რომ ებრძოდა აკვანში დანათლული ძალით. ნათლიამ იცის, ამირანი ამ გაორკეცებულ ძალას სასიკეთოდ არ გამოიყენებს. მაგრამ ნათლიას, თუმცა ის ყოველისშემძლეა, არ ძალუძს უარი უთხრას ნათლულს სათხოვარზე, რადგან ნათლულის უფლებაა, საჩუქარი მიიღოს ნათლიისგან. ნათლიამ იცის, რომ ამირანისთვის ეს სასიკეთოდ არ იქნება, მაგრამ ამირანმა თავად უნდა გამოსცადოს ის, რაც მან უნდა იცოდეს, როგორც ადამიანმა, და რაც მისი, როგორც ადამიანის, გამოსაცდელია. ნათლიამ ის ბოლომდე უნდა მიუშვას, ამოაწურინოს ადამიანური შესაძლებლობანი, საკუთარ თავზე განაცდევინოს ადამიანში მოქცეული, თუნდაც ღვთიური ნათლიისგან მონიჭებული ძალის დასაზღვრულობა. ნათლიის ცოდნა აბსოლუტურია: ის, ღმერთი, ჭკრეტს ყველა შესაძლებლობას, მათ შორის იმასაც, რომელიც ამირანს საბედისწერო ორთაბრძოლამდე მიიყვანს. მეორე მხრივ, ნათლიას არ შეუძლია უარი უთხრას ნათლულს, როგორც ბასილი დიდი წერს, „ღმერთი უძლურია ადამიანის თავისუფალი ნების წინაშე, მას არ შეუძლია მისი იძულება, რადგან თავისუფლება ღვთის ყოველისშემძლეობიდან მომდინარეობს“. და ამირანსაც, როგორც ადამიანს, ღვთის ხატად შექმნილს, არ შეიძლება წაერთვას თავისუფალი ნება, თუნდა იგი ბოროტებისკენ იხრებოდეს. ერთადერთი, რაც „ზღვარს უდებს“ ღვთის ყოველისშემძლეობას, ადამიანის თავისუფლებაა. ღმერთს არ „შეუძლია“ მასზე ძალადობა, რადგან თავისუფლება ღვთის ნაპერწკალია ადამიანში.

XII. გაბუდაყება (ჰუბრისი)

ღმერთი არ აკავებს, ღმერთი მიუშვებს. ეს ღვთიური მიშვებაა. ამირანი მიშვებულია და ისიც ეტოქება იმას, ვინც მიუშვა იგი.

ძალაგაორკეცებული ამირანი სრულიად მარტო აღმოჩნდება. როგორ წარმოიშვა ეს სიმარტოვე? სად არის ყამარი, რომლის მოსაპოვებლად მან არნახული გმირობა ჩაიდინა? არ ვიცით. მთხრობელი დუმს. არა თუ არ იცის, არც აინტერესებს ყამარის ბედი, რადგან ეს არსება თავად ამირანს აღარ ესაჭიროება. სად არიან ძმები – ბადრი და უსუპი, რომლებიც თან ახლდნენ მას განუყრელად და შემწეობა გაუწიეს ყამარის მოპოვებაში? მთხრობელი დუმს. ამირანს ისინი აღარ ესაჭიროება. თავის გაბუდაყებაში ამირანი მარტო უნდა

იყოს, როგორც აბსოლუტი, რომელიც ვერ ითმენს თავის გვერდით სხვას. ერთი ვარიანტის მიხედვით, ამირანი შინ ტოვებს მათ, თან არ მიჰყავს საჭაბუკოდ, ხელს შემეშლიანო. მართლაც, ძმები იქნებ ხელისშემშლელნი ყოფილიყვნენ: ამირანი ამ ქვეყნად ხომ ყველას უნდა დაპირისპირებოდა, რათა თავისი ძალის „უსაზღვროება“ გამოეცადა და განეცადა, რათა მარტოდმარტო დარჩენილიყო საკუთარ თავთან. ის არ უნდა შეჩერებულიყო ბერიკაცის წინაშე, რომელთან ორთაბრძოლასაც ძმები უთუოდ დაუშლიდნენ. და ამირანი, რაკი მას ნათლია მიუშვებდა მის ნებაზე, ბოლომდე გამოცდიდა თავს ანუ იმ ძალას, რომელიც თავისი ეგონებოდა, რადგან დავიწყებული ექნებოდა, ვისი მონიჭებული იყო იგი. ამირანი მოწყდა კაცობრიობას – მან თავისივე ხელით გააუდაბურ-გააუკაცრიელა თავისი გარემო: არც ტოლი, არც ნაკლები, არც მჯობი, აღარც ბადრი და უსუბი, აღარც ყამარი... არც დევები (გარდა ერთადერთი ცალთვალა დევისა) – მარტოდმარტო მიწასა და ცას შუა, უფლის წინაშე, ღვთის პირისპირ. მიწას უმძიმდა ამირანი. რაღაცის მოლოდინი იყო.

საზოგადოებისგან ეს კიდევანობა, ასოციალურობა, რაც აშკარად შეინიშნება ამირანის პიროვნებაში [35, 315-316], სხვა არაფერია, თუ არა მისი გაბუდაყების, *hubris* გამოხატულება. ის შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც სოციალური სტრუქტურის, ფიგურალურად, კერიის დამანგრეველი „ანტი-სიძე“ [31, 202-203]. გ. შარაშიძე მის ამ თვისებას მონადირეობასთან აკავშირებს. თუმცა ამირანისთვის მონადირეობა განმსაზღვრელი არ არის, მაგრამ ის დამატებით აძლიერებს *hubris* სიფათს. მითოსური მონადირე, როგორც წესი, ამ მოტივით იღუპება.

ბოლოს, მარტოდ დარჩენილი (სად არიან მისი ძმები, სად არის ყამარი?) ამირანი კვლავ ობოლია და კვლავ ბობოქრობს, როგორც ბავშვობაში. მეორდება მისი ბობოქარი, აგრესიული ბავშვობა – მოჭარბებული ძალის უსაგნო დემონსტრაცია.

XIII. უფლის გამოწვევა

„... მაშინ მოიცემს გულს, საზღვარს გადალახავს და შესცოდავს. მისი ძალა კი მის ღმერთშია“ (*abak.* 2:11). ამირანის მომრევი აღარავინ დარჩა ქვეყანაზე. ეს მისი ბედისწერაა. საბედისწეროა იმ აზრით, რომ გარდაუვალია მისი შეხვედრა იმ ბერიკაცთან, რომელმაც ერთხელ დამე გაათია მისი მამობილის ჭერქვეშ და ახლადმოგვრილი შვილის ნათლიობა შესთავაზა. არ შეიძლება ამ ბერიკაცმა არ მოიკითხოს იგი, არ დახვდეს მას გზაზე, რათა მოუვლინოს ახალი განსაცდელი. ამირანმა განიზრახა ასეთი აბსურდი – აბსოლუტური ძალის მფლობელობა, იმ წყაროსი, საიდანაც მოედინება მისი ძლიერება.

ამირანი დევების სახით დაბალ საწყისს ებრძოდა და მისი ბრძოლა წარმატებული იყო („ამირანმა დევი დასცა...“). ახლა ნათლიის სახით ის უმაღლეს საწყისს ებრძვის და დასცემს საკუთარ თავს. ერთხელ ამირანმა მოითხოვა იმაზე მეტი, რაც შობითგან ჰქონდა მიცემული, და მიეცა. ახლა მან მოისურვა გამხდარიყო იმაზე მეტი, რაც იყო: ამაღლებულიყო მისთვის ძალის მომნიჭებელზე. ნათლიასთან შებრძოლებით მან მოინდომა, რომ მაღლი, რომელიც მას მიეცა, მისი ბუნება გამხდარიყო. ამირანში მეორდება ადამის დაცემა. „ადამის დაცემა იმაში მდგომარეობს, რომ მან ღმერთთან მეტოქეობა არჩია, რათა გათანასწორობოდა მას, ნაცვლად იმისა, რომ მის მაღლს ზიარებოდა“ [25, 132]. ამგვარი განზრახვის აბსურდულობა ყოფიერებაში პირველად მაშინ გამოჩნდა,

როცა ერთმა უბრწყინვალესმა ანგელოზმა, რომელიც ყველა სხვა ანგელოზზე ახლოს იყო გამჩენთან, მისი ტახტის ხელყოფა განიზრახა – შვილმა მონდომა, ჩამოეგდო მამა და მისი ადგილი დაეჭირა. ამ აქტით, – ეს იყო ჯანყი, მწვერვალი გაბუდაყებისა – სულიერ სამყაროში შემოვიდა ბოროტება, რომელმაც მერე ადამში იჩინა თავი. ამირანის სასჯელიც ისეთივე აუცდენელია, როგორც სასჯელი მოჯანყე ანგელოზისა. ეს არის მისი მოკვეთა სამზეოდან, ცოცხალთა ქვეყნიდან და, რაც უფრო მაღალი იყო მისი მდგომარეობა, მით უფრო ღრმა იყო მისი დაცემა. ამირანი, როგორც ადამიანი, ღვთის ხატს ატარებს, ღმერთმა ის თავისუფალ არსებად შექმნა. და რაკი თავისუფალია, მას შეუძლია აირჩიოს ღვთის საწინააღმდეგო, დაუპირისპირდეს კიდევ მას, ვინც შექმნა იგი. როგორც თომა აქვინელი წერს, „ბოროტების არჩევის შესაძლებლობა უპირობოა, იგი არ შეიძლება წაერთვას სრულყოფილ არსებას. აქ არის ღრმა საფუძველი განსაცდელისა და ანგელოზის ჯანყისა, და, აგრეთვე, ადამიანის განსაცდელისა და ჯანყისა, როგორც პირველი ადამიანისა, ასევე ყველა ჩვენგანის. ეს არის ყოველი სულიერი არსების ხვედრი: მან უნდა გაიაროს განსაცდელი თავისუფლებით“. შეიძლება თუ არა ამირანის ჯანყი განვიხილოთ მამის წინააღმდეგ ჯანყის საერთო ტიპოლოგიურ კონტექსტში? კერძოდ, შესაძლებელია თუ არა მისი ჩართვა ბერძნული (და ხეთური) თეოგონიის ტიპოლოგიაში? კრონოსი ჩამოაგდებს ურანოსს, კრონოსს ჩამოაგდებს ზევსი. მოჯანყე იმარჯვებს, მისთვის არ არის გათვალისწინებული სასჯელი. ამირანის ჯანყი, მხოლოდ მცდელობა უპირატესობის გამოჩენისა, თავის თავშივე გულისხმობს სასჯელს. ამირანის ეპოსი მისდევს სემიტურ ყაიდას, რომლის თანახმადაც მამა ყოველთვის გამარჯვებულია, მისი მარცხი წარმოუდგენელია, რადგან ის აბსოლუტური მამობის განსახიერებაა.

XIV. მიჯაჭვა

ამირანის სასჯელის ადგილი იგივე ადგილია, სადაც მან ბერიკაცს ორთაბრძოლა გაუმართა. შერკინება ხდება ან რომელიმე მაღალ მთაზე (იალბუზი, ბრუტსაბძელა, საყორნია...), ან სამჭედლოსთან, ან გზაჯვარედინზე. მაღალი მთა, მთის მწვერვალი კარგად გამოხატავს მისი ზვაობის, გაბუდაყების მწვერვალს, საიდანაც უნდა დაიწყოს მისი დაცემა. ის პალო თუ უფლის ყავარჯენი, რომელსაც ძვრა ვერ უყო ამირანმა, რაკი უფლის ბრძანებით ფესვები გაიდგა დედამიწის გულში, იქცევა იმ სვეტად, სადაც მიეჯაჭვება მეამბოხე გმირი. მიჯაჭვა არ აკმარა მრისხანე ნათლიამ – ზედ კლდეც გადაახურა, რათა კაცთაგან უხილავი ყოფილიყო, როგორც დაბეჭდილი საიდუმლო. დაეცა ამირანი. დაეცა, როგორც ის ანგელოზი, რომელზეც ბიბლიაშია ნათქვამი: „როგორ ჩამოემხე ციდან, მთიებო, ძეო განთიადისა! მიწას დაენარცხე, ხალხთა მტარვალო! გუშინ ამბობდი: ცად ავხდები, ღვთის ვარსკლავთა ზემოთ ტახტს დავიდგამ და დავჯდები საკრებულო მთაზე, ჩრდილო კალთებზე. მაღლა დრუბლებში ავიჭრები, უზენაესს გაუუტოლდებიო! მაგრამ შავეთში ჩადიხარ, ქვესკნელის უფსკრულებში...“ (esaia, 14: 12-15). ის, რაც დაემართა ამირანს, არ არის განპირობებული მის გარეშე არსებული ობიექტური გარემოებებით, არც წინასწარგანჩინებით (ანუ ბედისწერით), არამედ გამოწვეულია მისი თავისუფალი ნებით. აქ არის ტრაგედია არა ბედისწერისა, როგორც ანტიკურ დრამასა თუ მითოსში, არამედ ტრაგედია თავისუფალი ნებისა, როგორც ქრისტიანული ეპოქის დრამაში (შექსპირი, იბსენი, ვაჟა-ფშაველა...). ნ. ბერდიაევი ერთგან წერს, რომ

„ნამდვილი ტრაგედია არის ტრაგედია თავისუფლებისა და არა ბედისწერისა“. ამირანის საქმეში არ ჩანს ბედისწერა. არ ჩანს არც წინასწარმეტყველება, რომელსაც უნდა გაურბოდეს ის, როგორც ოიდიპოსი ან აქილევსი გაურბიან. ბევრი ნიშნით ამირანი ენათესავება აქილევსს [35, 309-310. 315-6. 319-320], მაგრამ ამ ერთადერთი გადამწყვეტი ნიშნით შორდება. ეს არის თავისუფალი ნება ანუ არჩევანის თავისუფლება, რასაც მოკლებულია ელინთა სახელგანთქმული გმირი.

ამირანის სასჯელის თავისებურება ის არის, რომ მიჯაჭვამ სამანი დაუდო მის *hubriss*, ისევე, როგორც ცოდვის შედეგად შემოსულმა სიკვდილმა ადამს მის ბუნებაში ცოდვის გამარადისების პერსპექტივა ააცილა. აქ ჩანს სასჯელის ამბივალენტურობა, რაც ესოდენ ნაცნობია ელინური ტრაგედიისთვის. თავსდატეხილმა უბედურებამ, როგორც ღვთის სასჯელმა, კათარზისი უნდა დაბადოს. ამირანის ტრაგედია ელის კათარზისს.

XV. მიჯაჭვული ამირანი

ამირანი გარიდებულია კაცობრიობას. მისი თავდაპირველი ობლობა მარტოობის სახეს იღებს. მარტოობის განაჩენი მან თავადვე გამოუტანა თავის თავს, როცა გაბუდაყების პერიოდში განუღვა ყველას და, საბოლოოდ, ყოველის პირველ მიზეზსა და დასაბამს აუჯანყდა. არ არიან მის გვერდით არც მისი ძმები და არც ყმარი. სად არის შემწე, მრჩეველი და მოსარჩლე? ღმერთმა დასაჯა და ადამიანი როგორღა გამოესარჩლოს? აღარც მეტოქე, რომელთანაც კვლავ გამოცდიდა ძალას. უკანასკნელი ძალა, რომელმაც ის მიაჯაჭვა, კლდედ არის აღმართული. ახლა ის მარტოა თავის თავთან, დასრულდა ეპიკური დრო და დაიწყო ეგზისტენციალური, მისი საკუთარი პიროვნული დრო. ამ ტყვეობაში მის გარშემო ჩნდებიან სრულიად ახალი პერსონაჟები. აქ არის გოშია, რომელმაც მთელი წლის მანძილზე უნდა ლოკოს ჯაჭვი, გაწყვეტამდე მიიყვანოს იგი, რათა მჭედლებმა კვლავ გაამრთელონ. ეს ხდება ვნების კვირას, დიდ ხუთშაბათს, როცა მჭედლები დილაადრიანად უბრად, მღუმარედ გრდემლზე უროს სცემენ თავთავიანთ სამჭედლოებში და მათი ერთობლივი ძალისხმევით იქ, გამოქვაბულში, ჯაჭვი კვლავ იჭედება. მთიულური თქმულება ამგვარად გადმოგვცემს ამირანის ჯაჭვთა ყოველწლიურ განახლებას მჭედლების მიერ: „აღდგომის სამი დღის წინ, დიდ ხუთშაბათს, მჭედელმა გრდემლს კვერი უნდა დაჰკრას, თორთ ამირანი აიშვებს და მჭედლებს ემტერებაო. რამდენჯერაც კვერს გრდემლზე დაჰკრამენ, იმდენს მუშეკიას ლოკვით გათხელებული ამირანის ჯაჭვი გასქედდებაო. ამირანი აქ, მღეთაშია დაბმული“ [4, 107].

აქვეა ჩიტი, რომელიც პერიოდულად აჯდება პალოს, რათა ამირანმა პალო, რომელსაც ის არყევს მთელი წლის მანძილზე, თავისდა უნებურად კვლავ მყარად ჩააჭედოს კლდეში. პალოზე შემომჯდარ ამ უცხო, საიდანღაც შემოფრენილ ფრთოსანს წილი უდევს თითქოს უკვე თავდასხნილი ამირანის ხელმეორედ მიჯაჭვაში. ამირანი პალოს აბრუნებს მიწის სიდრმეში. რას ნიშნავს ეს? რისი ნიშანია ეს ჩიტი? იმის ხომ არა, რომ ის ჯერ კიდევ არ არის მზად გასათავისუფლებლად? ეს უნებური თვითშებორკვა ხომ არ არის გამოხატულება იმ ცოდვისა, რომლისგანაც იგი ჯერ კიდევ არ გათავისუფლებულია? ან იმ აბსურდისა, რომელშიც საკუთარ ძალაში დაჯერებამ ჩააგდო? იგივე ძალა, რომელიც მისი იმედი და სიამაყე იყო, იქცევა მის კვლავ მიმჯაჭველად. ეს ძალა ხომ მაინც მისი საკუთრება არ არის – ეს მისი ნათლიის ძალაა, რომელიც

მიზარებული ჰქონდა მას. იგივე ძალა აჯაჭვავს მას კვლავ განმეორებით და ასე იქნება, სანამ ამირანი ამას არ მიხედება.

გოშია – მიწის არსება – ეხმარება, ჩიტი – ცის არსება – ხელს უშლის. ეს იმას ხომ არ ნიშნავს, რომ ცა ჯერ კიდევ არ არის თანახმა მისი გათავისუფლებისა? ცა კვლავ განსაცდელს უზაგნის მას, კვლავ ელის მისგან პასუხს. სიჯიუტეა, რომ აბრკოლებს მის გათავისუფლებას. ჯერ სიჯიუტე უნდა დაიძლიოს.

XVI. გათავისუფლების ამო მცდელობა

თანახმად რამდენიმე ვარიანტად არსებული თქმულებისა, რომელიც შეიძლება ამირანის ეპოსის ეპილოგად მივიჩნიოთ, ის კლდე, სადაც მიჯაჭვულია გმირი, შვიდ წელიწადში ერთხელ იღება. ცა კვლავ აძლევს შანსს...

ერთ-ერთს ამ გახსნათაგან შეესწრება ერთი უსახელო მწყემსი, მენახირე, მეცხვარე თუ მონადირე [1, 95; 14, 338. 335. 346]. ეპოსის დასაწყისში, მის პროლოგში, ვხვდავთ მონადირეს, რომელმაც იპოვნა ბავშვი და იხსნა დაღუპვისაგან. ეპილოგში კვლავ ვხვდებით მონადირეს, რომელსაც ამჟამადაც ამირანის გადარჩენის მისია აკისრია. ამ მონადირემ ამირანის დავალებით შინიდან (ან სამჭედლოდან) უნდა წამოიღოს ჯაჭვი (საკიდელი), რომლის საშუალებითაც ამირანმა თავისკენ უნდა მიიზიდოს ხმალი, რათა გაკვეთოს ბორკილები. მონადირემ უბრად უნდა წამოიღოს ეს საკიდელი – არავის გასცეს ხმა, არავის გამოეპასუხოს; დუმილის დაცვა, საიდუმლოს შენახვა აღთქმის შენახვის ბადალია. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში ექნება წარმატება მის მცდელობას. ჩვეულებრივ, მონადირე ყოველთვის იცავს აკრძალვებს სანადიროდ წასვლამდე რამდენიმე დღით ადრე. მარხულობს, მდუმარებს, არ ეკარება ცოლს. ამ აკრძალვათა შესრულებაზეა დამოკიდებული მისი წარმატება ნადირობისას.

მაგრამ მონადირე ვერ დაიცავს დუმილის აღთქმას. აბეზარი ცოლი დააცდენინებს სიტყვას ამირანის გამოსახსნელად მიმავალ ქმარს. მონადირე ვეღარ მიაგნებს კლდეს და ამირანის გათავისუფლების სახსარიც ისპობა. მონადირე ვერ იცავს დუმილს, მჭედლები კი იცავენ, როცა უბრად სცემენ გრდემლს, და მათი მოქმედება წარმატებულია (გავიხსენოთ, რომ არსებობს საკმაოდ გავრცელებული ციკლი თქმულებათა აკრძალვის დამრღვევი მონადირის შესახებ). მჭედელი იცავს აღთქმას, მონადირე – არღვევს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჯერ კიდევ ჭარბობს ის ტენდენციები, რომლებიც ამირანის მიჯაჭვის პირობებს ქმნიან.

რას გვეუბნება ხელმოცარული მონადირის თქმულება? ეს თქმულება ჩიტის ეპიზოდთან ერთად გვეუბნება, რომ ამირანს ისევ და ისევ ფიზიკური ძალის იმედი აქვს: ის ცდილობს ფიზიკური ძალით აიშვას თავი – პალო მოარყოს, ხმალი მოიზიდოს ბორკილთა გასაკვეთად. მაგრამ ეს ბორკილები ისეთი ბორკილებია, რომლებიც ხმლით არ გაიკვეთება. ისინი სხვა ძალამ უნდა ახსნას.

თქმულება კიდევ, და ეს მთავარია, გვეუბნება, რომ სანამ ადამიანი ასეთია, როგორც ის მონადირე, რომელიც არღვევს აღთქმას, მანამ ამირანი მიჯაჭვული იქნება. ამირანი სწორედ იმიტომ არის მიჯაჭვული, რომ კაცთა მოდგმა არ არის სრულყოფილი. ამირანის მიჯაჭვულობა ადამიანთა სისუსტით არის განპირობებული. სანამ არსებობს შესაძლებლობა იმისა, რომ კაცთა მოდგმაში ირღვეოდეს აღთქმა და ფიცი, ამირანიც მიჯაჭვული იქნება და ის ვერასოდეს დაიხსნის თავს ბორკილებისგან. რას ნიშნავს ეს? ეს იმას ნიშნავს, რომ ამირანი

ცოდვილი კაცობრიობის განსახიერებაა, რომ ის ატარებს კაცობრიობის ცოდვებს, შეკრულია ამ ცოდვებით. და თუ კაცობრიობაში აღმოჩნდება ერთი წმიდა კაცი, ის ერთიც საკმარისი იქნება, რომ ამირანსაც დაუდგეს თავისუფლების დღე – მისი შეთხელებული ბორკილი საბოლოოდ გაწყდეს, მორყეული პალოც საბოლოოდ ამოვარდეს.

ჯაჭვი, როგორც საგანი, საბედისწერო ხდება ამირანისთვის; ის ამბივალენტურია: ჯაჭვით არის ის დაბმული და ჯაჭვითვე ცდილობს გათავისუფლებას. სხვა თქმულებაში (მეგრულში) მონადირეს მწყემსი ენაცვლება, რომელსაც ჯაჭვი მიაქვს ამირანის დასახსნელად. მწყემსს მონადირეები (რაც, ცოტა არ იყოს, უცნაურია) შეშლილად ჩათვლიან და ამირანისთვის გამზადებული ჯაჭვით შეკრავენ. ამის შემდეგ მწყემსი წყევლის მონადირეებს. ყაზბეგის კლდეზე, ამბობს თქმულება, ჰკიდია ეს ჯაჭვი, უნდა ვიფიქროთ, არა გათავისუფლების სიმბოლოდ, არამედ იმის ნიშნად, რომ ეს საშუალება ვერ გაათავისუფლებს მას.

ხალხის შეფასებით, თუ ამირანს გათავისუფლება უწერია, უნდა გათავისუფლდეს გარდაქმნილი ამირანი და არა ისეთი, როგორც მიაჯაჭვეს. ასეთი ამირანის აშეება არათუ კაცობრიობის, არამედ მთელი ბუნების გამანადგურებელიც არის. ვაჟას ლექსს „ამირანი“ ამგვარი შენიშვნა ახლავს: „ფშავლების წარმოდგენით, როდესაც ამირანი აღდგება, მაშინ ბუნებაშიც არეულობა მოხდება“. ხალხი, რომელმაც მისი თქმულება შეინახა, იმიტომაც ეკიდება თანაგრძნობით მიჯაჭვულ გმირს, რომ იგი მასში საკუთარ თავს – ცოდვათა საკრველებით დაბმულს, ხედავს და გათავისუფლებას ელის. ეს მონადირე ხალხის წარმომადგენელია. არა მხოლოდ მონადირეა პასუხისმგებელი, არამედ თითოეული ჩვენგანი პიროვნულად მონაწილეობს მისი სატანჯველის გახანგრძლივებაში. ამირანის სასჯელი ჩვენი სასჯელია. ხალხის თვალსაზრისი დასჯილი ამირანის ბედზე მკაფიოდ ჩანს ერთ მოხვეურ თქმულებაში. როდესაც გამარჯვებებით გაბუდაყებულმა ამირანმა ქრისტე ღმერთთანაც შეჯიბრება მოინდომა, ღმერთმა ის ამისთვის მყინვარწვერის ფერდობზე მიაჯაჭვაო. ამით უნდოდა ესარგებლა ამირანის დაუძინებელ მტერს გველეშაპს, მყინვარის წვერიდან გადმოცოცდა და დაბმულ ამირანს შეჭმას უპირებდა. მაგრამ მისი ეს განზრახვა წმ. გიორგის გაუგია და სწრაფად იქვე გაჩენილა. წმინდანს გველეშაპისათვის თითის დაქნევით უთქვამს: „შეჩერდი, ამირანი ცოდვების მოსანანიებლად დავაბი და არა შენ გასაძღომადო, მანდვე გაქვავდიო“. ამ სიტყვებით გველეშაპი იქვე გაქვავებულა [6, 242].

ვინც ამას ამბობს, მას არ გაუმეტებია ამირანი სამუდამო სატანჯველისთვის, ჯოჯოხეთისთვის. ეს გველეშაპი ჯოჯოხეთს ატარებს თავის თავში, ის მოდის, რომ საბოლოოდ შთანთქას ამირანის სიცოცხლე. მაგრამ ამირანი უნდა გადარჩეს და იგი მისმავე საკუთარმა ძალამ უნდა გადაარჩინოს. თუმცა მისი მხსნელი ძალა არ იქნება ფიზიკური ძალა, არამედ ძალა სინანულისა, რაშიც უნდა შთაინთქას მისი ურჩობა და ამპარტავნება. ეპოსის შემნახველი ხალხიც ასე ფიქრობს. ის არ განსჯის ამირანს, მხოლოდ ელოდება მის მოქცევას. ის თანაუგრძნობს მას, მის ტანჯვას, ის არ განსჯის, რადგან „უკანასკნელი სჯა მხოლოდ ღმერთს ეკუთვნის, ადამიანს კი არასოდეს არ შეუძლია განსაჯოს ღვთის ქმნილება, როგორც საბოლოოდ დაღუპული და იმიტომაც უნდა უყვარდეს მასში ხსნის პოტენცია“ [19, 48]. ამირანში კი არის ხსნის პოტენცია, შესაძლებლობა გათავისუფლებისა საკუთარი ძალმომრეობისაგან.

სასინანულოდ ამირანს მიცემული აქვს ვადა. სასინანულო დროჟამი მას არ წართმევია. ეს იგრძნობა მოხეურ თქმულებაში – მისი აზრი საერთო სულისკვეთების გამომხატველია. ხალხის სულმა მშობლიურ ლანდშაფტშიც კი – მთადქცეულ გველეშაპში – ამოიკითხა, რომ ცას საბოლოოდ არ გაუწირავს ადამიანი, რომ ცა მის მხარეზეა.

„ამირანიანი“ არ არის დასრულებული, მისი დროჟამი არ ამოწურულა. სიუჟეტური დრო ემთხვევა რეალურ დროს, რომელიც ჯერ კიდევ მიედინება. ამირანი კაცობრიობის ისტორიის ყოველ აწმყოშია, ის ყველა ეპოქის თანამედროვეა.

* * *

ბლეს პასკალი (1623-1662) წერდა, რომ ადამიანს ორნაირი განსაცდელი ემუქრება: ის შეიძლება ჩავარდეს სასოწარკვეთილებაში თავისი უძლურების გამო და შეიძლება გაამპარტავნდეს საკუთარ თავზე გადამეტებული წარმოდგენის გამო. ამირანი მოიცვა სასოწარკვეთილებამ უძლეველ ამბრი არაბთან შეხვედრისას და – *hubrisma*, როცა წარმოიდგინა, რომ მისი მომრევი ამქვეყნად და არც ქვეყნის გარეთ არავინ იყო. ამბრი არაბის წინაშე თავის უძლურებაში დარწმუნებული, ორმოცი დღე და ორმოცი ღამე გლოვობდა. მისმა ნათლიამ, მაცხოვარმა იესო ქრისტემ, შეიბრაღა იგი და უზომო ძალა მიანიჭა. მაგრამ როცა ამირანს ქვეყანაზე არავინ დარჩა მოურეველი, მას დაეუფლა *hubrisi* და თავად მაცხოვარი გამოიწვია ორთაბრძოლაში. გაამპარტავნებულმა იმის დამარცხება მოინდომა, ვინც ძალა მიანიჭა. ეს იყო უდიდესი *hubrisis* გამოვლინება, რისთვისაც ამირანი კლდეზე მიჯაჭვით დასაჯა ღმერთმა.

შეიძლებოდა *hubrisis* გარდაქმნილი სახე დაგვეჩინა ერთ ფრაგმენტში, სადაც ამირანი წმიდა ცხოველის უნებლიე მკვლელად გვევლინება:

მთას ირემი წამოგვიხტა, ცასა სწვდება რქანი მისი,
ამირანმა რო ესროლა, მოიღო მარჯვენა მხარსაო,
მივიდა, ბევრი იტირა, რო ჯვარი ნახა რქასაო [13, 21].

აშკარაა, რომ ეს ფრაგმენტი იმ ვრცელი ბალადისებური ტექსტის ნაწილია, რომელიც ამგვარად იწყება: „სანადიროდ წამოვიდნენ ამირან და ძმანი მისნი... მთას ირემი წამოუხტათ, ოქრო იყო რქანი მისნი, უცხო მთაზე კოშკი ნახეს, ანაგები ბროლის ქვისი“ და ა.შ. (იხ. VI ეპიზოდი). ამ ბალადის არც ერთ ვარიანტში ჯვარი არ გვხვდება, არც ის ჩანს, რომ ეს ოქროსრქიანი ირემი რაიმეთი ნიშნულია. „ამირანმა ბოძალი ჰკრა, წითლად დასჭრა მხარი მისი“, და ამ ქმედებას არ მოჰყვება ტრაგიკული შედეგი. მაგრამ რაკი მას თუნდაც ერთ, უნიკალურ ვარიანტში, მიეწერება ჯვრიანი ირმის მოკვლა, იგი არ უნდა უგელეებლვეყოთ, უნდა ჩავთვალოთ ამირანის განწირულების მომასწავებლად ამ ძველთაძველი მითოლოგიის საშუალებით. ჯერ კიდევ აგამემნონია გახვეული ამ მითოლოგიაში: თქმულებით, მას მოუკლავს არტემისის წმიდა შველი, რაც მისი ტრაგიკული დაღუპვის მიზეზი გამხდარა. მოგვიანებით იგივე მიზეზი მოუსწრაფებს სიცოცხლეს ბიზანტიური ხანის ბერძენ გმირს – დიგენის („ორგზის შობილ“) აკრიტასს. მისი მოკლული ირმის რქებს შორის ჯვარი და ბეჭებს შორის ყოველადწმიდა ღვთისმშობლის ხატი აღმოჩნდა და მანაც, როგორც ზემოთ მოყვანილ ფრაგმენტში ამირანმა, გამოიგლოვა თავი: „სამასი დათვი მოკალი და სამოცდარი ღომი და, აჰა, ბედისწერამ წმიდა ირემს

შემახვედრა, რომელსაც რქებში ჯვარი ჰქონდა, თავზე ვარსკვლავი და ბეჭებზე ღვთისმშობელი. ცოდვაში ჩავეარდი და უნდა მოვეკვდე“ [23, 29-30]. დიგენის იღუპება, როგორ ტიპური მონადირე, რომელსაც ნადირობისას შემოაკვდება ნადირთპატრონის რჩეული პირუტყვი. ამასთანავე, შესაძლოა, დამატებით მისი ცოდვა დახოცილი ნადირის გადამეტებულ რიცხვშიც (სამასი დათვი და სამოცდაორი ლომი) გამოიხატა.

დაისმის კითხვა: რომელ ეპიკურ თუ მითოლოგიურ პერსონაჟებთან ავლენს ამირანი ტიპოლოგიურ ნათესაობას იმ მასალის მიხედვით, რომელიც ჩვენს ხელთაა, როგორც იგი ჩანს ჩვენამდე მოღწეულ თქმულებებში? ელინ პრომეთესთან? ასეთია გავრცელებული აზრი, მაგრამ თუ მასალიდან ამოვალთ და არა წინასწარ შემუშავებული აზრიდან, ამირანსა და პრომეთეს შორის ვერც ფუნდამენტურ და ვერც ტიპოლოგიურ მსგავსება-ნათესაობას ვერ ვპოვებთ. ტიპოლოგიურადაც ისინი განსხვავებულნი არიან. არის მხოლოდ ერთადერთი მსგავსება მათ შორის – მიჯაჭვა. ორივე გმირი მიჯაჭვულია და მიჯაჭვის ადგილად ორივე თქმულებაში კავკასიის მთებია დასახელებული. ეს კი საკმაოდ საცდურს იძლევა მათი გაიგივებისთვის.

ვინ არის პრომეთე და ვინ არის ამირანი?

პრომეთე უზენაესი ღვთაების, ზევსის თაობისაა; მათ საერთო პაპა (ურანოსი) და დიდი დედა (გეა) ჰყავთ; ოლიმპოსის მბრძანებლისგან იგი არაფრით არის დავალებული, არც დამოკიდებულია მასზე. თუმცა ის არ ეკუთვნის ოლიმპოსზე დაბრძანებულ ღვთაებრივ ელიტას, რომელიც განაგებს სამყაროს.

ამირანი თუმცა სასწაულებრივ არის შობილი, მაინც ადამიანია, ადამიანთა სამყაროს ეკუთვნის. იგი რომ ქრისტე ღმერთის ნათლულია და მისგან ძალამონიჭებული, სწორედ იმას მოწმობს, რომ ის იერარქიულად დაბლა მდგომია. პრომეთე შემქმნელია ადამიანთა მოდგმისა, რომელსაც ამირანიც ეკუთვნის ელადის სხვა გმირებთან ერთად (ჰერაკლე, თესევსი, პერსევსი და სხვანი მრავალნი). პრომეთეს საზრუნავი ადამიანებია (ადამიანები მას აბარია), ამირანისა – საკუთარი თავი, მასზე ზრუნავს უფალი ქრისტე.

პრომეთეს ძალის, ღვთაებრივი უნარების წყარო თავადვეა, ამირანის ძლიერების წყარო უფალია.

პრომეთე და ამირანი კაცობრიობის განვითარების განსხვავებულ საფეხურებს ეკუთვნიან. პრომეთეს იარაღი არის ჭკუა, გამჭრიახობა, მოხერხება; ამირანი კი მოქმედებს მხოლოდ ფიზიკური ძალით, რაც მიგვანიშნებს, რომ იგი სხვა, უფრო ძველი ფორმაციის კაცობრიობას ეკუთვნის. პრომეთეს ფორმაცია მეორეულია, იგი ახალი კაცობრიობის წარმომადგენელია. პრომეთე ისევე უპირისპირდება ამირანს, როგორც მრავალნაცადი ოდისევსი ფეხმარდ აქილევსს ან ომში მყივარ მენელაოსს, რომელთა ეპითეტები ფიზიკურ ძალაზე მიუთითებს. პირველთა რიგშია მარკო კრალევიჩი, რომელიც განსაცდელის (უფალთან განცდილი მარცხის) შემდეგ გადადის პრომეთე-ოდისევსის ფორმაციაში.

განსხვავებულია მათი დასჯის მოტივებიც. პრომეთე ისჯება: 1) კაცთათვის ცეცხლის მოტანისათვის ანუ ცეცხლის საიდუმლოს გათქმისათვის, კაცთა მოდგმის მიმართ გადამეტებული ზრუნვის გამო, 2) ზევსის საბედისწერო საიდუმლოს არგამხელისათვის (რომ ზევსს მისი და თეტისის ნაშიერი ჩამოაგდებს ტახტიდან), 3) ათენას მოტაცების მცდელობისათვის.

ამირანი ისჯება: 1) უფალთან გატოლების მცდელობისათვის, 2) ფიცის სამგზისი გატეხისათვის (სვანური ვერსიით), და არამც და არამც ცეცხლის (ან

ყამარის) მოტაცებისათვის. არც ერთი ვარიანტი არ ლაპარაკობს ცეცხლის მოტაცებაზე და მის მიწაზე ჩამოტანაზე ამირანის ან მის ძმათა ხელით. თუ ცეცხლზეა სადმე ლაპარაკი, ეს ეხება ცეცხლის მოძებნას, არა – მოტაცებას. არ არის დამაჯერებელი ყამარისა და ცეცხლის იგივეობის არგუმენტები: „პრომეთეს ორეული ამირანი ღრუბელთ უფალს – პირიმზეს ქალიშვილს, მზეთუნახავს მოსტაცებს და ცოლად შეირთავს. ამ შემთხვევაში ცეცხლი მზეთუნახავითაა შეცვლილი. ასეა გაფორმებული ამირანიანში ეს მოტივი მისი განვითარების უმაღლეს საფეხურზე“ [15, 235]. აღენიშნავ, რომ მოტაცებულ მზეთუნახავს ამირანი ცოლად არ ირთავს. რომც ირთავდეს და იგი ცეცხლის გამოხატულება იყოს, ეს აქტი მაინც არ ჩაითვლებოდა პრომეთესეულ კულტურულ ქმედებად. ყამარი, როგორც ცეცხლი, მოტაცების შემდეგ აღარსად ჩანს. თუკი მოიტაცეს, ხალხისთვის უნდა ყოფილიყო მოტაცებული.

მიჯაჭვა მხოლოდ საშუალებაა დასჯისა, რომლითაც სხვადასხვა დანაშაულისათვის ისჯებიან. მთავარი კი არის არა „რითი ისჯება“, არამედ „რისთვის ისჯება“. თუ მეორე კრიტერიუმით დავუწყებთ ძებნას ამირანის ორეულებს, პირველ რიგში, თვალწინ წარმოგვიდგება ისეთი პერსონაჟები განსხვავებული საგმირო-მითოლოგიური ტრადიციებიდან, როგორებიც არიან ოსური ნართების ბათრადი, სომხური ეპოსის მჭერი და სამხრეთელი სლავების მარკო კრალევიჩი, აფხაზური ტრადიციის აბრსკილი და მეგრულის არამხუტუ.

დევებთან მეგრძოლი ბათრადი, რომელიც ციური მჭედლის ქურდალაგონის მიერ არის გამოწრთობილი, თავის ძალას ძუარების (ჯვართა) და ვაცილების (წმ. ელიების) წინააღმდეგ მიმართავს. მისი გაბუდაყების კულმინაცია ღმერთთან შერკინებაა, სადაც უძლეველი ბათრადი მარცხდება: დედამიწის სიმძიმის გუდას კი ასწევს, მაგრამ ოქროს ძაფის გორგალის აწევას ვეღარ შეძლებს, რის შემდეგაც იგი აღიარებს, რომ არსებობს მისი მჯობი.

ასპარეზობა მხოლოდ მარცხით არ მთავრდება – ღმერთი მზის მხურვალეობით აცამტვერებს მას. ბათრადის თქმულება არ იცნობს მიჯაჭვას [8, 270-272].

ასევე მიჯაჭვის გარეშე მთავრდება მარკოს მარცხი. მარკო, დაინახავს რა, რომ მისი მომრევი ამქვეყნად არავინაა, უფალს გამოიწვევს ორთაბრძოლაში. უფალი ჩამოდის დედამიწაზე, მოხუცის სახით გამოეცხადება და დედამიწის წონა გუდას დაუგდებს გზაჯვარედინზე. მარკო ვერ ასწევს, თუმცა მთელ თავის ძალას მას დაახარჯავს. ბოლოს უფალი გაუმუდაგნებს თავს, მარკო ინანებს, რომ უფალი ორთაბრძოლაში გამოიწვია. უფლის ნებით, მარკო კვლავ უძლეველ ჭაბუკად დარჩება, ოღონდ ამიერიდან ორთაბრძოლაში ძალის ნაცვლად ხერხსა და ეშმაკობას გამოიყენებს [29, 207-8]. არამხუტუს თქმულება, განსხვავებით „ამირანიანისგან“, მჭიდროდ არის დაკავშირებული კონკრეტულ ეთნიურ გარემოსთან (სოფ. ჯვარი, ციმინტიები, ქარდავები, შერვაშიძე, ვისთანაც მას ურთიერთობა აქვს). იგი თავიდანვე მოძალადეა და ღმერთსაც ეურჩება. წმ. გიორგი მას, როგორც არაქრისტიანს(!), ვერაფერს აკლებს, ღმერთი კი სჯის: ძაფს შემოაქსელავს ტანზე, ჯაჭვად უქცევს და პალოსზე დააბამს. არამხუტუსაც ჩიტი უშლის პალოს ამოდრობას [14, 385]. არსებობს გაყოფითებული ვარიანტები, სადაც არამხუტუს ტყვიით(!) კლავს ციმინტია, თავს მოაჭრის და ჯგეგეს მიართმევს სოფელ ჯვარში [14, 386].

ასევე ეთნიზებულია, და უფრო ძლიერადაც, აბრსკილის აფხაზური თქმულება: ის ებრძვის სამშობლოს (აფხაზეთის) მტრებს (ეჭვი არ არის, რომ ეს მოტივი გვიანდელი წარმოშობისაა). მის ბიოგრაფიაში ძირითადი გმირობა დევის

მოკვლავ. გაამპარტავნებულ-გაბუდაყებულ აბრსკილი ღმერთს ეტოლება – არაფრის დიდებით არ უხრის მას ქედს. თავს არასოდეს ხრის, ღმერთს არ ეგონოს, თაყვანს მცემსო. თქმულება ორთაბრძოლას არ იცნობს. ღმერთი სჯის მას: ჯაჭვით შებორკილს ჭლოუს გამოქვაბულში (ოჩამჩირის მახლობლად) რკინის ბოძზე მიაბმევენებს. აქაც ვხვდებით გათავისუფლების ამო მცდელობას ორ ვარიანტად: 1) ჩიტის მიზეზით მისი პალო კიდევ უფრო ღრმად იჭედება კლდეში; 2) აფხაზები – აჩბები თუ ცაცბები – მიაგნებენ აბრსკილის გამოქვაბულს, მაგრამ იმედგაცრუებულნი უკანვე დაბრუნდებიან [3, 344-9; 9, 387-9]. ადიღეელთა ნართების მეთაურმა (*Txamadam*) ნასირენ-ჟაჩემ განიზრახა ღმერთის (*Txas*) მეუფების დამხობა. ადის ოშხამახოზე (იალბუზზე), ღმერთების მთაზე და ებრძვის ღვთაება პაკოს, რომ დაიბრუნოს წართმეული ცეცხლი. პაკო მიაჯაჭვავს ნასირენს ოშხამახოს წვერზე. შევნიშნავთ, რომ ადიღეური სიმღერა-მოთქმა მიჯაჭვულ ნასირენზე „წვრილმანებშიც“ კი იმეორებს ამირანის დრამას. მოგვყავს ეს სიმღერა:

„ო უყ-უიყ, ნართო ნასირენ! უიყ, უიყ ნასირენ-ჟაჩემ! მუხანათურია შენი ქცევანი, ღვთის სიტყვას და საქმეს შენ პატივს არ სცემ. ო, ღვთისაგან შეჩვენებულო, ო, ვინც მთაზე აიყვანეს, ო, ვინც მთაზე მიაჯაჭვეს! შენს ზემოთ არწივია, გვერდით შენი ძაღლი გიწევს! არყევს გრიალით სვეტს, ჩიტი მოფრინდება ხოლმე, სვეტზე ჯდება. შენ ბრაზდები, ეჭვი, ყვირი, ქვას ესვრი, სვეტს ხვდება, სვეტი უფრო ღრმად ერჭობა. შენს გვერდით ძაღლი წევს, ჯაჭვს ღრღნის, ძაფის სისქეს ხდის. როცა გალოკავს, მჭედლები სამჭედლოში სისხამ დილით გრდემლზე უროს სცემენ, ჯაჭვი კვლავ მთლიანდება, როგორც იყო... ვიდრე ჩვენ არ აგხსნით, ღმერთი გააკავებდეს მანდ დასაღუპავად“ [27, 273-4].

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ამირანის ბედთან ტიპოლოგიური ან, შესაძლოა, გენეტიური მსგავსება-სიახლოვით სომეხთა მჭერი უმრწემესი, სასუნელთა მოღვმის უკანასკნელი გმირი. მისი ბავშვობა ისეთივე ბობოქარია, როგორც ამირანისა, ხოლო გაბუდაყების ზღურბლზე დედამიწას აღარ სურს მისი ატანა (სიარულისას ფეხები მიწაში ეფლობა), ანუ ის დაწყევლილია მიწისაგან. მისი ბოლო კლდის გამოქვაბულია, რასაც მჭერს მისი დედ-მამა უწინასწარმეტყველებს, როცა იგი მათ საფლავეებს ჩასძახებს შემწეობისთვის და მჭერიც მიადგება კლდეს, მაგრამ მანამდე ის ორთაბრძოლაში იწვევს ღმერთს („ან შემერკინე, ან წაიღე ჩემი სული“), რომელიც მას შვიდ ანგელოზს შეაბრძოლებს. მაგრამ ამოა მჭერის ცდა: მისი ელვა-ხმალი ვერაფერს აკლებს უხორცოთ. დამარცხებულმა მჭერმა საკუთარი მახვილით გააპო კლდე, რომლის წიაღში „სამუდამოდ“ უნდა დატყვევებულიყო. კლდე წელიწადში ორჯერ იხსნება – ვარდავარისა და ამაღლების დღესასწაულებზე. მჭერი გამოდის გარეთ, მაგრამ კვლავინდებურად მიწას არ სურს მისი ზიდვა, ის ცხენიანად ეფლობა მიწაში. კლდის ერთ-ერთი გახსნისას შემოდის მწყემსი და მის კითხვაზე, როდის გამოხვალ აქედანო, მჭერი აძლევს საგულისხმო პასუხს: „თუ ახლა ავდექი და გამოვვდი, ვერ ამიტანს მე მიწა. სანამ ეს წუთისოფელი ბოროტებით არის სავსე, სანამ ასეთი ცრუა მიწა, მე არ მეცხოვრება ქვეყანაზე. როცა დაემხოება ეს სოფელი და კვლავ აშენდება, როცა ხორბლის მარცვალი კაკლისოდენა გახდება, როცა ასკილის ნაყოფით გახდება ხორბლის მარცვალი, აი, მაშინ დადგება ჩემი დღე და იმ დღეს გამოვალ აქედან“ [22, 340-341]. როგორც ვხედავთ, მჭერის გათავისუფლება ისევე, როგორც ამირანისა, ესქატოლოგიურ პერსპექტივასთან, ქვეყნის ფერისცვალებასთან არის დაკავშირებული. მჭერის

ღმერთმებრძოლი ნება მოტეხილია, იგი, შეიძლება ითქვას, კათარზისის პროცესში იმყოფება და ელის საბოლოო, ესქატოლოგიურ ჟამს. განწმედელ-განახლებული მკერი და „ახალი ცა და ახალი მიწა“ შეეგებება ერთმანეთს.

ყველა ამ თქმულებაში გამოხატულია ტრაგედია ადამიანისა, რომელიც ვერ ეგუება ადამიანურ დასაზღვრულობას და ცდილობს გასცდეს კაცობრივ საზღვარს, გაუტოლდეს ღმერთს, რისთვისაც ისჯება. ერთადერთი მარკო არ ისჯება. მას მიემადლება სხვარიგი ძალა – იგი, შეიძლება ითქვას, ამ მარცხიანი ორთაბრძოლიდან ახალ ადამიანად იბადება. მარკო რწმუნდება ფიზიკური ძალის უმწეობაში, როცა აბსოლუტურ ძალას შეეჯახება. ორთაბრძოლა მისი გაკვეთილი იყო. ამირანისთვისაც გაკვეთილია ეს საბედისწერო შერკინება თავის ნათლიასთან, ისიც უნდა დარწმუნდეს, რომ ადამიანში მოქცეული ძალა უფლის წინაშე არარაობაა. ის, რაც მარკოს პიროვნებაში მოხდა, არის გარდაქმნა – მეტანოია, თვალთახედვის შეცვლა, იგივე სინანული, რასაც ღმერთი ელის მიჯაჭვული ამირანისაგან.

პრომეთე კი არც ადამიანია და, ამის გამო, არც სინანულის განცდა აქვს, არც ზევსი მოელის მისგან სინანულს. ამირანის ტრაგედია გაცილებით ღრმაა, ვიდრე პრომეთესი, რომლის ბედი ზევსის კაპრიზზე თუ თვითნებობაზეა დამოკიდებული. ამავე დროს პრომეთე უკვე გამოსხნილია, მაგრამ ის იხსნა გარეშე ძალამ და არა შინაგანმა მზადყოფნამ ხსნისათვის. თუმცა შინაგანის პრობლემა არც დგას მის წინაშე. ეს ადამიანის პრობლემაა, პრომეთე კი ადამიანი არ არის.

დასასრულ, მომყავს ჰ.-გ. გადამერის ლაკონიური დასკვნები, რომლებითაც მან დაასრულა თავისი ნარკვევი პრომეთეზე:

„ასე იქცევა პრომეთე სიმბოლოდ კაცობრიობის თვითგანჯვისა საკუთარი სინდისით, ცნობიერების ტრაგედიის სიმბოლოდ“. და კიდევ: „მასში კაცობრიობა, ვისთვისაც ის იტანჯება, ჭერეტს საკუთარ თავს“. და ბოლოს: „მე მეჩვენება, რომ პრომეთეს ისტორია ისევე დაუმთავრებელია, როგორც თავად ადამიანის ისტორია“ [21, 255].

მე მეჩვენება, რომ ეს სიტყვები უფრო ამირანის ეგზისტენციალურ მდგომარეობას გამოხატავს, ვიდრე პრომეთესას. ისტორიაში პრომეთეს დრამა დასრულებულია, ის ჰერაკლეს გამომსყიდველმა აქტმა გააუქმა, ამირანისა კი დღემდე გრძელდება „მიჯაჭვულ“ თუ გამოქცეაბულში გამომწყვდელ (გავიხსენოთ პლატონის მითოსი გამოქცეაბულზე) კაცთა მოდგმასთან ერთად.

* * *

ამირანის სახის არატრადიციული ინტერპრეტაციები

როცა მიჯაჭვის მიზეზს (გაბუდაყებას, *hubriss*) მეორეულად თვლიან და ქრისტესმიერ ნათლობას ჩანამატად მიიჩნევენ, ეს ნიშნავს უკვე სხვა ეპოსზე ლაპარაკს და არა იმ „ამირანიანზე“, რომელიც ხალხურ ტრადიციაში არსებობს. სხვა სახის ეპოსი, გარეშე იმისა, რაც ფოლკლორულ ჩანაწერებშია შემონახული, როგორიც გამოვიდა ხალხის პირიდან, არ არსებობს. როდის შეიქმნა მიჯაჭვული ან, საერთოდ, დასჯილი გმირის მითოსი, ეს ისტორიული პრობლემაა, რაც ამჟამად ჩვენი ინტერესის საგანს არ შეადგენს. ჩვენთვის მთავარია იმის აღნიშვნა, რომ თქმულებამ ამირანზე, რომელიც ადრეულ ეპოქაში აშკარად სხვა სახელს ატარებდა, ქრისტიანული ეპოქის გამოვლით იდეოლოგიური გარდაქმნა განიცადა.

აღმოსავლეთი იცნობს მიჯაჭვის მითოლოგიას. მის ყველაზე ადრეულ დადასტურებას ირანულ მითოსში ვხვდებით, რომლის გამოძახილია „ქართლის

ცხოვრებაში“ რომელიმე ტექსტიდან მოხვედრილი, როგორც ჩანს, შაირით გაწყობილი ორსტრიქონედი (პავლე ინგოროყვას აღდგენით):

„რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბევრასფ, გუელთა უფალი,
და დააბა მთასა [მას] ზედა, რომელ არს კაცთ შეუვალი“ [11, 13].

რომელმაც დააბა, ეს ფერიდუნია ანუ ავესტის თრაეტაონა, ხოლო ბევრასფი, ვინც მან დააბა, იგივე აჟი-დაჰაკაა („შაჰ-ნამეს“ *zahaq*, მისი ქართული ვერსიების ზააქი), გველადქცეული მეფე, რომელმაც უფლისწულობისას არიმანის შეგონებით მოკლა მამა, რათა მის ნაცვლად გამეფებულიყო. ცხადია, ბევრასფი მამის წინააღმდეგ ჯანყისთვის ისჯება. სომხური ტრადიციით, ბევრასფი ისჯება არა მიჯაჭვით, არამედ მთის მახლობლად სიკვდილით და გოგირდის ორმოში ჩაგდებათ [17, 99].

ამრიგად, მთავარია: რისთვის ისჯება გმირი. ამირანის თაობაზე ხალხის პასუხი ერთმნიშვნელოვანია: ნათლიასთან შეჭიდებისთვის, რასაც სხვას ვერაფერს ვერ დავარქმევთ, თუ არა ჯანყს უზენაესის წინააღმდეგ, გაბუდაყებას, რომელიც გარდაუვლად იმსახურებს სასჯელს. არც ერთი ჩანაწერი (ვარიანტი) ამ ეპიზოდისა არ ამართლებს ამირანის საქციელს, არ ლაპარაკობს აღშფოთებით, რომ სასჯელი დაუმსახურებელია, რომ დასჯილი გმირი უბრალოა. ადგილი არ რჩება აღშფოთებას, მაგრამ არის გულისტკივილი, თანაგრძნობა, სურვილი იმისა, რომ მიჯაჭვული გათავისუფლდეს. არის აშკარა, შეიძლება ითქვას, ზეპიროვნული, თუნდაც კოლექტიური (ნუ გავუქცევით ამ სიტყვას) თანაგრძნობა ამირანის ბედისადმი, რაც გამორიცხებულია ბევრასფისა და მისი რიგის არსებათა მიმართ, რომლებიც ხორცშესხმულ ბოროტებას წარმოადგენენ, და, მიუხედავად ამ გულშემატკივრობისა, არ ჩანს ოდნავი მინიშნებაც კი, რომ ამირანის სასჯელი დაუმსახურებელია.

ამირანის პიროვნებაზე საპირისპირო წარმოდგენის (ანუ ადამიანთა თვალსაზრისით, სრული უდანაშაულობის) მიზეზი ამირანისა და პრომეთეს, ერთი შეხედვით, კანონზომიერ გაიგივებაში მდგომარეობს, რასაც საფუძველი ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ჩაეყარა. პრომეთეზე შექმნილია მითოსი, როგორც თავისუფლებისთვის მეზრძოლზე ან პირველ მოწამეზე კაცობრიობის ისტორიაში, როგორც მარქსმა წარმოიდგინა. უფრო მეტიც შეიძლება ითქვას ჰიპოთეზის სახით: უსამართლოდ დასჯილ, კაცობრიობის კეთილისმყოფელ გმირად ესქილემ აქცია. ძველმა მითოსმა უკეთ იცოდა ისევე, როგორც ზევსმა, რა „სიკეთის“ მომტანი უნდა ყოფილიყო კაცთა მოდგმისთვის მოტაცებული ცეცხლი (ან რა იყო ძველი მითოსის ცეცხლი?).

ჩვენში ამირანის ტოტალურ გამართლებას საფუძველი დაედო 1883 წელს, როცა აკაკი წერეთელმა გენიალურ „თორნიკე ერისთავში“ ჩართულ, შეიძლება ითქვას, ესქატოლოგიურ სიმღერაში პრომეთეს სიუჟეტი ამირანზე გადაიტანა და, საბოლოოდ, მიჯაჭვული გმირი ტანჯულ ქვეყანასთან გააიგივა. აი, ეს სიმღერაც:

კავკასიის ქედზე იყო
ამირანი მიჯაჭვული,
ყვაფ-ყორნები ეხვეოდა,
დაფლეთილი ჰქონდა გული.
qveynad cecxlis motanisTvis
გულს ცეცხლი არ ნელდებოდა
და რაღაცა მანქანებით

გული ისევ მრთელდებოდა.
ჰქონდა ჭირში მოთმინება,
არც კენესოდა, არც ოხვრიდა;
usamarTlo Zlierebas
monurad qeds ar uxrida.
bolos mainc gamarjveba
darCa!.. yvela gaaoca!..

და ის ღვაწლი მაგალითად
მიწის შვილთა მან გადმოსცა...

კავკასიის მაღალ ქედზე
მიჯაჭვული ამირანი
არის მთელი საქართველო
და მტრები კი – ყვაფ-ყორანი.
მოვა დრო და თავს აიშვებს,
იმ ჯაჭვს გაწყვეტს გმირთაგმირი!..
სიხარულად შეეცვლება

იმდენი ხნის გასაჭირი!“ ამ სიმღერის ამირანს არაფერი აქვს საერთო ხალხურ თქმულებათა ამირანთან. ისინი არ იცნობენ ამგვარ ამირანს. მაგრამ ამგვარმა ამირანმა შესანიშნავად აღასრულა ის მისია, რომელიც მას პოეტმა დააკისრა. ამირანი ტანჯული საქართველოს მეტაფორა შეიქნა. ამისათვის მისი სასჯელის ნამდვილი მიზეზი უნდა მიჩქმალულიყო და მას პრომეთეს მიჯაჭვის მოტივი – „ქვეყნად ცეცხლის მოტანა“ ჩანაცვლებოდა. წარმოუდგენელია, რომ პოეტს ღვთის მოჯანყე ამირანი ჩაგრული საქართველოს სიმბოლოდ გამოეცხადებინა. ამიერიდან ქართული მწერლობა და ეროვნული იდეოლოგია მხოლოდ ასეთ – სიმართლისათვის მებრძოლ და ქედუხრელ, უსამართლოდ დასჯილ – ამირანს იცნობს. თუ ჩაუკვირდებით გამარჯვებულ ქართველ მხედართა ამ სიმღერას, ძნელი არ იქნება მასში მესიანური სულისკვეთების ამოცნობა: თუ ამირანი კაცობრიობისთვის ცეცხლის მოტანის გამო ისჯება, საქართველოსაც უნდა ჰქონოდა რაღაც საკაცობრიო ღვაწლი აღსრულებული, რისთვისაც დაისაჯა (ასე სწამს პოეტს?). და როგორც პრომეთემ თავისი გამარჯვებით „ყველა გააოცა“, ასეთივე იქნება საქართველოს მომავალი. ამგვარ მესიანურ მნიშვნელობას იძენენ გვიანდელი კომენტატორების თვალში სასუნელი, მჭერი და განსაკუთრებით ართავაზდი, რომელიც ქაჯებმა თუ დევებმა კლდეში გამოამწყვდიეს. XIX საუკუნის „მეცნიერულ-პატრიოტულმა“ პუბლიცისტიკამ კლდის სიღრმიდან მათი გათავისუფლების მითოსური პერსპექტივა სომეხი ხალხის ხსნის იმედს დაუკავშირა [22, 251; 26, 106]. მაგრამ არის ფუნდამენტური განსხვავება ქართული და სომხური მითოსის გმირებსა და ელინური პანთეონის ტიტანს შორის. მჭერი, ართავაზდი, ამირანი თავიანთ მითოსებში, ე.წ. სიუჟეტურ დროში, კვლავ მიჯაჭვულ-დატყვევებულნი რჩებიან, არ გათავისუფლებულან. მათი ტყვეობა კაცობრიობის მთელს ისტორიას გასდევს.

[უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ სამოქალაქო-პატრიოტული პოეზიის გმირი, თავის წყაროს სრულიად მოწყვეტილი ჰიპოთეტური ამირანი სამეცნიერო კვლევის ობიექტიც კი შეიქნა].

ამირანულ პოეზიაში გვერდი აქვს ავლილი ამირანის მიჯაჭვის ნამდვილ მიზეზს. თითქოს „რაც უფრო გასაიდუმლოებულია მიზეზი, მით უფრო მძაფრად აღიქმება გმირის ყოფის ტრაგიზმიც და ასევე მძაფრი ხდება მისი

გათავისუფლების მოლოდინიც“ [16, 22-3]. აკაკის შემდეგ ვაჟა პირველი იყო, რომელმაც, აკაკის გავლენით, სიმღერების მთელი ციკლი მიუძღვნა მიჯაჭვულ გმირს, მაგრამ იგიც გაურბის მიჯაჭვის ნამდვილი ან, საერთოდ, რაიმე კონკრეტული მიზეზის ხსენებას. ვაჟას პირველივე თარიღიანი (1984 წ., ამავე წელს გამოქვეყნდა „თორნიკე ერისთავი“) ლექსის სათაურია „ამირანი“. აქ ამირანი დასახულია დევ-ეშმაკების გამჟღავნებლად. ის უსამართლოდ არის დასჯილი, მაგრამ რა მიზეზით? ამაზე არაფერს ამბობს პოეტი. ფინია ლოკავს ჯაჭვს, მისი შესუსტება უნდათ, მაგრამ მჭედლები გრდემლზე კვერს არაკუნებენ და ჯაჭვი ისევ მრთელდება. მჭედლები დასახულნი არიან, როგორც „ბილწი“, „გულქვა“. მაგრამ რატომ ან რისთვის მიაჯაჭვეს მათ დევების გამჟღავნებელი გმირი? სიმღერა ტენდენციურად დუმს ამის თაობაზე. ყურადღება გადატანილია მის განთავისუფლებაზე:

როდის აღდგება ამირანი,
ჯაჭვ-აბჯრით შემოსილიო,
ჩამოსდნობოდეს ყინული
და უცინოდეს პიროო.

შემოდის ახალი მოტივი, თავისთავად მნიშვნელოვანი, მაგრამ ის უცხოა ხალხური თქმულებისათვის. აქ იბადება ამირანის წარმოდგენა გაზაფხულის ღვთაებად თუ სულად, რომელიც ზამთრის ყინულით არის შებოჭილი. მისი ტრაგედია ბუნების დრამად არის გარდაქმნილი, რკინის ჯაჭვები – ყინულის ბორკილებად.

ტანზე აქსხმია ყინული
და ხავსი შავი ფერისო.

სხვა სიმღერაში „გაზაფხული“ (1988 წ.) ამირანის ბრძოლა დევებთან ასიმბოლიურებს ამირანის ბრძოლას ზამთართან, ზამთრის ძალებთან. მიწის დუშმანი ყინვაა, არაგვი ამირანის განსახიერება, რომელიც მისი ლახტით იბრძვის.

არაგვმა ლახტი აიღო
ამირანისა რა ხანი...
დევები დაფრთხნენ, გაიქცნენ,
გადმოუყარეს აბჯარი.

კიდევ ერთ სიმღერაში, რომელიც ასევე „გაზაფხულით“ არის დასათაურებული (1898 წ.), გაზაფხულის გამარჯვებისა და ზეიმის (ქორწილის) მთავარი გმირი ამირანია. ის ბუნებასთან ერთად თავისუფლდება და, ამავე დროს, მისი გამომხსნელიც არის ყინულის ბორკილებიდან. ის თითქოს ქვესკნელიდან არის აღმდგარი, როგორც გაზაფხულის სული.

ამდგარა ამირანიცა,
კლდეში დაბმული ჯაჭვითა.
დაუბღუჯია ხმლის ვადა
მოულაღავის მაჯითა,

*kvlav sTelavs dedamiwasa
Tval-gauwvdenis lajiTa;
sisxls iZevs, vinac tyveobis
gmiri awama baJiTa.*

ვინ მიაჯაჭვა, ვინ აწამა გმირი? დევებმა და ზამთრის ბორბოტმა ძალებმა. ამ ლექსის თანახმად, ნამდვილად მათ და არამც და არამც ღმერთმა, რომელიც ვაჟას შეგნებაში არ შეიძლება უსამართლო იყოს, ისე რომ ადამიანს მოუვიდეს აზრად შურისძიება მის მიმართ. ვაჟას წარმოსახვაში ამირანი ყოველ გაზაფხულზე თავისუფლდება და „კვლავ სთელავს დედამიწას“, ანუ აგრძელებს თავის აგრესიულობას, რამაც ის უკიდურეს გაბუდაყებამდე მიიყვანა. ხალხი კი ფიქრობს, რომ თუ ამირანი ისეთი გათავისუფლდა, როგორც მიაჯაჭვეს, ანუ თუ შეინარჩუნა ის *hubrisi*, რისთვისაც იქნა მიჯაჭვული, სიკეთეს არ მოუტანს კაცთა მოდგმას.

მოგვიანო პროზაულ თხზულებაში „ამირანის ხმალი“ (1902 წ.) ამირანი უკვე ნამდვილად დატყვევებული, ტანჯული სამშობლოს მეტაფორაა, დევები კი – მისი მტრებისა. აქედან – ნახტომი ისტორიულ სინამდვილეში.

„მტრებმა ამირანი რომ შეიპყრეს, შებოჭეს და დიდს მღვიმეში დიდის ჯაჭვით დააბეს: „ნუ ხარ კერპი, ურჩი, გაუტყევილი“. ამირანი იმედით არის სავსე, ის სასიკეთო ნიშნებს ხედავს თავის ხმალზე: კარგი ნიშნები ჩნდება, თინათინ, ღმერთი მოწყალეა... გვეშველება, უსათუოდ გვეშველება... აგერ ჩემმა ხმალმა ფერი მოიწმინდა...“ ამ და კიდევ სხვა ტექსტების მეშვეობით ამირანი სამუდამოდ დამკვიდრდა ქართველობის შეგნებაში, როგორც გმირი, რომელიც ისჯება ურჩობისთვის, გაუტყელობისთვის. ვინ სჯის მას – ამირანს და მისი ნიღბის უკან ქვეყანას, სამშობლოს, ამ თვისებათა გამოვლინებისთვის? ერთხელ კიდევ ვსვამთ ამ კითხვას. მაგრამ ძნელია, გაიცეს რაიმე დამაჯერებელი პასუხი ამ კითხვაზე. თავად ეს თვისებები ზნეობრივ პლანში განსხვავებული მნიშვნელობების შემცველია. თუ გარეშე მტრის მიმართ ურჩობა და გაუტყელობა დადებითი ღირებულებებია, როგორც თავისუფლებისკენ სწრაფვის გამომხატველნი, ღვთის მიმართ – დამღუპველი *hubrisia*, რომელიც გარდაუვალ სასჯელს იმსახურებს.

და კვლავ ვსვამთ კითხვას: როდის შეიძლება ვუწოდოთ მტერს დამსჯელი? და ვპასუხობთ: მაშინ, როცა ის იარაღია ღვთის ხელში. ეს ვიცით ჩვენ „ჟამთააღმწერელის“ დროიდან მოყოლებული. თუ ეს ასეა, დასასრულს, გაკვირით შეიძლება აღინიშნოს, რომ ამირანის სახის ამგვარი გადააზრება უნდა განვიხილოთ, როგორც ღვთის ურჩი და მეამბოხე პერსონაჟების რეაბილიტაციის კერძო შემთხვევა. ეს პროცესი დაიწყო გაცილებით ადრე, გნოსტიკოსთა, კერძოდ, კაენიტთა და ოფიტთა წრეში, სადაც ადამის შემაცდენელი გველი და ძმის მკვლელი და ღვთის მოჯანყე კაენი ჭეშმარიტი ღმერთის მოციქულებად შეირაცხა; ხოლო მოგვიანებით ის წამოიწყო ჯონ მილტონმა „დაკარგულ სამოთხეში“, სადაც მეამბოხე და შემდეგ დაცემული ანგელოზი სიმპათიური სახით წარმოადგინა, და განაგრძო ჯორჯ ბაირონმა, რომელმაც იმავე მეამბოხეს და დაცემულს – ლუციფერს მოხსნა ყოველგვარი ბრალდება, ხოლო კაენი კაცობრიობის ისტორიაში თავისუფლებისთვის პირველ მებრძოლად მიიჩნია. მათ კვალს გაჰყვა ლერმონტოვი თავისი ტრაგიკული დემონით.

P.S. დაბოლოს, ამირანის სახის და მისი ინტერპრეტაციის ისტორიიდან ბუნებაში და ბუნებიდან ისტორიაში მოძრაობის, მისი პერიოდული ტრანსფორმაციის, მისი საზრისის სახეცვლილების (მის საბოლოოდ დაკარგვამდე) იგავურად ნათელსაყოფად მოვიყვან ფრანც კაფკას იგავს პრომეთეზე მისი „პარაბოლებიდან“:

„პრომეთეზე ოთხი თქმულება არსებობს: ერთის მიხედვით, მან ადამიანების გულისათვის ღმერთებს უღალატა, ღმერთებმა კი სასჯელად კავკასიონს

მიაჯაჭვეს და არწივები მიუსიეს გულ-ღვიძლის საკორტნად, მაგრამ გულ-ღვიძლი ისევ და ისევ უმრთელდებოდა.

მეორე თქმულებაში ნისკარტებით დაძიბნილი, გაწამებული პრომეთე ისე ეკვროდა კლდეს, რომ ბოლოს კიდევაც შეეზარდა.

მესამის მიხედვით, ათასწლეულთა მანძილზე ეს ამბავი დავიწყებას მიეცა. მისი დალატი დაივიწყეს ღმერთებმა და არწივებმა, თავად მასაც დაავიწყდა ყველაფერი.

მეოთხის მიხედვით, ყოველივე უაზრობად იქცა და ამ უაზრობამ ყველა მოქანცა. დაიქანცნენ ღმერთები, დაიქანცნენ არწივები, ჭრილობაც კი გაბეზრდა და შეხორცდა.

დარჩა გაუგებარი კლდე. თქმულება ცდილობს, გაუგებარი ახსნას. ვინაიდან ამ თქმულებას საფუძვლად ჭეშმარიტება უდევს, იგი გაუგებრადვე უნდა დარჩეს“.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. არჯევანიძე ე., *anotirebuli bibliografia CMOMIK-Si gamoqveynebuli qarTuli xalxuri sityvierebis masalisa*, „მეცნიერება“, თბ., 1971.
2. *gilgameSiani*, ძველი შუამდინარეული ეპოსი, „განათლება“, თბ., 1984.
3. ზუხბა ს., *afxazuri zepirsityviereba*, თსუ, თბ., 1988.
4. კაიშაური ლ., *mTiuluri teqstebi*, „მეცნიერება“, თბ., 1978.
5. კიკნაძე ზ., *qarTuli miTologia I, jvari da saymo*, ქუთაისი, 1996.
- 5-ა. კიკნაძე ზ., შუამდინარეული მითოლოგია, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1979.
6. მაკალათია ს., *xevi*, ტფ., 1934.
7. *megruli zRaprebi da miTebi*, „მერანი“, თბ., 1994.
8. *narTebi*, ოსურიდან თარგმნა მერი ცხოვრებოვმა, „ირისტონი“, ცხინვალი, 1988.
9. პროპი ვლ., ზღაპრის მორფოლოგია, „მეცნიერება“, თბ., 1984.
10. რეხვიაშვილი ნ., *qarTuli xalxuri metalurgia*, „მეცნიერება“, თბ., 1964.
11. სვანური პოეზია I, თბ., 1935.
12. ქართლის ცხოვრება I, თბ., 1955.
13. ჩიქოვანი მ., *amiranis Tqmulebis poeturi Canawerebi*, ეპიკური უანრები, ქართული ფოლკლორი X, „მეცნიერება“, თბ., 1981.
14. ჩიქოვანი მ., *mijaWvuli amirani*, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბ., 1947.
15. ჩიქოვანი მ., *qarTuli eposi I, mijaWvuli amirani*, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“, თბ., 1959.
16. ჩხეიძე რ., ამირანის თქმულება, თბ., „ნაკადული“, 1991.
17. ხორენაცი მოვსეს, *somxeTis istoria*, „მეცნიერება“, თბ., 1984.
18. *jvar-xatTa sadideblebi*, თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის შრომები 2, თბ., 1998.
19. Бердяев Н., *Эрос и личность*, Изд. “Прометей”, М., 1989.
20. Гадамер Г.-Г., *О круге понимания*, Актуальность прекрасного, “Искусство”, М., 1991.
21. Гадамер Г.-Г., *Прометей и трагедия культуры*, Актуальность прекрасного, “Искусство”, М., 1991.
22. *“Давид Сасунский”*. Армянский народный Эпос, “Советский писатель”, Ленинград, 1982.

23. Дестунис Г., *Разыскания о греческих богатырских былинах средневекового периода*, СПб, 1883.
24. Лосев А. Ф., *Проблема символа и реалистическое искусство*, “Искусство”, М., 1976.
25. Мейендорф Иоанн, прот., *Православие в современном мире*, New York, 1981.
26. *Мифы народов мира*, т. I, “Советская Энциклопедия”, М., 1980.
27. *Нарты*, Адыгейский народный эпос, “Наука”, 1974.
28. Неклюдов С. Ю. *Героическое детство*, Историко-филологические исследования, М., 1984.
29. *Песни южных славян*, “Художественная литература”, М., 1976.
- 29-ა. Пропп Вл., *Исторические корни волшебной сказки*, “Лабиринт”, М., 2000.
30. Campbell J., *The Hero with a Thousand Faces*, Bollingen Series XVII, Princeton University Press, 1973.
31. Charachidzé G., *Prométhée ou le Caucase, Essai de mythologie contrastive*, Flammarion, 1986.
- 31-ა. Eliade M., *Patterns in Comparative Religion*, New American Library, New York, 1974.
32. Eliade M., *Rites and Symbols of Initiation, The Mystery of Birth and Rebirth*, Harper Torchbooks, New York, 1965.
33. Gennep Arnold, van, *Les rites de passage*, Paris, 1909.
34. Raglan L., *The Hero of Tradition, The Study of Folklore*, ed. Dundes A., University of California and Berkley, 1965.
35. Tuite K., *Achilles and Caucasus*, The Journal of Indo-European Studies, vol. 26, N 3-4, 1998.

ტექსტები*

შთანთქმა-ამონთხევა

I

გაუძღვა შიკრიკი ძმებს და გაიყვანა ერთს ტრიალს მინდორზედ. გაიხედა ამირანმა და დაინახა, რომ ის სამნი ჭიანი, ბაყბაყ-დევის თავებიდან რომ ამოცოცდნენ, ვეშაპებად ქცეულიყვნენ. ერთი თეთრი იყო, ერთი – წითელი და ერთიც – შავი. მინდორში მიდიან და მიიმღერიან:

მინდორში სამნი ჭიანი მიდიან მიიმღერიან,
თვალს უცემს დარეჯანისძეს, მაგათთან ომი მწადიან.

ამირანმა უთხრა ძმებს: აბა, ძმებო, მეტი ღონე აღარ არის, უნდა მაგ ვეშაპებს შევებნეთო. თეთრი ბადრს, წითელი უსიპს, შავი ჩემდ გინებებიათ. თეთრიც შენა და წითელიც, შავიც შენ ნაგონარია, უპასუხა უსიპმა, აკი გითხარ, ინანებო, შენი გაფუჭებული საქმე შენვე გააკეთე. შენი გამრუდებული გზა შენ გაასწორეო. – ჰაი, უსიპო, უსიპო! უთხრა ამირანმა:

უსიპო, ჩემი სიმუხთლე სულმუდამ გულში გღებია,
ტვინი, სადები თავშია, ჩაბალახშია გღებია.

მაშ შენ მაინც მომეშველე, ბადროვო, უთხრა ბადრს ამირანმა, მაგრამ ბადრმაც უარი უთხრა. მაშინ ამირანმა უთხრა ბადრს:

არა ჰყოფილხარ, ძმაგ ბადრო, ფერი არქატი გქონია.

* მოგვეავს მხოლოდ ძირითადი, საკუთრივ ამირანისეული ეპიზოდები: შთანთქმა-ამონთხევა და გაბუდაყება-ორთაბრძოლა-მიჯაჭვა, გათავისუფლების მცდელობა.

დაჯე და ჰკერე ტყავები, სხვა ხელი არა გქონია!

კიდევ უთხრა უსიპს, მომეშველენითო, მაგრამ უსიპმა უარი სთქვა: შენისა ცოლის გულისთვის სულ ძმები დავილიენით! მაშინ ამირანი თავის აბჯარს მიუბრუნდა და უთხრა: ჩემო ხმალო და აბჯარო, საძალედ მომეშველენით! და დაუწყო სასტიკი ომი გველეშაპებს. მოჰკლა თეთრიც, მოჰკლა წითელიც.

თეთრი მოჰკლა და წითელი, შავსა შეება მაშვრალი.

გაიხედა ამირანმა და დაინახა, რომ ბადრი და უსიპი წასულან და გადადიან მთაზე, დაუძახა:

რომელი მიხვალ მა მთასა, რომელი მოჰკეც მა გზასა?

გადადი და დაუძახე ბადრსა, უსიპსა ჩემს ძმასა:

თეთრიც მოვკალ და წითელიც, ნულარ გადივლით მა მთასა.

დაბრუნდითო. შეება შავს გველეშაპს დაღალული და დამაშვრალი.

შავმა აიღო, ჩაყლაპა, შავი ზღვისაკენ გასწია.

ჩაყლაპა შავმა და გასწია თავის დედისაკენ. რაკი დაინახეს ძმებმა, ამირანს უჭირსო, მაშინვე გაიქცნენ ამირანის საშველად. დაეწივნენ ქარცეცხლს, ესროლა უსიპმა ისარი და ცხრა ადლი კუდი მოსწყვიტა გველეშაპს. ქარცეცხლს ისე მოსწყვიტელი კუდი არ სტკიოდა, როგორც ჩაყლაპური ამირანი ატკიებდა მუცელს. დარეჯანისძე ჰგლეჯდა გულ-მუცელს და იკლაკნებოდა ქარცეცხლიც საშინლად. ქარცეცხლს ერთი რკინის ბოძი ჰქონდა, რომ ვინმე ჩაყლაპა, მოვიდოდა, შემოეხვევოდა იმ ბოძს გარს, დაამტვრევდა და მოინელებდა. ესლაც ამირანის დამტვრევა უნდოდა, შემოეხვია ბოძს, მაგრამ კუდი პირს აღარ მოსწვდა, რადგან უსიპმა მოაწყვიტა. მივიდა დედასთან ქარცეცხლი და შესჩივლა: მუცელი მგვრემს, ცეცხლი მეკიდებო. ვაიმე, შვილო, თუ დარჯანიანთი ვინმე ჩაჰყლაპე, იმათ კაცს შენ ვერ მაინელებო. რა კაცი იყო, რა ფერი ჰქონდაო? საცერივით თვალები ჰქონდა და ერთი ოქროს კბილი ედგაო. ამირანი ყოფილა, შვილო, დარეჯანისძე.

ამირანს ჯიბეში აღმასის დანა ედვა, მაგრამ არ მოაგონდა. ბოლოდ უსიპმა უთხრა ბადრს: ძმაო, ჩასძახე, შენი ხმა მშვენიერია, დანა მოაგონეო.

ჩადი, ბადრო და ჩასძახე, ხმა შენი მშვენიერია.

მაუდის დარეჯანისძეთ ჯიბეს ჩადება დანისა,

ამოდება და გამოჭრა მაგ შავის გველეშაპისა.

მართლაც, მოაგონდა ამირანს დანა, ამოიღო, გამოსჭრა ქარცეცხლის მუცელი და გამოვიდა, მაგრამ წვერი და თმა კი გასცვივნიყო. უსიპმა შეჰხედა გაქოსავებულს ამირანს, გაეცინა და დასცინა:

ამირანი დაიბადა, გოჭსა ჰგვანდა ხუხალასა,

წვერ-ულვაში გასცვევნოდა, ჩაყვარა ტომარასა.

[14, 316-317, ფშავი, კახეთი]

II

...ეგ დევი რომ მოკლა, ისევ წავიდნენ სანადიროთ. კიდევ მივიდნენ ერთ უდაბურ ადგილას და სამი ვეშაპი ნახეს: შავი, წითელი და თეთრი. ამირანმა უთხრა ბიძებს, რომ სამივემ გავიყოთო და ვიბრძოლოთო. მათ უარი უთხრეს და ამირანი ორ ვეშაპს შეება. თეთრიც მოკლა, წითელიც, შავ გველეშაპს კი მოღალულმა ვერაფერი ვერ უქნა. ვეშაპმა გადაყლაპა ამირანი თავის იარაღითვე. მაშინ უსუფმა დაუძახა:

დარეჯანიანთ იციან ჯიბეში დანის დებაო,
ამოიღე და და გამოსჭერ, გამოდი გარედგანაო.

ამირანმა მართლაც გამოყო თავი გვერდიდან, გამოსჭრა და გამოვიდა გარეთ. გველქმაპი მოკლა. ამირანს სულ-წვერულვაში გასცვენოდა. უსუფმა კიდევ უთხრა მაშინა:

ამირანი დაიბადა, გავდა ქოსა ქუხალასა,
წვერულვაში მოპარსოდა, ჩალაგოდა ტომარასა. [9, 334, რაჭა]
სასოწარკვეთა და გაბუდაყება, ორთაბრძოლა და მიჯაჭვა

I

ერთი მკვდარი დევი მოჰყავდათ. დევის დედა თურმე ურემზე უჯდა და დევს კლავი ძირს ქონდა ჩამოვარდნილი. დევის დედამ დაუძახა ამირანს: შვილო, დედაშვილობასაო, ეს კლავი აუწიე და ურემზე შემოიღე ისეო. ამირანი მივიდა, ბევრი ეცადა, რომ დევის კლავი აეწია, მაგრამ ვერ შესძლო. დევის დედამ უთხრა: შვილო, რომ არ მეთქვა შენთვისაო, მოგკლამდიო. მაგრამ რახან შვილი გიწოდებ, არაფერს გიზამო. იმ ქალმა მათრახის ტარით აუწია კლავი. მაშინ ამირანს ძალიან შერცხვა და თავის ნათლია ქრისტეს შეეხვეწა: ასე უღონო რად გამაჩინეო. თავის ნათლია გამოეცხადა მას და უთხრა: ღონეს მოგცემ, მაგრამ ვერ შეიმშენებო. ამირანმა უთხრა: შენ ღონე მომეცი და ეგ მე ვიციო. მან მისცა ღონე ათი უღელი ხარ-კამეჩისა. ამირანმა შემოიარა მთელი ხმელეთი, ვეღარ ჰპოვა თავისი ბადალი. ამირანმა რადღი თავისი ტოლი ვერ ჰპოვა, თვით ქრისტესთან მოინდომა შებმა. მერე უთხრა თავის ნათლიას: მოდი, მე და შენ დავიჭიდოთო. ნათლიამაც უთხრა: მე ჩემს ყავარჯენს დავასომ მიწაზე, თუ იმას დასძრამ, მაშინ ვიჭიდოთო. უთხრა: დაასეო. დაასო... ამირანი ბევრს ეცადა, მაგრამ მიწიდან ვეღარ მოგლიჯა. მერე ზედვე მიაბა ამირანი ქრისტემ თავისი ჯაჭვით. მერე თავზე პატარა გორახი დაადვა და უთხრა: ეს დიდ მთად გექცესო. ქვეშ დაჰყვა ამირანი. წელიწადში ერთხელ მას კარი გაეღება და ყორანი წყალს მოუტანს. [14, 335 მესხეთი]

II

...გზაში ერთი მკვდარი მიჰქონდათ მარხილით, ცხრა უღელი კამეჩი ებათ და მაინც ძლივსა ძრავდნენ. მკვდარს მარხილიდგან მკლავი გადმოვარდნოდა და მიწას გუთანვივითა სთხრიდა. მწუხარე დედა მკვდარს ცხენით მისდევდა და ხელში მათრახი ეჭირა. დაინახა ამირანი და უთხრა: დედაშვილობას, ეგ მკლავი გულზე დაადეო. ამირანი მივიდა, უნდოდა, მკლავი გულზე დაედო, მაგრამ საძრაობაც ვერ უყო. დედა მკვდრისა გაჯავრდა, გადმოსწვდა ცხენიდან მკვდარს, მათრახის ტარით მკლავი გულზე შეუღო და ამირანს უთხრა: დედაშვილობა რომ არ მეთქვა, ამ მათრახით გაგატრელებდიო.

ამირანი დაღონდა და დაუწყო ვედრება თავის ნათლიას-უფალსა. ამირანს გამოეცხადა უფალი. ამირანმა სთხოვა, რო მომეცი ღონეო, და აგრეთვე შესჩივლა, რომ ერთის მკვდრის მკლავი ვერ ავწიეო. უფალმა მისცა ამირანს კიდევ იმდენი ღონე, რამდენიც იმ ცხრა უღელ კამეჩს ჰქონდა. გახარებულმა ამირანმა გამოსწია და, რაც გზაში ხე ხვდებოდა, სულ აქეთ-იქით ისროდა. მაშინ უფალმა სთქვა: ეს ამოდენა ღონე რომ მივეცი, ხალხს სულ გამიწყვეტსო და გამოეცხადა ამირანს სხვა კაცად. ამირანმა უთხრა უფალს: მოდი, დამეჭიდეო. უფალი და ამირანი დაეჭიდნენ და, როგორც უნდა წაექცია ამირანს, უფალი გაეშვებინა და უთხრა: აი ამ ყავარჯენს ამოჰგლეჯავო? უფალმა ყავარჯენი

დაარტო მიწაში. ამირანი მივიდა და რამდენიც ამოსწია, იმდენი უფრო მიწაში ჩავიდა. მაშინ უფალმა დასწერა პირჯვარი და ამირანი ჯაჭვით დააბა და ზედაც დიდი უზარმაზარი მთა გადააფარა. [14, 277, ქართლი]

გათავისუფლების მცდელობა

I (მწყემსი)

ყოფილა ერთი მეცხვარე, რომელიც ამირანის მთასთან მისულა და უნახავს, რომ მთის კარი გაღებულა. დაუძახია ამირანს მეცხვარესათვის, მოდი ჩემთანაო. ამას შეშინებია, ვერ მოვალაო. დიდრუანი თვალები აქვს ამირანს. ნუ გეშინია, მოდიო, უთქვამს კიდევ ამირანს. მეცხვარეს გაუბედია და მისულა. ამირანს უთქვამს: თქვენი პური ვნახოთ, როგორი გაქვთო. ამირანს მოუჭერია ხელი და სისხლი დაქცეულა იმ პურიდან. მერე უთქვამს: თქვენ სისხლის პურს სჭამთო. კიდევ უთქვამს: მომიტა, აი, იქ ჩემი პურიაო. თავის პურისათვის ხელი რომ მოუჭერია, რძე გასვლია; რძიანი პურით ვცხოვრობ მეო. ახლა ის ხმალი მომიწიეო. ჩემი ხმალი იქაა და მე კი აქ ჯაჭვით ვარ დაბმულიო. ვერაფერი ვერ უპოვნია მეცხვარეს, რომ მეება და მით მიეწია ამირანს თავისკენ ხმალი. შენ მოებო. მეცხვარე მობმია და ამირანს თავისკენ მიუწევია. კლავები რო სტკენია მეცხვარეს, უთქვამს: აბა, წადი სახლში და სახარე ტყავი მომიტანეო. ქალმა თუ ხმა გაქცეს, არაფერი უთხრა, თუ არა – ჩემი კარი დაიხურებაო. წასულა მეცხვარე სახრეს მოსატანად, ჩამოუღია სახლში. ხმა არავის არ უნდა გასცეს, მოაქვს სახრე, მაგრამ ცოლი გამოსდგომია: რად მიხვალ, რატომ მიგაქვს, კაცო, რატომ არაფერს გვეტყვიო? რა გამიჭირე საქმე, დედაკაცო, მიუბარებია ბოლოს მეცხვარეს და მაშინ მთაც დახურულა. როცა მისულა მეცხვარე, დახურული დახვედრია მთა. ამირანი დარჩა ისევ დაბმული. ამბობენ, თუ აიშვა, მოვა ქვეყანაზე და ქალებს დახოცავს, მათზე გაჯავრებული არისო. მაგრამ ვინ იცის, ვისი ჯავრი აქვს! დაბმული კი არის მთის ქვეშ. [14, 335-336, მესხეთი]

II (მონადირე)

ერთხელ, ახალწლის წინა დღით, ერთი მონადირე მყინვარისაკენ სანადიროთ წასულა. მას აქ ჯიხვი მოუკლავს, შემოღამებია და ბინას თურმე ეძებდა. ის შესულა ერთ ღია ქოხში, სადაც დაუნახავს დაბმული უზარმაზარი ადამიანი. მონადირეს შეშინებია და გამოქცეულა, მაგრამ ამირანს მისთვის დაუძახია და უთხოვნია, იქვე მდებარე ხმალი მიეწოდებინა. მონადირეს ხმალი უწევია, მაგრამ ადგილიდან ვერ დაუძრავს. მაშინ ამირანს უთქვამს: შენ ხმალს ხელი მოკიდე, მე კი ხელს ფეხზე მოგვიდებ და ხმალი ისე გამოვათრიოთო. მონადირეც ასე მოქცეულა. ამირანს მისთვის ფეხი უტკენია და ხმალიც ვერ გამოუჩოჩებია. ახლა ამირანს მონადირისათვის უთქვამს: წადი ახლავე, სანამ ახალწელიწადი გათენდებოდეს და სახლიდან საკიდელი უმძრახად წამოიდეო, მიაბი ამ ხმალს და მას მე დავითრევეო, რომ ძაღლის ლოკვით გათხელებულ ჩემს ჯაჭვს ეს ხმალი დაგჭკრა და გაგწყვიტოვო.

მონადირე შინ გაქცეულა, საკიდელი ჩუმად ჩამოუხსნია და უკანვე გამოქცეულა. მაგრამ ცოლს ეს დაუნახავს, უკან დასდევნებია და დაუძახია, საკიდელი სად მიგაქვსო. მონადირე ძლიერ ცდილა, უკან არ მოეხედა და ცოლისთვის პასუხი არ გაეცა. მაგრამ დედაკაცი მას არ მოშვებია, სანამ პასუხი არ გასცა თურმე. მონადირე ამირანის ქოხს მიუახლოვდა თუ არა, მჭედლებმა საახალწლოდ კვერები თურმე დაჰკრეს. ამირანის ქოხს კარი დაეკეტა და მისი შეთხელებული ბორკილიც ისევ გასქელებულა. [14, 346, ხევი]

„ეთერიანი“

„ეთერიანი“ ცამეტი ვარიანტის საფუძველზე პირველად პ. უმიკაშვილმა გამოაქვეყნა 1975 წელს. გამომცემელი მას „ზღაპარს“ უწოდებს („აბესალომ და ეთერის ზღაპარი ისეთი რამ არის...“) და, მართლაც, ამ ამბავს ვარიანტთა უმეტესობაში ზღაპრის სამოსელი მოსავს თავისი ტრადიციული წინკარით – „იყო-და-არა-იყო-რა“. ზოგიერთ ჩანაწერში გაზღაპრების პროცესი ბოლომდეა მისული: ამბავი ზღაპრისეული კლასიკური დასასრულით – ქორწილით და „ჭირი-იქა-ლხინი-აქა“-თი მთავრდება, რადგან არ გამოჩნდება მურმანი თავისი დაუოკებელი ვნებით და, ცხადია, არც იმ ტრაგედიას რჩება ადგილი, რომელიც „ეთერიანის“, როგორც სამიჯნურო ეპოსის ინდივიდუალობას ქმნის. ამ სახის, თუმცა მცირერიცხოვან ვარიანტებში, ეპოსი მთლიანად ძლეულია ზღაპრის სტიქიისაგან. გაზღაპრების ტენდენცია გასაგებია, რამდენადაც ეს თხრობითი უნარი, როგორც მისი *sakuTreba*, სხვა უნართაგან ყველაზე უკეთესად მიესადაგა ხალხის ცნობიერებას (როგორც დავინახეთ, „ამირანიანიც“ ვერ ასცდა ამ ტენდენციას).

მსგავსად „ამირანიანისა“, „ეთერიანიც“ პროზისა და ლექსისგან შედგება. პროზაც და ლექსიც მთელი საქართველოს ფარგლებში (და მის გარეთაც) არის დადასტურებული. „ეთერიანის“ პირველი გამომცემელი წინასიტყვაობაში წერდა: „ეს ეთერიანი, შედგენილი სახალხო ლექსებისა და პირად ნათქვამობისაგან, რომელნიც დარჩენილან დღევანდლამდე საქართველოს ყველა ნაწილებში. ზემოხსენებული ლექსები და პირად ნათქვამობანი (რიცხვით ცამეტნი) ეკუთვნის შემდეგ ადგილებს: ქართლს, კახეთს, იმერეთს, სამცხეს (ახალციხის მაზრას), ხევსურეთს, ხევს (თერგისას) და ქალაქ მოზდოკს“ [3]. აქ „ნათქვამობა“ პროზაულ მონათხრობს გულისხმობს, რომელიც საკმაოდ სხვაობს ვარიანტებში. არ არსებობს კანონიკური პროზაული ხალხური ტექსტი. ლექსი კი უცვლელია და მეტნაკლებად ინარჩუნებს თავის სახეს ჩანაწერიდან ჩანაწერში. ეს კი იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ პოეტური ტექსტი „ეთერიანში“ პირველადია, არქეტიპულია, პროზაული კი – მეორადი, შემავსებელი. ამიტომაც ზღაპრადქცეულ ვარიანტებში პოეტურ ჩანართებს ვერ ვხვდებით – ასეთია ვარიანტთა წრე I (იხ. ქვემოთ). თუმცა სხვა შეხედულებით, „ეთერიანის ეპოსის ბირთვი პროზაულია“ [8, 115] და, უფრო მეტიც: ეპოსი ზღაპრის ნიადაგზეა ჩამოყალიბებული, ანუ მისი პირველწყარო არის ზღაპარი [8, 114. 113]. ძნელია ამ თვალსაზრისის მიღება, რამდენადაც ზღაპარში, როგორც ასეთში, ვერ აღმოვაჩენთ ისეთ „ბირთვს“, რომელიც მისი სიუჟეტის ტრაგიკულ განვითარებას გამოიწვევდა. ზღაპრის პრინციპული ოპტიმიზმი არ იძლევა ამის შესაძლებლობას. ზღაპარი ვერ გარდაიქმნებოდა იმ ზომამდე, რომ თავის თავს დაპირისპირებოდა.

„ეთერიანის“ არაზღაპრულ წარმოშობას ისიც მოწმობს, რომ მისი სხეულის მდგრადი ფენა – ლექსითი ნაწილი ძირითადად დიალოგურია, რაც შეიძლება ნიშნავდეს იმას, რომ „ეთერიანის“ არქეტიპული ტექსტი რომანტიული დრამა იყო. დიალოგურობა შეიძლება მის თავდაპირველ ანტიფონურ შესრულებასაც მოწმობდეს [8, 119]. ეს დიალოგებია: დიალოგი აბესალომსა და ეთერს შორის, რომელიც მთავრდება აბესალომის ფიცით ეთერისადმი; დიალოგი აბესალომსა და მურმანს შორის; დიალოგი მარესა და ეთერს შორის; უკანასკნელი დიალოგი აბესალომსა და ეთერს შორის. დიალოგებში ჩაბმულია ეპოსის ყველა

პერსონაჟი, ვინც კი ინდივიდუალურ სახეს ატარებს. მთავარი პერსონაჟების დიალოგები იწყებს და ამთავრებს ნაწარმოებს. ლექსითი ვარიანტები ეპოსის მთელს შინაარსს მოიცავს დაწყებული სტრიქონებით „აბესალომ და ეთერი ღმერთმა შეგვყარა ერთფერი“ და დამთავრებული სტრიქონებით „შენ, ჩემო მოყვრის დანაო, უბეს მიდევხარ განაო, ამოგიღებ და დავიცემ მარჯვენა ძუძუსთანაო“ [4, № 44].

ასეა, რომ „ეთერიანი“ არ არის იმ ხასიათის ნაწარმოები, რომლის სიუჟეტს ზღაპარში უნდა ეპოვა ხორცშესხმა. არსებობს ვარიანტთა სხვა წრე, სადაც ეთერის წარმოშობა არ უკავშირდება ზღაპრის სიუჟეტს და ამბავშიც არ მონაწილეობენ ზღაპრის ტრადიციული (კანონიკური) პერსონაჟები (ავი დედინაცვალი, კეთილი დედაბერი). ვარიანტების განსხვავებულ წრეთა არსებობა საკმაოდ აბუნდოვანებს „ეთერიანის“ წარმომავლობას და, კერძოდ, ეთერის, როგორც პერსონაჟის, ვინაობის საკითხს. რომელია პირველადი – „ეთერი-გერი“ თუ „ეთერი-ტყეური“? ხომ არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომ მისი არქეტიპი საერთოდ არ არსებულა და „ეთერიანის“ დღემდე შემორჩენილი ვარიანტები ორი ერთმანეთისგან განსხვავებული წყაროდან მომდინარეობს? ასევე დაისმის კითხვა „ეთერიანის“ დაწყების თაობაზე. ვარიანტთა უმეტესობაში ამბავი ეთერთ იწყება (აქედან დაკანონებული სახელწოდება „ეთერიანი“). მაგრამ იპოვება ვარიანტები, არცთუ მცირერიცხოვანი, სადაც ამბავი აბესალომის სანადიროდ გასვლით იწყება. რომელია პირველადი? აქვე უნდა შეინიშნოს, რომ ხალხური თხრობა, ჩვეულებრივ, იწყება იმ პერსონაჟით, რომელიც მთავარია თხრობაში, ანუ რომლის ამბავიც არის მოსათხრობი. და, საერთოდ, რომელია „ეთერიანში“ მთავარი გმირი? ან როგორ პოულობს აბესალომი ეთერს – ძებნით, როგორც გაზღაპრებულ ვარიანტებშია (წრე I-II), თუ – ტყეში შეხვედრით (წრე III)?

გაჩნდა არცთუ უსაფუძვლო ეჭვი, რომ „ეთერიანი“ წიგნური წარმოშობისაა. პ. ინგოროყვა „ეთერიანს“ ჩამოთვლის იმ ლიტერატურულ ნაწარმოებთა შორის, რომელთაგან ან ფრაგმენტებია შემორჩენილი ან მხოლოდ სახელები. „როგორც თავის დროზე გამორკვეული გვექნება, – ამ რომანიდან არის წარმოშობილი დღემდე შენახული ხალხური თქმულება „აბესალომ და ეთერი“, – ისევე, როგორც შოთას ვეფხის-ტყაოსნიდან შემდეგ წარმოიშვა ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი“ [5, 486]. მკვლევარი შეეცადა უცხოურ საკუთარ სახელთა საფუძველზე ემტიციებინა თავისი ვარაუდი [6, 37-9].

მთელი წყება ნიშნებისა, რომლებიც შეინიშნება მასში, შეიძლება ამხელდეს მის წიგნურ წარმოშობას:

- ღრმა ემოციების, ჩვენს შემთხვევაში, სიყვარულის დინამიკური გამომჟაღვნება, მაშინ როცა „ხალხურ ეპოსში სიყვარული, ჩვეულებრივ, სტატიკურ ფორმაშია მოცემული“ [1, 197]. თუ შევადარებთ, ერთი მხრივ, ამირან-ყამარისა და, მეორე მხრივ, აბესალომ-ეთერის ურთიერთობას და მურმანის დამოკიდებულებას ეთერისადმი, მათ შორის ფუნდამენტურ სხვაობას დავინახავთ. ამირანისათვის ყამარის მოპოვება საგმირო საქმეა, მისი, როგორც საფალავნო ან მითოლოგიური ეპოსის ან გმირის, გარდაუვალი ვალდებულებაა. ამირანის მიზანი უფრო გამოხსნაა კოშკში გამოკეტილი მზეთუნახავისა, ვიდრე მისი, როგორც ქალის, დაუფლება. ამირანის შემდგომ თავგადასავალში, მის მორიგ ზღურბლებზე ყამარი აღარ ჩანს. ხოლო რაც აბესალომს და მურმანს

ამოძრავებთ ეთერის მიმართ, ეს მხოლოდ და მხოლოდ ღრმა ადამიანური სიყვარულის გრძნობაა.

- „ეთერიანის“ პერსონაჟები, განსხვავებით ფოლკლორული წარმომავლობის პერსონაჟებისგან, არატიპიურნი, ინდივიდუალური და უნიკალური არიან. მათი სახეები არსად სხვაგან არ მეორდება. ხალხური პოეტიკისთვის კი მხოლოდ ტიპური, განმეორებადი თვისებებია ყურადღების ღირსი.
- მოქმედების მოტივირება, რაზეც აგებულია „ეთერიანის“ დრამა, პრინციპულად უცხოა ფოლკლორისთვის. ფოლკლორული გმირის მოქმედებას არა აქვს მოტივაცია. თუ ფოლკლორის გმირი სჩადის ბოროტებას, ის სჩადის მას, როგორც ბოროტების განსახიერება – სხვანაირად მას მოქცევა არ შეუძლია. ასეთი არ არის მურმანი: იგი სჩადის ბოროტებას არა იმიტომ, რომ ბოროტია, არამედ იმიტომ, რომ სხვა გამოსავალს ვერ ხედავს [1, 202-203].
- ფოლკლორისთვის უცხოა გმირის ფერისცვალება, როგორცაც განიცდიან ჯერ მურმანი, მერე აბესალომი. ვერ ვიფიქრებთ, – ასეთია ნაწარმოების ლოგიკა, – რომ მურმანი თავიდანვე, ეთერის გამოჩენამდე, აბესალომის ორგული ყმა ყოფილიყო.
- ხალხური ეპიკური – ზღაპრული თუ არაზღაპრული – თხრობა არ აღინიშნება მრავალპერსონაჟიანობით. არსებობს ერთი, მხოლოდ *erTi* მთავარი გმირი, რომელიც ატარებს ეპოსის იდეას, ყველა დანარჩენი პერსონაჟი დამხმარენი არიან და არა თავისთავადნი. ზღაპარში მათ თავ-თავისი ფუნქციები აქვთ, რომელთაც ისინი მთავარი გმირის მიმართ ასრულებენ და ფუნქციის ამოწურვასთან ერთად უჩინარდებიან. რომ არ ვილაპარაკოთ ზღაპარზე, „ამირანიანის“ პერსონაჟებიც ასევე დამოკიდებულნი არიან მთავარ გმირზე, მათ, კერძოდ, ამირანის ძმებს, თავისთავადი არსებობა (ეგზისტენცია) არ გააჩნიათ. ისინი უჩინარდებიან, როგორც კი მათი ფუნქცია ამოიწურება. „ეთერიანში“ სამი დამოუკიდებელი, თავისთავადი პერსონაჟია (როგორც „ვეფხისტყაოსანში“, როგორც „ვისრამიანში“).
- დაბოლოს, ანალოგია კვლავ „ვეფხისტყაოსანთან“ (პ. ინგოროყვას ძირითადი არგუმენტი): რომ არ შემორჩენილიყო რუსთაველის პოემა, ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ ანუ „ტარიელიანი“, ისიც, მსგავსად „ეთერიანისა“, ზეპირსიტყვიერი წარმოშობის ნაწარმოებად იქნებოდა მიჩნეული. ეს ირიბი არგუმენტია, მაგრამ ანგარიში უნდა გაეწიოს.

ეს არგუმენტები საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ „ეთერიანის“ ელიტარულ წარმოშობაზე, ანუ ჩავთვალოთ ის ე.წ. *daZiruli kulturis dovlaTis* (Gesunkenes Kulturgut) ერთ კერძო გამოვლინებად ხალხურ სიტყვიერებაში [12, 44-5; 10, 556-7]. ქართულ ფოლკლორში ასეთებია: „ტარიელიანი“, შაჰნამეს ხალხური ვერსიები „ბეჟანიანი“, „როსტომიანი“, „რუსუდანიანი“ და სხვანი, რომელთაც თავ-თავიანთი წიგნური წყაროები ეძებნებათ.

დღესდღეობით მეტნაკლებად სრული (რამდენადაც შეიძლება ჰქონდეს სისრულის პრეტენზია ხალხური ჩანაწერების კორპუსს) გამოცემა „ეთერიანის“ ვარიანტებისა ეკუთვნის მ. ჩიქოვანს [4]. აქ თავმოყრილია 42 ფოლკლორული ჩანაწერი საქართველოს ათამდე კუთხიდან.

ვარიანტები ქვემოთ ყველგან ამ გამოცემაში მიჩენილი ნომრით არის მითითებული.

ტექსტის მორფოლოგია

„ეთერიანი“ ორი ნაწილისაგან შედგება:

1. ეთერის ამბავი აბესალომთან ქორწილამდე.
2. ამბავი აბესალომისა და ეთერისა და მურმანისა ქორწილის შემდეგ.

არსებობს „ეთერიანის“ ვარიანტთა სამი წრე (დამატებით მეოთხე), რომლებიც ერთმანეთისგან არსებითად სხვაობენ ამბის მხოლოდ პირველ ნაწილში, სადაც თხრობა აბესალომისა და ეთერის ქორწილამდე აღწევს. ეს ნაწილი ძირითადი ამბის (ტრაგედიის) ექსპოზიციას წარმოადგენს. წრეები ერთმანეთისგან ეთერის წარმომავლობით (ვინაობით) განსხვავდებიან. ვარიანტთა ერთ წრეში ეთერი გერია (დედით ობოლი, დედინაცვლით), მეორეში – დედით ობოლი (უდედინაცვლოდ), მესამეში – ტყიური, არწივისა (ან დათვის) გაზრდილი (უდედმამოდ). მეოთხე წრე თხრობის დასაწყისის მიხედვით არის გამოყოფილი: აქ ამბავი აბესალომის გამოჩენით იწყება.

ნაწილი 1. ექსპოზიცია. ამბავი ქორწილამდე.

აქ წამოიჭრება პრობლემა: რომელია თავდაპირველი ექსპოზიცია ეპოსისა?

- ვარიანტთა ის წრე, სადაც ეთერი გერია?
 - თუ ის, სადაც ეთერი უდედინაცვლო ობოლია?
 - თუ ის, სადაც ეთერი არწივის (დათვის) გაზრდილია?
- რომელი წრიდან არის ნამდვილი ეთერი?

განვიხილოთ ვარიანტთა ეს წრეები – რა ეპიზოდებისგან შედგება თითოეული მათგანი (ვიმეორებთ, რომ ერთმანეთისგან მათ ეთერის წარმომავლობა განასხვავებს).

წრე I. ეთერი-გერი

ვარიანტთა ამ წრეში „ეთერი-გერის“ მთელი თავგადასავალი ქორწილამდე ჯადოსნური ზღაპრის შინაარსს შეადგენს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წრის ვარიანტების ერთი მნიშვნელოვანი ნიშანი პოეტური ნაწილების არარსებობაა. ეს შენიშნულია ლიტერატურაში [9, 12].

ის მთლიანად თხრობითია, ანუ, პ.უმიკაშვილის ტერმინს თუ გამოვიყენებთ, „ნათქვამობისგან“ შედგება.

ძირითადი ეპიზოდები

I. დედით ობოლი ეთერი დედინაცვლის მიერ დევნილი გერია; მას ჰყავს ანტაგონისტი („ცრუმირი“) დედინაცვლის ასულის სახით, რომელიც მისი სრული (ფიზიკურად და სულიერ-ზნეობრივად) ანტიპოლია. იგი მხოლოდ პასიური იარაღია დედის ხელში ეთერის წინააღმდეგ. ზოგ ვარიანტში დედინაცვლის ასული საერთოდ არც მონაწილეობს. ეთერს ჰყავს ძროხა, რომლის საშუალებითაც დედის სული შემწეობას უწევს მისი ცხოვრების გადამწყვეტ უამს.

II. ეთერი გარეთ, კერძოდ, ტყეში უნდა აღმოჩნდეს, რომ ბედს ეწიოს, რომელსაც განგება უმზადებს მას. დედინაცვალი მას სამწყვსურში გზავნის, მაგრამ ამ გასტუმრებას გაგდების სახე აქვს. ეთერ-გერს დედინაცვალი თითქოს აგზავნის ტრადიციული ძნელი დავალებით, რომელსაც ეთერი შემწის მეშვეობით ასრულებს.

III. შეხვედრა შემწესთან (დედაბერი). ეს არის მისი მწყალობელიც. ეს შეხვედრა განსაცდელია, რომლის შემდეგ ეთერი ფერისცვალებას განიცდის.

ოქროსფერი თმა, რომელსაც თავისი სიკეთის წილ მოიპოვებს, მისი მომავალი დიდებულების პირველი ნიშანია. მაგრამ გარკვეულ დრომდე ეს ნიშანი დაფარული უნდა იყოს, რომ დედინაცვლის ავმა თვალმა არ დაინახოს [11, № 480]. [დედინაცვლის გოგო ვერ უძლებს ამ განსაცდელს და კიდევ უფრო მახინჯი ბრუნდება შინ].

IV. დედის წყალობა. დედაბრის წყალობას დედის წყალობა მოჰყვება. ფური, რომელშიც დედის სულია ჩასახლებული, დაიკვლის, მისი ძვლები ჩაიმარხება საიდუმლო ადგილას, სადაც ეთერს დახვდება ძვირფასი სამოსელი, ოქროს ქოში და რაში [11, № 510 A].

V. ეკლესიაში. სადედოფლოდ გამოწყობილი ეთერი უცხო ასულად გამოჩნდება ხალხში, რომელთა შორის დედინაცვალის არის თავისი ქალიშვილითურთ.

VI. ქოში იკარგება. უკანა გზაზე ეთერს ცალი ქოში წყალში უვარდება.

VII. აბესალომს მიაერთმევენ ნაპოვნ ქოშს ან თავად პოულობს.

VIII. მთელი სამეფო ეძებს ქოშის პატრონს.

IX. დედინაცვალი ცდილობს, თავისი ქალიშვილი შეატყუოს აბესალომს.

X. ქოშის ნამდვილი პატრონის გამოჩენა და ცრუ-ეთერის მხილება. ამ დროს ხედებიან პირველად ერთმანეთს აბესალომი და ეთერი. [ერთ მესხურ ვარიანტში ეს ეპიზოდი რეტარდაციულია: როგორც კი აბესალომი დროებით დატოვებს სადედოფლოდ გამზადებულ ეთერს, დედინაცვალი გახდის მას სამოსელს, მოაჭრის ოქროსფერ თმებს და თავის შვილს გამოაწყობს აბესალომისთვის, ეთერს კი თონეში ჩააგდებს. ეთერის წასაყვანად უკან მობრუნებული აბესალომი თონიდან ამოიყვანს ეთერს, კვლავ შემოსავს და წაიყვანს].

XI. ფიცი აბესალომისა.

XII. ქორწილი. აქ მთავრდება ზღაპარი. მაგრამ სადაც ზღაპარი მთავრდება, იქ იწყება აბესალომისა და ეთერის ამბავი. ქორწილის დროს შემოდის ახალი პერსონაჟი – მურმანი. დროებით შევწყვიტოთ შინაარსის გადმოცემა ამ ეპიზოდზე და ვნახოთ რა ეპიზოდებისაგან შედგება ვარიანტთა მეორე წრე.

წრე II. ეთერი-ობოლი (უდედინაცვლოდ)

(№ 9, ქართლი)

ქართლს გარდა „უდედინაცვლო“ ვარიანტები დადასტურებულია ფშავში (№№ 28, 29), ხევსა (№ 33) და რაჭაში (№ 42).

ეპიზოდები

I. „იყო და არა იყო რა, იყვნენ ღარიბი ცოლ-ქმარი“, ეთერის მშობლები, რომლებიც დაიხოცნენ.

II. დედ-მამით ობოლი ეთერი შარაგზაზე გამვლელ-გამომვლელს თავს უხილავს მშობლების სულის საოხად (თანახმად ღვთისთვის მიცემული ფიცისა). ზოგიერთ ვარიანტში ეთერი თმას დედაბერს უხილავს, რომელიც ამის სანაცვლოდ ასაჩუქრებს მას.

III. სანადიროდ გამოსული აბესალომი ეთერს ხის ძირას შეხვდება, ან შარაგზაზე, სადაც ეთერი გამვლელ-გამომვლელს თავს უხილავს.

IV. ეთერი თავს უხილავს აბესალომს ღვთისადმი მიცემული აღთქმის თანახმად.

V. ჩაძინებულთ ქრისტე ღმერთი დაავგირგვინებს (გვირგვინებს დაადგამს თავზე).

VI. აბესალომის ფიცი.

VII. ქორწილი.

წრე II-ა. ეთერი-ობოლი (მამით, უდედინაცვლოდ)

(№ 4, ქართლი)

ეპიზოდები

I. ეთერის მამა „ძალიან ღარიბი მოხუცი კაცია“. დედა არ ჩანს.

II. ეთერი გადის სამწყესურში. ეთერი თავად სთხოვს მამას – მენახირედ გაუშვას. „დედინაცვლიანი“ ვარიანტების გაგდებას აქ ნებაყოფლობითი გასვლა ენაცვლება.

III. შეხვედრა ტყეში. აბესალომი გაჰყვება შუქს, რომლის წყაროა მუხის ფულუროში ჩაძინებული ეთერი. ეთერი გრძელთმიანი მზეთუნახავია. ხე და გრძელთმიანობა იმ ვარიანტებისთვის არის დამახასიათებელი, რომლებშიც ეთერი არწივის ბუდეშია გაზრდილი (წრე III).

გრძელი თმა თითქოს მიუთითებს თავის არქექტიპზე: ტყიური მზეთუნახავის ერთადერთი სამოსელი თმაა.

IV. აბესალომის ფიცი.

V. ქორწილი.

წრე III. ეთერი – არწივის (დათვის) გაზრდილი

(№ 13, კახეთი)

დასაწყისი აქ ზღაპრულია: „იყო და არა იყო რა...“ მაგრამ ეთერი არა ჰგავს ზღაპრის პერსონაჟს: ის არც გერია, არც ობოლი. ის უჩვეულოდ ნაშობია და ტყეშია გაზრდილი (ტყიური).

ეპიზოდები

I. უშვილო ცოლ-ქმარი.

II. ქმარი მიდის მკითხავთან.

III. კაცი ჭამს ცოლისთვის განკუთვნილ სამ ვაშლს.

IV. ეთერი ჩაისახება კაცის კანკში. V. მოჭრილ და გადაგდებულ კანკს არწივი თუ ორბი (ან დათვი) წაიღებს თავის ბუდეში (ბუნავში), კანკიდან დაიბადება ეთერი.

VII. სანადიროდ გამოსული აბესალომი შუქზე მიაგნებს ეთერს (შდრ. 2, III).

VIII. შეხვედრა და აბესალომის ფიცი.

IX. აბესალომი საქორწილო (სადედოფლო) სამოსელით შემოსავს ეთერს და წაიყვანს სასახლეში.

X. ქორწილი.

წრე IV. ამბავი აბესალომით იწყება

(№ 2, ქართლი, № 15, კახეთი)

ეპიზოდები

I. „აბესალომი მეფე იყო“. აბესალომს ესიზმრება ეთერი. კახური ვარიანტის მიხედვით, აბესალომი სურათით ეძებს დასიზმრებულ ეთერს. ეთერის წარმომავლობა უცნობია.

II. აბესალომი სანადიროდ გადის.

III. შეხვედრა აბესალომისა და ეთერისა „ამურ-წყალზე“ ან „სოფლის ბოლოს, წყლის პირას“.

IV. ფიცი აბესალომისა.

V. ეთერის შემოსვა (№ 15).

VI. ქორწილი („შიდი დღე-ღამე“).

როგორც ვხედავთ, ექსპოზიციის (ქორწილამდელი ამბის) ვარიანტებში მთავარი პერსონაჟი ეთერი სხვადასხვა წარმოშობისაა: სხვაა ეთერი, როგორც დედინაცვლის გერი; სხვაა ეთერი, როგორც უდედინაცვლო ობოლი; სხვაა ეთერი, როგორც ტყეში გაზრდილი (თუმცა აქ შემოტანილია ობლობის ახალი სახე, სუბსტანციური უდედმამობით გაძლიერებული). ასევე განსხვავებულია ამ ვარიანტებში აბესალომისა და ეთერის შეხვედრის პირობები: ეთერი-გერი და აბესალომი ეთერის სახლში ხვდებიან. ოქროს ქოშია შეხვედრის (პოვნის) პირობა. უდედინაცვლო ეთერს აბესალომი ტყეში პოულობს; ასევე ტყეში პოულობს არწივის (დათვის) გაზრდილ ეთერს აბესალომი.

ნაწილი 2. ამბავი ქორწილის შემდეგ

ჯვრისწერისა თუ ქორწილის შემდეგ ამბის გადმოცემაში ყველა ვარიანტში ეპიზოდები ერთმანეთს არსებითად ემთხვევა. აბესალომისა და ეთერის ამბის საკუთრივი ნაწილი სწორედ ეს არის. თუ ზღაპარი ქორწილით მთავრდება, აბესალომისა და ეთერის ამბავი ქორწილიდან იწყება, რითაც ისინი ემიჯნებიან ზღაპრის პერსონაჟებს. სადაც მთავრდება ზღაპარი, იქ იწყება ტრაგიკული ამბავი, რომელიც შემდეგი ეპიზოდებისაგან შედგება:

I. მურმანს შეუყვარდება ეთერი, რომლის ხელში ჩაგდებისათვის ეშმაკს მიჰყიდის სულს. ვარიანტთა უმრავლესობის თანახმად, მურმანი ჯვრისწერისა თუ ქორწილის დროს შემოდის თხრობაში.

II. ხელშეკრულება ეშმაკთან. სულის მიყიდვა (მურმანი ეშმაკისგან შეიტყობს ეთერის ხელში ჩაგდების ხერხს და ქორწილის ან ჯვრისწერის დროს გამოიყენებს მას). ზოგიერთ ვარიანტში დედა გაიღებს თავის სულს (№16, კახეთი).

III. სახეზე ფეტვის შეყრა და ეთერის დასნეულება. ერთ მესხურ ვარიანტში (№26) ეთერს ფეტვს დედინაცვალი (ზღაპარი ამ ნაწილშიც არის შემოტრილი!) აყრის და არა – თავად ეშმაკი ან მურმანი. ასე რომ, აქ მურმანი თავისუფალია ცოდვისაგან. მურმანის სახე (ის არ არის ეშმაკთან წილნაყარი) გაფერმკრთალებულია.

IV. ეთერის სნეულება – რას ნიშნავს იგი? ზოგიერთი ვარიანტის მიხედვით, ეთერის სნეულება მოჩვენებითია. ეთერი აბესალომს მხოლოდ ეჩვენებოდა ამ სახით (№33, ხევი).

V. აბესალომი გადასცემს ეთერს მურმანს, რომლის ხელში ეთერი განიკურნება. ეს ორი აქტი ერთდროულია. სად ხდება გადაცემა? – ჯვარისწერის დროს, ქორწილის დროს, ბედნიერების კულმინაციაში.

VI. აბესალომისა და მურმანის დიალოგი. აბესალომს სურს, გაიგოს ეთერის ამბავი. ეს დიალოგი (ერთ-ერთი საუკეთესო ადგილი მთელს „ეთერიანში“, რომელიც თითქმის ყველა ჩანაწერშია შემონახული) ლექსის სახით არის გადმოცემული: „მურმან, მურმან, შენსა მზესა, ჩემი ეთერ რა დღეშია?“ (ვარ. „შენი ცოლი რა რიგია?“). კითხვას მოსდევს მურმანის ვრცელი პასუხი: „რას კითხულობ, ცათა სწორო, ცოლის ქება აუგია...“ მურმანი აღუწერს აბესალომს „ბროლის ციხეში“ გამოკეტილი ეთერის სილამაზეს, რომელიც ამიერიდან მიუწვდომელია აბესალომისთვის.

VII. აბესალომი უეთეროდ – სნეული.

VIII. მურმანის გაგზავნა უკვდავების წყლის მოსატანად ან სალაშქროდ (ძნელი დავალება). მურმანის გაგზავნის მიზანი აბესალომისა და ეთერის კვლავ შეყრაა. ერთ ვარიანტში მურმანს დასნეულებული ეთერი აგზავნის უკვდავების ვაშლის მოსატანად ფარული მოტივით, რომ დიდხნით (ან საბოლოოდ) მოარიდოს „ბროლის ციხეს“, თავად კი აბესალომის სანახავად წავიდეს (№16, კახეთი).

IX. ასპარეზზე გამოდის აბესალომის და მარიხი, როგორც ელჩი სნეულ აბესალომსა და დატყვევებულ ეთერს შორის. ზოგიერთ ვარიანტში სნეული აბესალომის მესაიდუმლე დედაა. ფშაურ ვერსიაში ის კითხულობს შვილის სნეულობის მიზეზს:

„შილო, ვისი გკლავს სურვილი, ძილს არ გაძინებს მძინარსა,
წავალ და იმას გიპოვნე, წყალს ჩაუდგები მძინარსა“. (№28)

აბესალომის დედა, ისევე როგორც დედა მურმანისა, ყველაფრისთვის მზად არის. აბესალომი აგზავნის მარეხს ამ დავალებით: „ადექი, მარეხ-მარსკვლავო, ეთერსა კარსა უარე, თუ გკითხოს ჩემი ამბავი, დაჯედ და წვრილად უამბე“. ვარიანტებს მეორე დაც – „მარიამ-მარსკვლავი“ ან „ვარეხ-მარსკვლავი“ – შემოჰყავთ. ხალხური თხრობის კანონის თანახმად, ეთერი მესამე მისვლაზე უნდა წამოყვეს ელჩს. ეს სამი ცდა ამგვარად შეიძლება განაწილებულიყო, რისი კვალიც შემორჩენილია ვარიანტებში: *ა.* „მარეხ-მარსკვლავი“ მიდის სამჯერ, მესამე მისვლაზე წამოჰყვება ეთერი. კახურ ვარიანტში (№14) მარეხს ორჯერ უხდება ეთერთან მისვლა. *ბ.* ეთერთან მიდის ჯერ დედა, მერე დები სათითაოდ. ბოლო მიმსვლელს უნდა წამოჰყვეს ეთერი. სრულად არც ერთი შესაძლებლობა არ არის რეალიზებული (ან არ არის შემონახული).

აღსანიშნავია ეთერის საყვედური, რომელიც ყველა ვარიანტში თანაბარი მხატვრული მთლიანობით არ არის შემორჩენილი. ეთერი ასე მიმართავს აბესალომის გამოგზავნილს: „მარეხ-მარსკვლავო, რას ბრძანებ მაგ შენის ტკბილი ენითა, თავს გვირგვინი აიხადა, სხვას დაადგა ხელითა“ (№14, კახეთი); „ღვთისგან დადგმული გვირგვინი ძალით გადიგდო ხელითა“ (№9, ქართლი). სხვა ვარიანტის მიხედვით, ამ სიტყვებს ეთერი აბესალომის მეორე დას, მარიხის მიმართავს: „მარი-ქალო, იქით წადი, ნუ დამფერფლე ენითაო, თავ გვირგვინი აიხადა, სხვას დაადგა ხელითაო“ (№10, ქართლი). ამ ვარიანტში ეთერი უარყოფს მარეხ-მარსკვლავის ელჩობას და მარი-ქალს მიჰყვება აბესალომთან.

X. ეთერი მიდის აბესალომთან. ზოგიერთი ვარიანტის მიხედვით, მას მარტოკას არ უშვებენ „ბროლის კოშკიდან“ – მაზლები გამოჰყვებიან (№16, კახეთი), ან ყველანი – „სულ თან გაჰყვნენ“ (№2, ქართლი). ის ნამდვილი პატიმარია.

XI. უკანასკნელი შეხვედრა. ის, რაც აბესალომსა და ეთერს შორის ითქმის მათი შეხვედრისას, არ არის ადეკვატური იმისა, რასაც იგი უნდა იწვევდეს. თითქმის ყველა ვარიანტში მომაკვდავი აბესალომი სთავაზობს ეთერს „გარჯისათვის“ („ჩემი ნახვისთვის“, №19, კახეთი) ოქრო-ვერცხლს, მარგალიტებს, რაშს, მოახლეებს, ანუ მეფურ ძღვენს (№2, ქართლი), ზოგან – მხოლოდ ცხენს: „ეთერსა ცხენი მიართვით, გავა სქელი და მაღალი!“ (№14, კახეთი). საჩუქარი შეთავაზებულია თითქოს მხოლოდ იმ მიზნით, რომ ეთერს შესაძლებლობა მიეცეს განაცხადოს: „ეთერსა ცხენი არ უნდა, დანა უბოძეთ აღმასი“ (№14). ამას ამბობს, თუმცა მას თანა აქვს აბესალომის საჩუქარი დანა: „ეთერსა ცხენი რად უნდა, დანა უბოძე შავტარი. აბესალომის დანაო, უბეში დევხარ განაო, ამოგიღებ და დაგიკრამ მარცხენა ძუძუსთანაო“ (№2, ქართლი).

XII. აბესალომის სიკვდილი და ეთერის თვითმკვლელობა. ბევრი ვარიანტის მიხედვით, აბესალომი კვდება ეთერის მოსვლისთანავე: აბესალომს ეთერის ფეხის ხმა ესმის მხოლოდ – „ეთერი ბანზე შემოდგა, კარი და ბანი დაიძრა“ (№8, ქართლი), ერთ ჩანაწერში ვკითხულობთ: „აბესალომმა იცნო ეთერის ფეხის ხმა“ (№9, ქართლი). ეთერს ესმის მისი ნათქვამი, მაგრამ აბესალომის ყურამდე ვეღარ მიდის ეთერის პასუხი.

XIII. ორი საფლავი. ვარდი (და ია) და თასი ოქროსი. ამბავი საფლავზე ლექსად არის შემონახული და ამ ლექსს თავად ეთერი წარმოთქვამს, სანამ გულზე დანას დაიცემდეს. ეთერი თავად თხზავს თავის და აბესალომის „ეპიტაფიას“. ზოგი ვარიანტის მიხედვით, მურმანის ბედიც ნაწინასწარმეტყველება (№2, ქართლი).

XIV. მურმანის დაბრუნება და თვითმკვლელობა.

XV. მესამე საფლავი. მურმანი თავის საფლავს აბესალომისა და ეთერის საფლავს შორის გაითხრის. მასზე ეკალი ამოდის და ია-ვარდის გადახვევას უშლის ხელს. ეკალი ცოდვის სიმბოლოა (აღამის ცოდვის დაღი მცენარეზე), ვარდი – ნეტარების. ეკალი იმასაც გვახსენებს, რაც ჯვარისწერის დროს მოხდა – ეშმაკეულის შეჭრა ახალდაგვირგვინებულთა შორის სიკვდილშიც მეორდება. ეკალი – არიმანის (ეშმაკთა თავადის) შურია ორმუხდისადმი. მურმანის სიყვარული ეკლად გადაიქცა.

XVI. ესქატოლოგიური ეპილოგი. „ერთი კაცი“ (მწყემსი, გამგლევი, სოფლის ხალხი) ამოძირკვავს ეკალს (არიმანის შურს, მურმანის დამანგრეველ სიყვარულს), რომელსაც მურმანის ძვლებიც ამოჰყვება. ია და ვარდი კვლავ ჩაეხვევიან ერთმანეთს.

ამბავი ეთერისა, აბესალომისა და მურმანისა

eTeri-geri

„ეთერიანში“ სამი მთავარი პერსონაჟია. უკვე ეს „სამება“ მოწმობს, თუ რაოდენ უცხო უნდა იყოს ეს ხალხური ნაწარმოები ჯადოსნური ზღაპრისთვის, რომელიც შეჭრილა მის სხეულში, შეზრდია მას და თითქმის მის სხეულად ქცეულა. ამბავი აბესალომ და ეთერისა თავისი ტრაგიკული დასასრულით საფუძვლიანად განსხვავდება ჯადოსნური ზღაპრისგან, რომელსაც გმირთათვის სასიკეთო დასასრული აქვს. და მაინც, „ეთერიანის“ დღემდე შემორჩენილ ძირითად ვარიანტებში მისი ერთ-ერთი მთავარი გმირი – ეთერი ჯადოსნური ზღაპრის პერსონაჟის ბიოგრაფიით არის წარმოდგენილი. მისი პირველი ნაწილი („ამბავი აბესალომ და ეთერისა ქორწილამდე“) მთლიანად, ყველა მისი

ეპიზოდითურთ, ფართოდ გავრცელებული საზღაპრო სიუჟეტის ერთი ვარიანტია [1, №№ 480, 510 A].

„ეთერიანის“ ეთერის ვინაობის გაცნობისას და გადმოცემისას ჩვენ იმავდროულად ვეცნობით და გადმოვცემთ ჯადოსნური ზღაპრის პერსონაჟის – გერის ვინაობას და მის თავგადასავალს. ამ ზღაპრის გმირი – დედინაცვლისგან მოძულეებული გერი – და რომანტიული ეპოსის გმირი ეთერი ერთი და იგივე პიროვნებაა.

აბესალომთან შეხვედრამდე და ქორწილამდე მათ ერთი ცხოვრება აქვთ გაველილი.

ეპოსის ხალხურ მოქმედებს დაებადათ სურვილი, აბესალომის რჩეული ეთერი გერის სტატუსში წარმოედგინათ.

რა არის გერობაში ისეთი, რასაც ეთერის ბუნების გამოხატვა უნდა დაკისრებოდა?

ვინ არის გერი?

არსებობს წუთისოფლის ბავშვი, წერს ერთგან ნ. ბერდიაევი, და არსებობს ღვთის ბავშვი, რომელსაც „ბედი სწყალობს“ და დასაბამიერი თავისუფლებით არის დაჯილდოებული. დედა გამოხატავს ღვთის სამეფოს, ხოლო დედინაცვალი – ამ წუთისოფელს. შესაბამისად: ობოლი და გერი, როგორც ღვთის ბავშვები, არ ეკუთვნიან ამ წუთისოფელს – ისინი არ არიან მისი მკვიდრნი. ობლობა და გერობა აქ ტოვებს სოციალურ სფეროს და სხვა განზომილებაში გადადის. დედინაცვალი ცდილობს, თავისი ღვიძლი შვილი, ასული წუთისოფლისა, შეუნაცვლოს წუთისოფლის გერს. და საკვირველია, რომ მამა ჩუმი დასტურით მონაწილეობს ამ ბოროტეულ შენაცვლებაში. გერი, მართალია, დაიბადა ამ ქოხში, მაგრამ ეს ქოხი არ არის მისი ნამდვილი სახლი, მისი სახლი სხვაგან დგას, ის სასახლეა. ასე, გადედოფლებული გერი, მაგრამ დედინაცვლისგან დევნილი, უფლისწულს წისკვილში შობს [11, № 403], რომლის ნამდვილი სამშობლო მეფის სასახლეა. გერის ოქროსფერი თმა, რომელსაც ის დედაბრისათვის გაწეული სიკეთის წილ მოიპოვებს, ამის დასტური და ნიშანია. ოქროა მისი ნამდვილი ფერი, რომელიც გარკვეულ დრომდე დაფარული უნდა იყოს, რათა თავის უამს გამობრწყინდეს. დედის გამოგზავნილი ძვირფასი შესამოსელი, ოქროს ქოში, სადედოფლო შესამოსელია, რომლითაც ის შედის ეკლესიაში მომავალი ქორწილის დღის წინასწარსაუწყებლად.

გერს გზაში ეკარგება ქოში, რადგან ის ჩქარობს შინ დაბრუნებას, რომ არ გაცხადდეს მისი საიდუმლო, რადგან დედინაცვალი ჩასაფრებულია სახლში. მაგრამ ქოშის დაკარგვა ის აუცილებელი დაბრკოლებაა, რომელმაც მას სიკეთე უნდა მოუტანოს, ისევე, როგორც დედინაცვლის დავალებებმა. ასე რომ: დედინაცვალი თავისი ძნელი დავალებით თუმცა პარადოქსად ჩანს, მაგრამ ისეთივე შემწეა მისი, როგორც დედის სული და კეთილი დედაბერი, რომელიც, შესაძლოა, მისი დედის განხორციელება იყოს. ყოველი მისი მეტოქე განწირულია დასამარცხებლად, რადგან ოქროს ქოში მხოლოდ მას ეკუთვნის და სხვას არავის დედამიწის ზურგზე. მთელს წუთისოფელში არ მოიძებნება ასული, რომელსაც მოერგებოდა ეს ქოში. ქოში და ეთერი ერთად დაიბადნენ. მის ფეხს დაჰყვა რჩეულობის დიდება. ეთერისათვის განკუთვნილმა ოქროს ქოშმა შეიძლება მოიაროს ქვეყნიერება, მაგრამ ის კვლავ ეთერს დაუბრუნდება, რადგან მისი ცალი მასთან არის, როგორც დასაბამიერი ჯილდო. და ცალი ცალს

შეხვედბა, მიესადაგება, შეიკვრება, როგორც სიმბოლო. ყოველივე ამას მოკლებულია დედინაცვლის ასული, მას არა აქვს ბედი, ის ვერ უძლებს გამოცდას; მას იმსხვერპლებს განსაცდელი, რადგან ის არ არის ღვთის ბავშვი, ის წუთისოფლის ღვიძლი და მკვიდრი შვილია.

პირველი კონტურები გერის ბედისა მაშინ ისახება, როცა დედინაცვლისგან დევნილი ტყეში დედაბერთან ერთადერთი სწორი ურთიერთობის (სიტყვა-პასუხისა და საქციელის) გამოცდას, როგორც განსაცდელს, გაივლის. საიდანა აქვს ობოლსა და გერს ამგვარი ქცევის გამოცდილება? ცხადია, ის თანდაყოლილია. კეთილშობილება, ჭეშმარიტად დედოფლური, უსაზღვრო სიკეთე დედის საშოთგანვე დაჰყვა მას. ის საჩუქარი, რომელსაც გერი დედაბრისგან იღებს, მას დამსახურებული აქვს თავისი მაღალი წარმოშობით – იგი სრულიად ბუნებრივად, ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე იპოვებს მას. ეს მისი ბედი.

გერი გოგონა ზღაპრის მთავარი პერსონაჟია. ვაჟი, რომელიც მოძებნის და აირჩევს მას, მოკლებულია თავისთავადობას – მასზე არ არის შეჩერებული მთხრობელის ყურადღება. ის მხოლოდ საშუალებაა იმისათვის, რათა გერი ეწიოს თავის ბედს, დახსნილ იქნას ამ დამცირებული მდგომარეობიდან. უფლისწული (მისი მხსნელი, როგორც წესი, უფლისწულია) აუცილებლობით არის მოვლინებული გერის გადასარჩენად – მისი გადარჩენა ცაშია გადაწყვეტილი. გერი, ცოცხალთაგან მოძულებული, თვით მშობელი მამისგანაც კი მიტოვებული, დედოფლის ღირსებამდე აღწევს.

აქა აქვს გამართლება და საზრისი გერების ზღაპარს, რომელიც გვიმხელს იმაზე მეტს, რასაც გერის სოციალური შინაარსი ინახავს.

იმ ვარიანტებშიც კი, სადაც გოგონა არ არის გერი, არამედ მხოლოდ ობოლი და არავინ აიძულებს მას ღირსების „დამამცირებელი“ სამსახურის გაწევას, იგი თავისი ალტკმით ასრულებს ასეთ სამსახურს. ის თავისი ნებით გადის შარავზაზე და გამვლელ-გამომვლელს თმას უხილავს დედ-მამის სულის საოხად ღვთისადმი მიცემული ალტკმისამებრ. ასეთი ნებაყოფლობითი სამსახური არასოდეს რჩება საზღაურის გარეშე, თუმცა თავად მსახური არაფერს მოითხოვს სანაცვლოდ. ეს ისეთი სამსახურია, რომლისგანაც არაფერს გამოელიან. დედოფალი, როგორც მეფე, ჩამოდის ტახტიდან და ემსახურება თავის ქვეშევრდომთ. ეს არის ყველაზე მაღალი სამსახური, როცა უხენაესი უდაბლესის მსახური ხდება (ამის არქეტიპი განკაცების საიდუმლოშია). ზღაპარში ობლის შესრულებული სამსახური არ არის განპირობებული მისი დაბალი სოციალური მდგომარეობით. მისი მსახურება არაჩვეულებრივი წარმოშობისაა.

ეთერისთვის არ უნდა იყოს შემთხვევითი გერის სტატუსი. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეთერის ეპიკურ ვინაობაში იქნებოდა რაღაც ისეთი ნიშანი, რომელიც სწორედ გერობას უნდა გამოეხატა. ჩვენ ამის მხოლოდ ვარაუდი შეიძლება გვკონდეს.

eTeri-tyiuri

სულ სხვაა ეს ეთერი.

ეთერის არაჩვეულებრივი წარმოშობა თვალსაჩინოა იმ ვარიანტებში, რომლებიც არ იღებენ მასალას ჯადოსნური ზღაპრებიდან. ვისი შვილია იგი? არავისი. ის იბადება სასწაულებრივად, როგორც დიონისე ზევსის ბარძაყიდან. ამგვარად შობილი ეთერი განსხვავდება დედინაცვლის ხელით დევნილი და შევიწროებული გერი გოგონასაგან. მაგრამ ეს განსხვავება ზედაპირულია. გერი

და ობოლი ქოხში არიან დაბადებულნი და ქოხში იზრდებიან (თუმცა ფარულ ბრწყინვალეობას ატარებენ), ქოხშივე აღმოაჩენს მას აბესალომი. არწივის (თუ დათვის) გაზრდილი ეთერი კი არათუ არ შობილა ქოხში, არამედ ადამიანთა საზოგადოებაშიც არ გაზრდილა. მას არც დედისგან (სად არის მისი დედა?) უცნაურად გამოგზავნილი ბრწყინვალე სამოსელი და ოქროს ქოში აქვს. მისი დიდებულების ერთადერთი ნიშანი მისი ბუნებრივი თმაა. ეთერი ტყეშია გაზრდილი და ტყეშივე წააწყდება მას სანადიროდ გამოსული აბესალომი. ამრიგად, ეს ვარიანტი საგრძნობლად შეკუმშულია. გზა ეთერისა თავისი ადგილსამყოფლიდან მეფის სასახლემდე უკიდურესად შემოკლებულია. მაგრამ რაოდენ გრძელია გზა იმისათვის, ვისაც არასოდეს უნახავს ადამიანთა საზოგადოება! მან უნდა დაძლიოს ის მანძილი, რომელიც ძვეს ტყიდან სასახლემდე.

ამ ეთერის სილამაზე პირველქმნილი, ბუნებრივი სილამაზეა, რისი ნიშანი გრძელი თმებია, ეთერის ერთადერთი შესამოსელი; მას ესაჭიროება შემოსვა და აბესალომი შემოსავს კიდევ მას; შემოსავს, რათა შესაძლებელი გახდეს მისი სასახლეში შეყვანა. ამავე დროს შესამოსელი აბესალომის ძღვენია, სასძლოსათვის თითქოს საქორწინო ნიშნად მირთმეული, ანალოგიურად დედისაგან ნაწყალობევი საჩუქრისა, როგორც მზითვისა. იმ ვარიანტში, სადაც ეთერი არწივის გაზრდილია, გამზრდელი არწივი იტაცებს მისთვის შესამოსელს და მოსავს მას.

სოციალურ დაპირისპირებას, რომელსაც გაზღაპრებულ ვარიანტებში ქმნის ეთერის წარმოშობა, ანუ დაპირისპირებას ქოხსა და სასახლეს შორის, ვარიანტთა ამ წრეში ენაცვლება დაპირისპირება ტყესა და სასახლეს შორის. თავისთავად ეს არის კერძო შემთხვევა ფუნდამენტური დაპირისპირებისა ბუნებასა და კულტურას შორის, რაც შეიძლება ღვთის ქმნილებასა და ადამიანის ქმნილებას შორის დაპირისპირებაში გადაიზარდოს. აქ ერთმანეთის პირისპირ დგანან არა მხოლოდ ვაჟი და ქალი, არამედ არსებანი, რომლებიც ყოფიერების განსხვავებულ სფეროებს ეკუთვნიან.

აქ ისეთივე დაპირისპირებაა აბესალომსა და ეთერს შორის, როგორც „გილგამეშიანის“ შამხათსა და ენქიდუს შორის, ოღონდ როლები შეცვლილი აქვს ქალ-ვაჟს: თუ „გილგამეშიანში“ ენქიდუ-ვაჟი ბუნებას განანახიერებს, შამხათი-ქალი – კულტურაა, რომელიც ურბანისტულ ცენტრს წარმოადგენს, „ეთერიანში“ – ქალია ბუნება, ვაჟი – კულტურა. საგულისხმოა, რომ შეხვედრა ქალ-ვაჟს შორის სანადირო ადგილებში ხდება, როგორც ჩვენს, ისე აქადურ ეპოსში. როგორც „გილგამეშიანში“ უსახელო მონადირე გადის სანადიროდ უდაბნოში და მიჰყავს ქალი შამხათი, ურუქის კულტურის გამომხატველი და მატარებელი, რათა ველური ენქიდუ შეიტყუოს ურუქში, აზიაროს მის საზოგადოებას, კულტურას, ასევე იქცევა აბესალომი.

გაუხედნელი და გახედნილი – ეს დაპირისპირებაც ერთი კერძო შემთხვევაა იმ ძირეული დაპირისპირებისა, ბუნებასა და კულტურას შორის რომ არსებობს. ჰომეროსი გაუხედნელს უწოდებს ქალწულს, რომელიც არ შებმულა საქორწინო უღელში. ნიშანდობლივია, რომ საცოლის მოპოვება ტყეში ხდება: აბესალომს ეთერი მიჰყავს სასახლეში, როგორც ნანადირევი, მონადირებული. ბუნებრივად უღერს საქორწინო სიმღერა:

მოვდივართ, მოგვიხარია,
მოგვეყავს დედალი ხოხობი...

ეს, შესაძლებელია, აბესალომის სიმღერა ყოფილიყო, როგორც მონადირისა – მასში ერთიანდება მეფე და მონადირე. მონადირე ხომ, ჩვეულებრივ, იმაზე მნიშვნელოვანს მონადირებს, რისთვისაც სანადიროდ გადის (შდრ. ფარნავაზის აღმოჩენა ტფილისის ღირღალებში, მირიან მეფის განსაცდელი თხოთის მთაზე).

murmani

„ეთერიანის“ სპეციფიკას, მის ინდივიდუალობას, როგორც თქმულებისა, ქმნის მურმანი. მის გარეშე აბესალომისა და ეთერის ამბავი ზღაპრად დარჩებოდა. მას გაჰყავს ზღაპრის სივრციდან ეთერი და აბესალომი. იგი უხსნის მათ გზას სხვა დასასრულისკენ. მურმანია, რომელიც ეშმაკის მანქანებით გარდაიქმნის თავს ჩვენს თვალწინ და გარდაქმნის აბესალომსაც, შეუცვლის ადგილს ეთერსაც. მურმანის ტიპი უნიკალურია ქართულ ფოლკლორში, მის გამო ეთერიც და აბესალომიც იძენენ უნიკალობას და ისინი ერთგვარად ახალი, მოულოდნელი სახით წარმოგვიდგებიან. მათი ნამდვილი, საკუთრივი ცხოვრება მურმანის გამოჩენით იწყება. მურმანი არ არის უბრალო ანტაგონისტი, რომელიც ჯადოსნურ ზღაპარში გამოჩნდება ხოლმე მთავარი გმირის გზაზე. მას თავისი მკვეთრი ინდივიდუალობა, თავისი შინაგანი სამყარო, თავისი ცხოვრება, თავისი მიზანი აქვს. ის დამოუკიდებელი პერსონაჟია, ის თითქოს აბესალომის ყმაა, მაგრამ ეთერის „მოპოვების“ შემდეგ არც ყმას ჰგავს – ის სრულიად ავტონომიური ხდება თავის სამფლობელოში, სადაც აბესალომს ვერც კი მიესვლება.

მურმანი, თუ ზღაპრის ეთოსიდან გამოვალთ, დედინაცვლის ასულის ერთგვარი გამოძახილია: თუ ეთერის გვერდით არსებობს ცრუგმირი (*crueTeri*), რომელსაც ეთერობას აკისრებენ, აბესალომსაც აღმოაჩნდება ცრუგმირი (*cruabesalomi*) მურმანის სახით. მურმანის სიყვარული „ძლიერია სიკვდილივით“, და შური მისი „სასტიკია ჯოჯოხეთივით“ („ქებათა ქება“). ასეთი სიყვარული უჩვეულოა ზღაპრისათვის და საზოგადოდ ფოლკლორული პროზისათვის. ის გულისხმობს პიროვნებას, ინდივიდუალობას, რაც ასევე უცხოა ფოლკლორისთვის. მურმანი სიყვარულისათვის სულს მიჰყიდის ეშმაკს, მიჰყიდის იმას, რაც მისი ერთადერთი განუყოფელი საკუთრებაა. სულს გასცემს იმის სანაცვლოდ, რაც მას არ ეკუთვნის და კანონიერად ვერ მოიპოვებს. აქ პრობლემა იმდენად ზნეობრივი არ არის, რამდენადაც ეგზისტენციალური. სიყვარულის საგნის მოსაპოვებლად მურმანი მზად არის „სხვად“ იქცეს, „გარდასხვავდეს“, რადგან ისეთი, როგორიც ის „ამჟამად“ არის, ვერ დაეუფლება ეთერს. ის უსათუოდ ეშმაკთან უნდა იყოს წილნაყარი, რომ შეუძლებელი შეძლოს: დაეპატრონოს იმას, რაც მას არ ეკუთვნის. აქ შეიძლება გავიხსენოთ წმიდა საგანძურის მითოსი: როგორც განძის მპარავი ხდება „ანტიმსხვერპლის“ შემწირველი – უსურმაგი ცხოველის სისხლს მიასხურებს განძს, რათა წაართვას მას მისი მფარველი სიწმიდე და უვნებელჰყოს ხელყოფისათვის [7, 253], ასე იქცევა მურმანიც: ფეტივი მის ხელში ის მაგიური საშუალებაა, რომლითაც იგი სახეს უცვლის ეთერს, რათა თავისთვის, როგორც აწ უკვე ეშმაკეულისთვის, ხელმისაწვდომი გახადოს.

მურმანი-ყმა ეთერის ხელში ჩაგდებათ არ შეიძლება, არ განიცდიდეს უპირატესობას, მაგრამ ეფემერულს, უეთეროდ დარჩენილი აბესალომის მიმართ, უეთეროდ, რომელიც მისი სიცოცხლის მიზანი იყო. ის გამოიხატება თუნდაც მიმართვაში „რას კითხულობ, ცათასწორო...“ ეს უპირატესობა უნდა ჰბადებდეს ყმაში *hubriss* და, საბოლოოდ, მცდელობას იერარქიული თანასწორობის

მოპოვებისა. ის ეთერმა უნდა აიყვანოს აბესალომის საფეხურზე (როგორც თინათინს აჰყავს ავთანდილი ტახტზე, ან ნესტანს – ტარიელი). მაგრამ ეთერი არ ნებდება მას, ეთერი არ არის მისი, ის მაინც აბესალომისაა. სული – anima, რომლითაც ის ეთერის სიყვარულს მოიპოვებდა, გაყიდული აქვს და ვედარასოდეს დაიბრუნებს. მას აღარ გააჩნია სულის ის უნარი, რომლითაც შესაძლებელია სიყვარული. როგორც აბესალომია ღვთის ფიცით სამუდამოდ შეკრული ეთერთან, ასე მურმანია სამუდამოდ შეკრული ეშმაკის ფიცით. ამის შემდეგ მას არ უნდა უკვირდეს, რომ ეთერის დაუფლება მას არ შეეძლება. „შენი ბრალია, ეთერო, მზის ქონით ჩრდილში ბერება, შენ ამიკრძაღე ის წესი, რაც ცოლ-ქმართ შეეფერება“, წუხს მურმანი. ეთერი მისთვის კვლავ მიუწვდომელია. მურმანი ცოცხლივ ჯოჯოხეთშია: წვავს სურვილი, მაგრამ ვერ ისრულებს საწადელს. ფლობს განძს და ვერც ფლობს, ვერ ტკბება მისი ქონებით, რადგან სული დაკარგული აქვს.

რა შერჩა მურმანს? *hubrisi*, სიამპარტავნე. არ არის შემთხვევითი, რომ აბესალომ-მურმანის დიალოგში აბესალომი „ცათასწორად“ იწოდება ყმის მიერ. „რას ჰკითხულობ, ცათასწორო...“ პასუხი ამპარტავნულია, მაგრამ ის გამოხატავს ობიექტურ მდგომარეობას: აბესალომი ცათასწორია. მურმანი ვერ მოიტაცებს აბესალომის ამ ღირსებას, როგორც ეშმაკი ვერ შესწვდება ცას. არსებობს ჩანაწერი, სადაც აბესალომის საკუთარი სახელი „ცათასწორია“. მურმანმა იცის, რომ ცათასწორს ვერ გაუსწორდება და ეს არის მისი ბედისწერა.

არის კიდევ სხვა ნიშანი *hubrisis*. მურმანის „ბროლის ციხის“ აღწერილობა მიგვანიშნებს, რომ მურმანი, მსახური, გამზადებულია მეფობის მისატაცებლად. ის ყველაფერს ფლობს, რომ შეიქნას მეფე, გარდა ერთისა, რომელიც გადამწყვეტია: ეს არის ეთერი. მისი დაუფლების გარეშე ის მეფობის მარადი მაძიებელი ან უზურპატორი იქნება (ამიტომ ვერ ეუფლება ინდოეთის ტახტს უნესტანოდ დარჩენილი ტარიელი). მას აქვს ციხე, მაგრამ არ ჰყავს დედოფალი, რომელმაც ეს ციხე სამეფო სასახლედ უნდა აქციოს. თუმცა ტახტის დაუფლება არ არის მურმანის მიზანი – ის მიჯნურია ანუ სიყვარულით შეპყრობილი, როგორც ტარიელი, რომელსაც ნესტანის გადაკარგვის შემდეგ აღარ გახსენებია თავისი კანონიერი უფლება სამეფოზე.

„ბროლის ციხეს“ აქვს სხვა ასპექტიც. მის შენებაში მუდგენდება *hubrisis* უკიდურესი სახე, უარესი, ვიდრე ამქვეყნიური სიუზერენის მიმართ ამპარტავნობა და ჯანყის სამზადისია.

„კარგად იცი, ბროლის ციხე
როგორ ცამდი მაღალია...“

„ბროლის ციხის“ დახასიათება – „ცამდის მაღალი“, „ცას წვერი მიუბჯენია“, „წვერი ცამდის მაღალია“, „ცის წვერამდი ამიგია“ – მოწმობს მისი ამშენებლის ამპარტავნობას არა მხოლოდ თავისი სიუზერენის მიმართ, არამედ ჯანყსაც ცის წინააღმდეგ. „ბაბილონის გოდლის“ ამ მითოლოგემას ქართულ ფოლკლორში გამოძახილი აქვს: „ცამდის მაღალი“ ციხისა თუ კოშკის მაშენებელნი ღვთის რისხვას დაითევენ“ [7, 176]. ასევე შერისხულია ღვთისაგან მურმანიც: ეშმაკისათვის სულის მიყიდვა და „ცამდის მაღალი ციხის“ აგება უღვთო საქმის ორი, ერთმანეთის შემავსებელი, გამოხატულებაა.

არსებობს მურმანის ვინაობის განსხვავებული ინტერპრეტაცია. კითხვა ასეა დასმული: როგორი უნდა ყოფილიყო ლიტერატურული „ეთერიანი“ და მისი

გმირი მურმანი? რ. ჩხეიძე [9] ამოდის რა ძირითადად სწორი ვარაუდიდან, რომ „ეთერიანის“ ეპიკური სხეული დაზიანებულია, ასკვნის, რომ „ყველაზე ძლიერ ალბათ მურმანის სახე დაზიანდა“. იგი ხალხური ვერსიების წერილობით დედანში ვარაუდობს მურმანს, როგორც „ღირსეულ პიროვნებას“, ფაუსტის მონათესავეს, ვისთვისაც „სიყვარულის სრულყოფილი განცდა“ სამყაროს საიდუმლოთა შეცნობის ტოლფასია, ადამიანს, რომელიც „ამაღლებულ მიზანს მიეღწვის“, გმირს, რომელიც „იქნებ უშუალოდ შეება გველეშაპს, იქნებ სიკვდილის წყლები გადალახა“ და ა.შ. მაგრამ, ვიკითხოთ, თუ არსებობენ ფოლკლორში ან ლიტერატურაში ამგვარი ეკლექტური გმირები? თუ არის წარმოსადგენი გველეშაპმებრძოლი გმირი, ქალწულის გამომხსნელი, რომელიც სიყვარულის მოსაპოვებლად, გამოსხნილი ქალწულის გულის გასაღებად სულს უთმობს ბოროტეულს, რომელიც წესით მისი ანტაგონისტი უნდა იყოს? ან თუ ჩანს რაიმე კვალი ხალხურ ჩანაწერებში მურმანის ფაუსტური ძიებისა?

გარდა ამისა: სიყვარული ღრმადპიროვნული გრძნობაა, მითოსური გმირის შინაგანი სამყაროსგან იგი შორს არის. გველეშაპმებრძოლნი სიყვარულისთვის არ იბრძვიან, არც ამირანი იტაცებს სიყვარულისთვის ყამარს.

თუ მიზნად დავისახავთ მურმანის რეაბილიტაციას, – „ადამიანი, ვისაც ასეთი სიყვარულის უნარი შესწევს, შეუძლებელია დაცლილი იყოს სულიერებისაგან“, ამისათვის სრულიადაც არ არის აუცილებელი მისი გადაყვანა საპირისპირო უანრში, მისი ჰეროიზაცია ან ფაუსტურ პარადიგმაში ჩასმა იმ პერსონაჟის სახით, რომელიც სიყვარულში ეძებს წუთისოფლის საიდუმლოს ამოცნობას. ბოლოს და ბოლოს, მურმანი მხოლოდ ნაწარმოების გმირია, ის „ტექსტის ტყვეა“ და არა რეალური პირი, რომლის შინაგან სამყაროში ახალ-ახალი მოულოდნელი თვისებების აღმოჩენა შეგვეძლოს. მისი ამბავი ჩვენ ერთადერთი წყაროდან – ხალხური ჩანაწერებიდან ვიცით და უფლება არ გვაქვს, არ მივიღოთ ის განაჩენი, რომელიც გამოტანილია მის მიმართ და ჩაწერილია მის ტრაგიკულ ბიოგრაფიაში – ტექსტში. საეჭვოა, ლიტერატურული „ეთერიანის“ ავტორს სხვა განაჩენი გამოეტანოს მისთვის. თუმცა „თანაგრძნობაც“ შეიძლება და „გულწრფელი სიყვარულიც“ (როგორც ჯონ მილტონის „დაკარგულ სამოთხეში“ მოჯანყე და დაცემული ანგელოზის მიმართ), რადგან სამუდამოდ დაიღუპა ადამიანის სული, ჩასაფრებულმა მტერმა იზეიმა ღვთის ხატზე გამარჯვება. მაგრამ არც ჩვენი სინანული, არც თანაგრძნობა არაფერს შეცვლის მის ბედში, რადგან თავად არა აქვს სინანული. ხალხური ვერსია ჩვენ გვაფრთხილებს მურმანის მაგალითით. თუმცა ის არ ეწევა შიშველ მორალიზებას, არ გვასწავლის ჭკუას. ის გვაფრთხილებს სწორედ ისე, როგორც ღვთის ხმა აფრთხილებდა პირველ კაცისმკვლელს: „ცოდვა ჩასაფრებულია კართან: შენკენ აქვს მას ლტოლვა, შენ კი იბატონე მასზე“ (*dab.* 4:7). თუ ეს სიტყვები არ გაუქმებულა არათუ ამ ჩვენს ყოვლისდამტევ და ყოვლისმოსალოდნელ საუკუნეში (*eonSi*) ცოცხალი ადამიანების მიმართ, არამედ ტექსტებში, სიუჟეტურ დროში ჩაკეტილთა მიმართაც, მაშინ თუ ეყოფა ვისმე მორალური ძალა, შეეცადოს მურმანის აპოლოგიას იმ არგუმენტით, რომ მას „ასეთი სიყვარულის უნარი შესწევს“?

რ. ჩხეიძე ფიქრობს, რომ გარდარეულ სიყვარულს შეუძლია გამოისყიდოს დანაშაული, რომელიც ადამიანმა ჩაიდინა სულის წინაშე. მაგრამ თუ სული დაიღუპა, როგორღა იცოცხლოს სიყვარულმა? სული, რომელიც არის ღვთის

ნაპერწკალი ადამიანში, ხოლო „ღმერთი არის სიყვარული“? და „რაი მისცის კაცმან ნაცვლად სულისა თვისისა?“ (m. 16:26).

ბოლოს და ბოლოს, ის სავარაუდო თხზულება, დავარქვათ მას „ამბავი მურმანისა“, თუ ის შუასაუკუნეებში დაიწერა, ხომ ქრისტიანულ ზნეობრივ და ესქატოლოგიურ მრწამსზე იქნებოდა დაფუძნებული. ანალოგიისთვის არ გამოდგება ჯ. მილტონის „დაკარგული სამოთხე“, სადაც მოჯანყე ანგელოზი რეაბილიტირებულია, შეწყალებულია ადამიანის მიერ. მისი ავტორი „უგებს“ მას ადამიანური პოზიციიდან. მაგრამ ეს ნაწარმოები არ ეკთვნის შუასაუკუნეებს, ის პროტესტანტული ეპოქის ნაყოფია, რომლის მსგავსი არ შექმნილა აღმოსავლეთ საქრისტიანოში.

ეშმაკისთვის სულის მიყიდვის აქტის ზნეობრივი შეფასება მხოლოდ ქრისტიანობაშია შესაძლებელი. ამ აქტში, რომლის ძალითაც საბოლოოდ დაიდუბა სული, შეუძლებელია ღირსების რაიმე კვალის დანახვა: „ღირსების ის სხივი, რასაც მურმანს საკუთარი სულის გაწირვა სძენს...“ თითქოს ეს *sakuTreba* ჩვენი მოპოვებული იყოს, რომ შეგვეძლოს მისი გაწირვა. ან თითქოს აქ მურმანის საქციელში იგულისხმებოდეს მოყვასისთვის სულის (სიცოცხლის) გაწირვა, რასაც ქრისტე სიყვარულის უმაღლეს გამოხატულებად უთვლის ადამიანს. „უფროს ამისა სიყვარული არავის აქვს, რაითა სული თვისი დადვას მეგობართა თვისთათვის“ (i. 15:13). თუ უდევს წილი აქ ნახსენებ სიყვარულს იმ სიყვარულთან, რისთვისაც მურმანი სწირავს თავის სულს? ან ამ გაწირვას თუ აქვს რაიმე საერთო იმ თავგანწირვასთან, რასაც მაცხოვარი ახსენებს ადამიანს? (ისიც უნდა ითქვას, რომ აქ „სული“ ნიშნავს არა იმ ნაწილს ადამიანისას, რომელიც შეიძლება ეშმაკის კერძი გახდეს, არამედ სიცოცხლეს).

მურმანი უკვე, *dResve* (ეშმაკეული ვადის გასვლამდე) ჯოჯოხეთშია: ნდობა აქვს, სწავას სურვილი, მაგრამ ვერ ეწევა სურვილს... ეშმაკმა გააცურა მურმანი. სული გამოსტყუა, სიყვარული კი ვერ მოაპოვებინა, რადგან ეშმაკი ის არსება არ არის, რომელსაც სიყვარულის გაცემა შეეძლოს. მურმანის სურვილი განუხორციელებელი რჩება. ეთერი მისთვის სიკვდილშიც მიუწვდომელია. მის საფლავზე ამოსული ეკალი უსიყვარულობის ნიშანია. ეს არის მურმანის ტრაგედია, რასაც არაფერი ეშველება: ფლობს განძს და ვერც ფლობს.

დაბოლოს, შეიძლება ითქვას ასეთ მურმანზე, – სხვა მურმანს კი არ იცნობს ფოლკლორი, – რომ მან „სრულყოფილად განიცადა სიყვარული“? [9, 49].

abesalomi

იმ დიალოგის შემდეგ, მას მერე, რაც მურმანისგან აბესალომმა ეთერზე მოისმინა – მის სიმრთელეზე, სილამაზეზე და მიუწვდომლობაზე, რომ ეთერს ბროლის კომპში დაუბრუნდება თავისი სილამაზე, რომელიც საქორწილო ტახტზე მჯდომარეს ფეტივმა დაუფარა, როგორც ადრე კონკები ფარავდა, – აბესალომი სნეულდება. ის არ ჰგავს იმ აბესალომს, გალადებულს, სანადიროდ გასულს, ეთერის მომნადირებელს. ახლა ის სნეულია მიჯნურობით, საწადელის მიუწვდომლობით, სასურველის „ვერ-მიხვდომისა წყენითა“. სად არის გამოსავალი, ხსნა, განკურნება? ერთადერთი, რასაც ამ დროს ტრადიციული ეპოსი და ცხოვრება სთავაზობს სასომიხდილ მიჯნურს, სასურველის მოტაცებაა. მაგრამ „ეთერიანში“ ეს არ ხერხდება. ეპოსი საბოლოოდ ემიჯნება ზღაპარს, სადაც გასაჭირში ჩავარდნილ გმირს მეყსეულად ევლინება შემწე. აბესალომს

არ გამოუჩნდა შემწე, რომელიც მას მოატაცებინებდა ან თავად მოუტაცებდა ეთერს.

წუთისოფლის ტყეში აბესალომმა ჰპოვა თავისი ცალი – ანიმა, მაგრამ დაკარგა იგი. და მისი ეს მდგომარეობა ტრაგიკულია: სჯობდა, ყველაფერი სიზმარი ყოფილიყო! აბესალომი გვიჩვენებს ანიმა-დაკარგული ადამიანის სახეს. ის განახევრებულია, ის ცალია მხოლოდ და, როგორც მხოლოდ ცალი, განწირულია დასაღუპავად. ის ტარიელის მდგომარეობაშია. ტარიელმა იცის, რომ არსებობს ანიმა, მაგრამ არ იცის მისი ადგილსამყოფელი, მისი მოპოვების გზები და იტანჯება. აბესალომმა თუმცა იცის ეთერის სამყოფელი, მაგრამ მას არა აქვს მისი დაბრუნების სახსარი და კვდება. ნესტანი და ეთერი – ორივენი მიუდგომელ კოშკში არიან სასიძოს მოლოდინში გამოკეტილნი. ორივენი უნდა მოელოდნენ მხსნელს. მართალია, ნესტანის წერილი იუწყება, რომ მას იმედი არა აქვს ამ წუთისოფელში ტარიელთან შეხვედრისა, მაგრამ ეპოსის ლოგიკით, იგი ტარიელმა უნდა იხსნას. ეს მის ბედშია ჩაწერილი. მაგრამ რა დღეშია ეთერი? ეთერიც ელის მხსნელს, მაგრამ მას, ვინც მხსნელი უნდა იყოს, არ ძალუძს მისი გამოსხნა „გარდაქაჯული“ მურმანის კოშკიდან. ის თუმცა არ მდებარეობს სადღაც დასაკარგავში, არამედ აქვეა, მისი სასახლის მეზობლად, მაგრამ ეს მეზობლობა, ეს სიახლოვეა სწორედ, „სიშორის სიახლოვე“, რომ აასკეცებს აბესალომის მწუხარებას, თვალნათლივ აჩვენებს რა მის უძღურებას.

ასეთი უძღური იყო დიდხანს ტარიელი და დასასრული არ უჩანდა მის ურვას. ის დაღუპული იყო ამ უსასრულო წუხილში. ამ უდაბნომ, ამ კიდევანობამ, ამ სულიერმა დეპრესიამ – მის ყოველდღიურ ყოფაში დაისადგურა, შეიქნა მისი *wesi cxovrebisa*, რომელიც მისი ბუნება ხდებოდა, რომ ავთანდილს არ მოესწრო.

ტარიელს გამოუჩნდება შემწე, რომელიც მის ნაცვლად ეძებს მის დაკარგულ სატროს. ის აკეთებს იმას, რისი გაკეთებაც ტარიელს თავის მდგომარეობაში არ შეუძლია.

ერთადერთი შემწე, ვინც უნდა შეწეოდა აბესალომს დაკარგული ეთერის დასაბრუნებლად (წარმოვიდგინოთ, რომ ის ქაჯებს ჰყავს მოტაცებული), სხვა ვინ შეიძლება ყოფილიყო, თუ არა მურმანი. ის არის მისი ყმა, ქვეშევრდომი, ვეზირი. ვეზირმა უნდა უშველოს მას სიყვარულში, რადგან მეფის სიყვარული და ყველაფერი, რაც მას მოსდევს, როგორც შედეგი (ქორწილი, ძეობა), სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მოვლენებია და მაღლა დგას ვეზირის პირადულ ბედნიერებაზე.

მაგრამ ვეზირი აბესალომისა არის მისი უბედურების წყარო. თუ ზღაპრის ენით ვილაპარაკებთ, მურმანი აბესალომისთვის ცრუმირია, რომელიც იტაცებს მთავარი გმირის მონაპოვარს და სურს, მისი პიროვნებაც მიითვისოს. მურმანი ანტიგმირია: ტრადიციული ეპოსის კუთხიდან თუ შევხედავთ მის საქციელს, ის სწადის იმის საწინააღმდეგოს, რასაც გმირი უნდა სწადიოდეს. გმირი უნდა ათავისუფლებდეს კოშკიდან მზეთუნახავს, მურმანი კი ამწყვედევს მას. ტყვე მოელის მხსნელს და მხსნელიც თავის დროზე მოველინება მას. ეს გარდაუვალი წესია. მაგრამ „ეთერიანი“ იმით არის განსაკუთრებული, რომ ის არღვევს ამ წესს: დატყვევებულ ეთერს არ ჰყავს გამომხსნელი, მეტიც: ის ნამდვილად არ მოელის მას. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მურმანმა ეშმაკის შემწეობით არა მხოლოდ ეთერი დააზიანა, არამედ აბესალომიც. ეთერთან ერთად აბესალომს წაერთვა მხნეობაც, წაერთვა ის, რასაც რუსთაველი ერთ-ერთ პირობად უყენებს

ჭემმარიტ მიჯნურს: „დათობა, მძლეოთა მებრძოლთა მძლეობა“. აბესალომი აღარ არის ის მიჯნური, რომელსაც სიყვარულის ძალა აძლევს საგმირო აქტის ჩადენის სტიმულს. ის დაძაბუნებულია ხორციელად და სულიერად. ეს სიძაბუნე, შეიძლება ვიფიქროთ, ეშმაური ქმედების შედეგია.

რატომ მოხდა ასე?

ასე მოხდა, რადგან აბესალომი დაჰყვა, თუმცა თავისდა უნებურად, ეშმაკის ნებას. თავისი არჩევანით საშუალება მისცა ეშმაკს მისი ჯოჯოხეთური გეგმის განსახორციელებლად. „ვის გინდათ ქალი ეთერი?“ – სწორედ ამ სიტყვებს, რომლებიც აბათილებენ ტყეში მიცემულ საშინელ ფიცს, მოელოდა მისგან ეშმაკი. აბესალომი არ არის ეშმაკის ტყვე, როგორც მურმანი, მაგრამ ის დასჯილია იმისათვის, რომ არ ეყო თმენა ეშმაკის განზრახვის ჩასაფუშავად. ეს იყო ჩავარდნა აბესალომის ნებაში. მურმანის ხელით შემოდის განსაცდელი აბესალომისთვის. განსაცდელის წინაშე დგას არა მხოლოდ მურმანი, რომელსაც, როგორც თავისუფალი ნების მატარებელს, შეეძლო უარი ეთქვა ეშმაკის რჩევაზე, არამედ აბესალომიც, რომელსაც ასევე შეეძლო არ დაეთმო ეთერი. მაგრამ აბესალომი თმობს ეთერს, განსაცდელში მარცხდება იგი და ამის გამო ტყეში წარმოთქმული ის ფიცი დამოკლეს მახვილივით დაღირებულია მის თავზე. აბესალომს არა ჰყავს ავთანდილი, მაგრამ მას ჰყავს მარეხი, რომელიც ასმათობას უწევს მას. მაგრამ ასმათი უძღურია ავთანდილის გარეშე. ასევე უძღურია მარეხიც, მაგრამ მას არ შეიძლება ჰქონდეს ვინმეს იმედი. რა შეუძლია მარეხს? მას მხოლოდ ის შეუძლია, რასაც იგი სჩადის აბესალომისთვის: მას მხოლოდ მიაქვს მისი სიყვარულის ამბავი ეთერთან. მარეხი შუამავალია ანიმუსსა და ანიმა-ს შორის.

ესქატოლოგიური შეხვედრა

აბესალომი და ეთერი შეხვდნენ ერთმანეთს, მაგრამ ეს შეხვედრა არ ჰგავს სამიჯნურო შეხვედრას. აბესალომი განწირულია, ეთერის ნახვა ვერ განკურნავს მას. რატომ ხდება ასე? მხოლოდ იმიტომ, რომ ეთერს დაუგვიანებია? „ძმაო, მოვიდა ეთერი, თუღა გაქ თვალში ნათელი!“ მომაკვდავი პასუხობს: „მოვიდეს, თუღა მოვიდა, არა მაქვს თვალში ნათელი“ (№5, ქართლი). ჩანს, ეთერის შუქმაც, ერთ დროს მუხის ფულუროდან რომ ანათებდა, ვერ იხსნა იგი. ისიც ჩანს, რომ ხსნას აბესალომი საჭიროებს, არა ეთერი. რა შეიძლება ითქვას ამ დამასრულებელ ეპიზოდზე? ეთერი ბრუნდება აბესალომთან, მაგრამ აბესალომი კვდება. სიცოცხლეში შეუყრელნი სიკვდილში შეეყრებიან ერთმანეთს. რატომ ხდება ეს? ნუთუ ისე ღრმად შეაღწია ეშმაკის მანქანებამ ადამიანის ყოფაში, რომ სიყვარული უძღური აღმოჩნდა მის წინაშე და ვერ მკვიდრდება წუთისოფელში? ეს თითქოს ასეც უნდა მომხდარიყო – რადგან „ყოველი სოფელი ბოროტსა ზედა დგას“. ასე ხდება წუთისოფლის საზღვრებში. ეთერის დაბრუნება, რომელიც მხოლოდ შენაცვლებაა მისი ხსნისა, არაფერს ცვლის აბესალომის ტრაგიკულ ბედში. ეთერი კი არ უნდა დაბრუნებულიყო, არამედ უნდა გამოხსნილიყო, უნდა გამოჩენილიყო გმირი, პიროვნება, რომელიც ჩაიდენდა ამ აქტს, დაამსობდა ბოროტებას, როგორც ნათქვამია, რომ „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“. მხოლოდ ეს აქტი ხსნისა, ნებელობითი აქტი, გაარღვევდა წუთისოფლის საზღვრებს და გაიყვანდა ყოფიერებას აბსოლუტურ დასასრულში. ის ესქატოლოგიური უამის გმირი, რომლისგანაც მოელის ხსნას არა მხოლოდ წუთისოფლის ტყვე ეთერი, არამედ მთელი ყოფიერება, აკლია

„ეთერიანს“. ის, ვისაც უნდა ეკისრა ეს ამოცანა, სწეულია და მისი სწეულება, პირველ რიგში, ნების სწეულებაა. ხსნა არ არსებობს თავისუფალი ნების გარეშე. მართალია, ტარიელი უათანდილოდ ვერ მიადწევდა საწადელს, მაგრამ ათანდილიც უძლური იქნებოდა უტარიელოდ, თუ რომ ტარიელის ნება არ გათავისუფლებულიყო სატანის საკერელთაგან. ათანდილს არ შეეძლო ტარიელისთვის ქვაბში მიეგვარა ნესტანი, ეს არ იქნებოდა ხსნა. ნესტანის გამოსხნაში ტარიელის ნება და ხელი აუცილებელი იყო. ტარიელის ხსნა და ნესტანის გამოსხნა ერთდროულად უნდა მომხდარიყო. ისინი პარალელური აქტებია.

თითქოს „ეთერიანის“ დასასრული ტრაგიკულია. სიყვარული ამქვეყნად მარცხდება. მაგრამ მისი მეუფება გააღწევს ამ წუთისოფლის მიღმა, სადაც ხდება გაყრილთა შეერთება. ამის ნიშანი მათ საფლავეებზე ამოსული ია და ვარდია. ამოდის მათ შორის ეკალიც, ეშმაკის მოქმედების ნიშნად, მაგრამ გაივლის ვინმე გამვლელი და ამოძირკვავს ეკალს. განა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ეშმაკის მანქანება ჩაფუშულია? ჯადოსნურ ზღაპარში, რომელიც „ეთერიანის“ მხოლოდ ექსპოზიციას წარმოადგენს, მოქმედება იმ ზღურბლამდე მიდის, რომლის შემდეგ იწყება ახალი ერა, უბოროტო და უეშმაკო, რადგან ზღაპრის გმირმა არ დატოვა პირობები ბოროტებისა და ეშმაკის მანქანებათა ასაღორძინებლად. გაყრილთა ბედნიერი შეხვედრა ამ წუთისოფელშივე ხდება ზღურბლთან და ისინი გადადიან ახალ ეონში.

ხოლო რაც ხდება „ეთერიანში“, ზღაპრის უარყოფაა. ასეც შეიძლება გავიაზროთ მასში გათამაშებული დრამა. „ეთერიანის“ საკუთრივი ამბავი ქორწილიდან იწყება, რაც ზღაპრისთვის დასასრულია. მაგრამ რაც ზღაპრის დასასრულია, ის დრამის დასაწყისია, რომელიც მთავრდება სიკვდილით ანუ წუთისოფლის წესით. ზღაპარში კი წუთისოფლის წესი გაუქმებულია. რა ხდება „ეთერიანის“ ქორწილზე, რომელიც ზღაპრის ესქატოლოგიური ქორწილის ყოფითი სახეა? მურმანის სახით ზღაპრის ცრუმირი აღდგა თითქოს სასჯელიდან და კვლავ დაისაკუთრა ნამდვილი გმირის მონაპოვარი. აქ იმარჯვებს, მაგრამ დროებით, ის, ვინც ზღაპრის ბოლოს მხილებულია, როგორც ანტიგმირი. ის ჩაფუშავს ნამდვილ ქორწილს და ეკლის სახით ჩადგება მეფესა და რძალს შორის. ეშმაკი, კაცობრიობის მტერი, ანგრევს აშენებულს ისევ და ისევ ადამიანის ხელით. ის გამოჩნდება ზღაპრის ბოლოს და უკან დაატრიალებს ყველაფერს. კვლავ წვალება, წუხილი, სინაკლულე, რაც, როგორც ვიცით, იწვევს გმირის გასვლას სახლიდან, მის გადაკარგვას. ეთერი კვლავ მოსაპოვებელია, ის კვლავ ამ წუთისოფლის ეშმაკეულ კოშკშია გამოკეტილი. ეშმაკი, რომელთანაც მურმანმა ხელშეკრულება დადო, ესქატოლოგიური ქორწილის მტერია. ის ხელს უშლის ახალი ცისა და ახალი მიწის შექმნას, მას სურს სამარადისოდ გაგრძელდეს დაცემული სოფლის ჟამთა დინება. წუთისოფელში ის უდარაჯებს ყოველ მურმანს და უცდის შესაფერ ჟამს, რომ გამოიყენოს იგი თავისი მიზნის მისაღწევად. ეშმაკს სურს ადამიანის სულის ხელში ჩაგდება, მაგრამ უფრო მეტად მას სურს, რომ ჩაიფუშოს საბოლოო ქორწილი და სამუდამოდ გაყაროს ერთმანეთს მეფე და სძალი. მაგრამ საბოლოოდ ეშმაკი უძლური გამოდგა. მან მხოლოდ მურმანის სული ჩაიგდო ხელში, ქორწილი კი ვერ ჩაფუშა. ქორწილი დაუსხლტა მას ხელიდან და იმ სამეფოში გადაინაცვლა, სადაც ეშმაკს აღარ ძალუძს შეღწევა. იმ სამეფოს ნიშნები ია და ვარდია, სხვადასხვა ჟამის ყვავილნი, ამიერიდან მარადისობაში განუყოფელნი (ეკალი მათ შორის

ეფემერულია, მას აქვე ამოძირკვავს ყოველი გამვლელი), და წყარო ოქროს თასითურთ სიმბოლოდ მათი შენდობისა.

P.S. თავის დასაწყისში ნახსენები იყო ჰიპოთეზა „ეთერიანის“ ლიტერატურული წარმოშობის შესახებ. მოყვანილი იყო არგუმენტებიც ნარკვევში გატარებული იყო პარალელები „ვეფხისტყაოსანთან“. ახლა შეიძლება ითქვას, რომ „ეთერიანი“, თუკი ის მართლაც ლიტერატურული წარმომავლობისაა, „ვეფხისტყაოსანს“ წინ უნდა უსწრებდეს, თუმცა მის ეპოქაში უნდა იყოს შექმნილი. „ვეფხისტყაოსანი“ მესახება „ეთერიანის“ რეპლიკად, იმის საჩვენებლად, რომ არსებობს ხსნა, რომ არათუ ბროლის კოშკი, არამედ ქაჯეთის ციხის ძღვევაც შესაძლებელია, რადგან არსებობს ამქვეყნად, ამ დაცემულ წუთისოფელში, მეგობრობა, სიყვარული, ერთგულება. „ეთერიანის“ სამი პერსონაჟი და ერთი ტოპოსი „ვეფხისტყაოსანში“ პოულობენ თავიანთ შესატყვისებს: აბესალომი – ტარიელში, ეთერი – ნესტანში, მარეხი – ასმათში, ბროლის ციხე – ქაჯეთის ციხეში. ავთანდილის ადგილი „ეთერიანში“ ცარიელია. და ეს არის სწორედ „ეთერიანის“ ტრაგედიის მიზეზი. „ვეფხისტყაოსანი“ ავთანდილის გამოჩენით ძღვევს ამ ტრაგედიის შესაძლებლობას.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ბარდაველიძე ჯ., *individualuri xasiaTis problema folklorSi*, ქართული ფოლკლორი III, „მეცნიერება“, თბ., 1969.
2. *gilgameSiani*, ძველი შუამდინარული ეპოსი, „განათლება“, თბ., 1984.
3. *eTeriani, ambavi abesalom da eTerisa*. შედგენილი სახალხო ლექსებისა და ნათქვამებისაგან პეტრე უმიკაშვილის მიერ. დაბეჭდილი ექვთიმე ხელაძისაგან. ტფ., 1875.
4. *eTeriani*, ხალხური სიტყვიერება IV, მეორე სერია, რედაქცია, შესავალი სტატია და შენიშვნები მ. ჩიქოვანისა, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“, თბ., 1954.
5. ინგოროყვა პ., *CaxruxaZe poeti. mogzauri*, „კავკასიონი“ 1-2, ტფ., 1924.
6. ინგოროყვა პ., *rusTavelis epoqis saliteraturo memkvidreoba*, `რუსთაველის კრებული“, 1938.
7. კიკნაძე ზ., *qarTuli miTologia I, jvari da saymo*, ქუთაისი, 1996.
8. ქურდოვანიძე თ., ეთერიანი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბ., 1974.
9. ჩხეიძე რ., *murmanis tragedia, literaturul-folkloruli cda*, „ლომისი“, თბ., 1995.
10. Коккьяра Дж., *История фольклористики в Европе*, М., 1960.
11. Курдованидзе Т., *Указатель сюжетов грузинской народной сказки*, “Мерани”. Тб., 2000.
12. Bausinger H., *Formen der “Volkpoesie”*, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1980.

ტექსტები*

1. ეთერი-გერი

* ყველა ვარიანტი მოყვანილია მ. ჩიქოვანის გამომცემის მიხედვით [4].

აბესალომ და ეთერი ღმერთმა შეფყარა ერთფერი! ერთი კაცი იყო და ამ კაცმა სხვა მიიყვანა ცოლი. იმ კაცსა ყვანდა ერთი გერი და, ვინც მიიყვანა, იმასაც ყვანდა ერთი შვილი. მემრე იმ შვილსა სწავლაში ატარებდა ის დედინაცვალი და ის ეთერი, როგორც იცი დედინაცვალის ამბები, ბარათა ყვანდა ძროხის მომვლელად. რამწამ ადგებოდა, მაშინვე იმ გერს ეტყოდა, რო ე ძროხა წაიყვანე. ერთ პატარა ნატეხ პურს მისცემდა და ეტყოდა: შენცა ჭამე, გამვლელსაც აჭამე და აქაც მოიტანეო. მაინც რას იზამდა, ადგებოდა და გამვლელსაც აჭმევდა, გამომვლელსაც და შინც მიიტანდა. მშიერი რჩებოდა. მემრე გააგლო ის ფური. ბებერმა დედაკაცმა დაინახა, ეთერს კვირიტავი ეჭირა, მატყლი და საქმე. ბებრის სახლთან წყალი მიდიოდა. ეთერს ჩაუვარდა კვირისტავი და დაუძახა: დედი, მომაწოდეო. მოდი, შვილო, ძირს ჩამოდი, მკლავი მტკივა და დამიზილეო. ჩავიდა და დაუზილა. ბებერმა ასწავლა: ვირიფერ წყალმა რომ ჩამოიაროს, არ ჩაყო თავიო. შავში არ ჩაყო და ოქროსფერში ჩაყო. ყველამ ჩამოიარა. ოქროსფერმა რომ ჩამოიარა, ეთერმა მაშინ ჩაყო თავი და ოქროსფერი თმა გაუკეთდა. მემრე შაიხვია თმა. ფური მიაგლო და მივიდა დედინაცვალთან. როცა გამოუჩნდა ბეწვი ოქროს თმისა, დედინაცვალმა ჰკითხა: ეგა რა არიო? შეეშინდა და უამბო: ეგერ, ეგრე, ჩამივარდა ტარი, ბებერმა დამიძახა და იმან მასწავლაო. მემრე დედინაცვალი ადგა და თავისი ქალი გამოიყვანა სკოლიდან და ის გაგზავნა ფურთან. ქალმა ძალად ჩააგლო ტარი და დაუძახა: ჰე, ბებერო, მომაწოდე ტარიო. – ჩამოდიო, როგორც ეთერს უთხრა, იმასაც ეგრე უთხრა, დამზილეო. ჩავიდა და დაუზილა და იმასაც უთხრა: ოქროსფერში არ ჩაყო. შავში არ ჩაყო და ვირიფერში ჩაყო. ვირიფერში ჩაყო და გარშემო შემევერტყო ჭუჭუები რგოლივით. რო მოვიდა, დედი, აი, რა მაქო! დააჭრიან და მოუვა, დააჭრიან და მოუვა. მემრე ისევ ეთერი გააყოლა ძროხას და ის ქალი შინა ყავს. მემრე კარგი დღეობა მოდის და, რაც სოფლებია, იქიდან ხალხი სულ მოდიან ეკლესიაში. დედინაცვალი და ის ქალი წავიდნენ და ეთერს უთხრა, ის ფური უნდა დაკლან, რომელსაც ეთერა დასდევდა. ეთერას უთხრეს: ვარცლი ცრემლით უნდა აავსო. ეთერი ტირილით იკლავს თავს, როგორ უნდა ავაავსო. ფურმა უთხრა: მე რომ დამკლავენო, წაილე ჩემი კერძიო და სარდაფში ჩაასხიო. რო დაკლეს და მიაწოდეს კერძი, შვილო, სარდაფში ჩაასხა. ავიდა და ადგა და იმ ბებერს შეეკითხა: რა უნდა გავაკეთო? აი, შვილო, რა უნდა გააკეთო. მარილიანი წყალი გააკეთე და ვარცლში ჩაასხიო. ფეტვი ქონდა კიდევ ასაკრეფი და ასწავლა: დაუძახე, შვილო, ქათმებსა და აკრიფეო. დაუძახა ქათმებს და აკრიფა, სანამ დედინაცვალი ეკლესიიდან მოვა. ფურმა უთხრა, როცა გაგიჭირდეს, ახადე ორმო და გიშველიო. ახადა ორმო და ამოვიდა ოქროს ცხენი, ოქროს ქოშები და ტანისამოსი. ქოშები ჩაიცო, შეაჯდა ამ ცხენს და მიდის და მიდის. სანამ ის დედინაცვალი მოვა, უნდა მოვიდეს შინ. უნდა ტანსაცმელი ჩაეწყო, რაცა ფურმა უთხრა. ხალხმა გზა უყვეს, როცა მიდიოდა. შეიქნა ქოთქოთობა. გადმოხტა ცხენიდან, დაანთო კელაპტრები ეკლესიაში. მარდად მიდის ცხენით, სანამ დედინაცვალი მოვა. ქოში ჩაუვარდა წყალში და მივიდა შინ. გაიხადა ტანისამოსი და ჩააწყო შიგ. დედინაცვალი და ის ქალიც მივიდნენ... ერთი ხენწიფე იყო და გაატანა ცხენები იმ წყალზედა. და ნაზირ-ვეზირებმა უთხრეს, წყალი არ დალიაო. ძლიერო ხელმწიფეო, იმ წყალში რაღაც გდია ყვითლადა და იმითვის არა სვამენო. მემრე ადგა, წამოიდა ხემწიფე, მივიდა და ამოიღო ქოში. ხემწიფე საქორწილო იყო რა... იმანა თქვა: ვისაც ეს

გამოადგება, ის უნდა შავირთო. ჩამოიარა სოფლებში, შვილო, და მივიდა იმ დედინაცვალთან. დედინაცვალმა ეთერი გოდორში ჩასვა და თავისი ქალი იქ დაიმყოფა, რომ მისცეს ხემწიფეს. შინჯავენ და ის ქოში ზოგს დიდი ადგება, ზოგს – პატარა. დედინაცვალმა თავის ქალს ფეხი წაათალა, ქოში დიდი უნდა, აღარ ადგება, აღარ ადგება. ხემწიფე დაჯდა გოდორზე და ეთერამ დაბლიდან ნემსი ამოყო და უჩხვლიტა. ხემწიფე წამოხტა: ეს რა ამბავიაო. ქალი კი ამოიყვანეს და ქოშიც გამოადგა. მე ეგ უნდა შევირთო, თქვა ხემწიფემ და დანიშნა და წაიყვანა. ძალიან დიდი ქორწილი ქონდა. როცა მეფე-დედოფალმა დაიძინა, ერთი მურმანი შეეჩვია. კარგი იყო ის ქალი. ობლად იყო გაზდილი, მარა კარგი იყო. მურმანმა ეშმაკს უთხრა: ნეტავი ეს ქალი ჩემი გახდესო. ეშმაკმა უთხრა: რას მომცემო? შენი სული მამეო. რასაც ღამესაო ერთად დაიძინებენ, იქო ბუხარი არი და ერთი ჯამი ფეტი დადგო ბუხარზე და კბენრად გადაიქცევა. დედოფალი როცა ადგება, თავს შეახლისო... ვერე იქცა კბენრად და ვერ მათორეს. მერე ხემწიფემ დაიძახა: ქალი ვის უნდა ეთერი, ქალი ამპარტავანიაო. – მე მინდაო, მეო, – დაიძახა მურმანმა. წაიყვანეს მემრე. ერთს სადმე ციხეში შაიყვანა, როცა წვერი უბჯენია, და იქ არი. ცხრა რძალი ყავ და ერთი მული. ისინი ყავ პირისფარეშად. მემრე იმისმა ქმარ, აბესალომმა უთხრა, რომ ეთერიო, რა მიყო. მურმანმა უთხრა აბესალომს: ეთერი ციხეში არისო, ცას წვერი მიუბჯენიაო და ერთი მული ყავს პირისფარეშო. ხემწიფის შვილი გახდა ეგეთი ავად, რომ მეტი არ იყოს, ჯავრიდანა. მემრე თავის დას უთხრა: წადი და უთხარი ეთერისაო: წამოველი აპრილ-მაისსაო, ეთერო, ადექი და წამოდი, იქნება მამირჩეს ძმა ისაო. ადგა და მემრე ამოიღო თავის ზითვი, დანა. აბესალომს ენა აღარ ქონდა და ცოცხალი აღარ იყო.

ჩემო მზითვის დანაო,
ჯიბეში ზიხარ განაო,
ამოგიღებ და დაგისვამ
მარჯვენა ძუძუსთანაო.

ამოიღო და დაიკრა გულში. ისინი, ცოლ-ქმარი, დაიხოცნენ და ორივე დაასაფლავეს. თავით ვარდი ამოვიდა და ბოლოში წყარო. ვინც მივიდოდა, შესანდობარს სვამდა. მერე მურმანმა ძალად მოიკლა თავი. იმას თავში ძეძვები მოუვიდა.

2. ეთერი-ობოლი (უდედმამო, უდედინაცვლო)

(№9, ქართლი)

იყო და არა იყო რა, იყვნენ ღარიბი ცოლ-ქმარი. მათ ჰყავდათ მზეთუნახავი ქალი. ამ ქალს ეთერს ეძახდნენ. ეთერს მშობლები ადრე დაეხოცა, დარჩა ობლად. ეთერმა იფიქრა, მე რომ არ დავეხმარო, ვაი თუ ჩემი მშობლების სული ჯოჯოხეთში მოხვდესო. ადგა და ღმერთს შეუთქვა. და ჯდა ქალი შარავზაზე და გამვლელ-გამომვლელს თავს უხილავს. სწორედ ამ გზაზე, სადაც ეთერი იჯდა ხის ძირასა, ერთი ხელმწიფის შვილი დადიოდა ხშირათ სანადიროთა. ამ ხელმწიფის შვილს ერქო აბესალომი. ეთერმა აბესალომსაც უთხრა: ხელმწიფის შვილი კი ხარ, მაგრამ, რაკი ღვთისთვის ფიცი მიმიცია, შენც უნდა გაგიხილო თავიო. ადგა აბესალომი და კალთაში თავი ჩაუღო. ორივეს დაეძინათ. მანამ ისინი გაიღვიძებდნენ, ქრისტე ღმერთმა ორთავეს გვირგვინები დაადგა თავზე. როცა გაეღვიძათ, ნახეს, რო თავზე გვირგვინები ადგიათ. აბესალომს მოეწონა ეთერი და უთხრა, ცოლად წამომეყო.

წამომყე, ეთერო, სახლში,
ძირს ნუ უზიხარ ხესაო,
ადექი, სახლში გამომყე,
აქ ნუ იღერებ ყელსაო.

ეთერმა არ დაუჯერა ხემწიფის შვილსა და უთხრა, შენი ცოლი ვერ
გავხდებიო.

შენ დიდი ხარ, მდიდრის შვილი,
დედ-მამითა ხარ ქებული,
მე ღარიბი გლეხის შვილი,
ობლობით ვარ დაჩაგრული.
შენ წადი, ღმერთი გიშველის,
დამტოვე წყალწაღებული.

მაგრამ აბესალომი არ მოეშვა. აბესალომს ძაან შეუყვარდა ეთერი.

აბესალომი ეთერსა ქვეშ ჭაღას ეფიცებოდა, თუ გიდალატეო:

ომში ხმალი მოვიქნო,
ზედ შუაზე გამიწყდესა,
ომში წყალი მოვიკითხო,
წყარო იყოს, დამიშრესა,
ომში პური მოვიკითხო,
ისიც იქვე გამიწყდესა.

ბოლოს ეთერმაც დაიჯერა აბესალომის ფიცი და წამოყვა ცოლად.
აბესალომმა ეთერს შავტარიანი დანა აჩუქა (მაშინ ესეთი წესი იყო).

აბესალომს ყავდა ერთი ვეზირი – მურმანი. ამასაც გასწყრომია ღმერთი და
ეთერი შეჰყვარებია. ეხლა მურმანს უნდა, ისეთი წამალი იშოვნოს, რომ
აბესალომმა ეთერი შეიძულოს და მას დარჩეს. ეშმაკს ეშმაკი გამოუჩნდა
დამხმარედ და ასწავლა მურმანსა: ჯამით ფეტვი დადვი კარების ზემოთ.
აბესალომი და ეთერი რომ შემოვლენ, აბესალომი თავს შეჰკრავს და ფეტვი
ეთერს დაეყრებაო. გაივსება ეთერი კბენარით, ვერ გააცლიან და ეთერი შენ
დაგრჩებაო. მართლაც, ესე მოხდა. აბესალომი იძულებული გახდა, ეთერი
გამოეყვანა და ხალხში დაიძახა:

ვის გინდათ ქალი ეთერი,
მე სანადიროთ მივალო.

რაკი არავის უნდოდა, გამოვიდა მურმანი, დაუჩოქა და შელადადა:

უბოძე შენსა მურმანსა,
შენი ერთგული ყმა ვარო.

მოკიდა თუ არა ხელი მურმანმა ეთერს, მაშინვე გასცვივდა კბენარი.
აბესალომი ჯავრით ავად გახდა. აღარც ჭამა აგონდებოდა და აღარც – სმა.
აბა, ხელმწიფის შვილი იყო, კი არაფერს არ აკლებდნენ! მაგრამ... მოუნდა
ეთერის ნახვა. წავიდა და მურმანს შეეკითხა, ეთერი როგორ არიო.

მურმან, მურმან, შენსა მზესა,
ეთერი როგორ რამეა?

მურმანმა უპასუხა:

რას კითხულობ, ცათასწორო,
ცოლის ქება რა რიგია?

შენ გინახავს ბროლის ციხე,
როგორ ცამდი მაღალია,
შიგ მიზის ქალი ეთერი,
ყელი მოუღერებია.
ყელ-ყური მძივით სავსე აქვს,
მკერდი ჩამოუთოვია,
მკერდის ჩამოთოვნისთვისა,

ბალი აუშენებია.
თავს ადგანან სამი მული,
ია-ვარდის კონანია,
სამი მაზლი გვერდით უზის,
დალესილი ფრანგულია,
მამამთილი ეზოში წევს,
მთელ ხმელეთის პატრონია,
რომ მიხვიდე, არ მივიღებს,
ქალი ამპარტავანია.

აბესალომს ერჩია, ეს სიტყვები სულაც არ გაეგო. ის მაშინვე ძალიან ავად გახდა. უფრო შეწუხდა. თავისი და მარეხი გაგზავნა ეთერთან.

ადე, მარეხო, ვარსკვლავო,
ეთერსა კარი უარე,
თუ გკითხოს ჩემი ამბავი,
დაჯექ და მართლა უამბე.
თუ არა გკითხოს ამბავი,
გამობრუნდი და იარე.

მარეხი წავიდა და მივიდა კოშკში. ეთერს შესჩივლა:

სამი თვე არის, მივლია:
მარტი, აპრილი, მაისი.
ფეხშიშველს გადმომივლია
მე საბრალოს სამთა ისი.
ადე, ეთერო, წამომყე,
შენ მომირჩინე ძმა ისი.

ეთერმა არ დაუჯერა და უთხრა:

ნუ სტყუი, ქალო, ნუ სტყუი,
ნუღარ თვალთმაქცობ ენითა,
ღვთისგან დადგმული გვირგვინი
ძალით გადიგდო ხელითა.
შენმა მზემა, მისმა მზემა,
ვისი ფიციც მიმიცია,
ჩემთვის მძივი, სამკაული,
შალიფაში ჩამიწყვია.

მარეხი ცდილობს დაარწმუნოს ეთერი, რომ მურმანი ღაშქრობიდან აღარ დაბრუნდება (მურმანი ამ დროს საღაშქროდ არის წასული):

მურმან ღაშქართ არს წასული,
იქიდან არ დაბრუნდება.
შენ ადექი, წამომყევი,

ჩემი ძმა კარგად გახდება.
ეთერო, აგიგებ ჩარდახსა
მარმარილოსა ქვისასა,
ისე შაგიყვან შინამდი,
ფეხი არ სწიო ქვიშასა.

ეთერი წამოჰყვა მარეხს. აბესალომმა იცნო ეთერის ფეხის ხმა და ბრძანა:

- ეთერსა აქ მოსვლისათვის
ცხენი უბოძეთ ჩადარი.*
- ეთერსა ცხენი არ უნდა,
მიეცით ქამარ-ხანჯალიო.

უპასუხა ეთერმა. მაგრამ აბესალომმა ეთერის ეს ნათქვამი ვეღარ გაიგონა. ის მოკვდა. ეთერმა ამოიღო ის დანა, აბესალომმა რომ აჩუქა, და თქვა:

აბესალომის დანაო,
ჯიბეს მიღევხარ თანაო,
ამოვიღებ და დავიცემ
მარჯვენა ძუძუსთანაო.
ერთადამც დავიხოცებით,
ერთადამც დაგემარხიანო.
გზის ძირსაც დაგვაღირებენ,
გზის თავსაც დაგემარხიანო.
წყარონი გადმოსკდებიან,
შიგ ვერცხლის თასი დიანო.
ამდინარ-ჩამომდინარი
სმიან და გელოცავდიანო:
ეს რა კარგნი დახოცილან,
ესევეც აღგებიანო!
ჩვენზეცა მოვლენ იანი,
დილის ნიავე შლიანო,
მურმანზეც მოვლენ ეკლები,
ვირნი საკორტნად დიანო.

მაგრამ ეს სიტყვები ეშმაკს გაუგია და უთქვამს:

- ადგომა წესი არ არის,
სულითაც ცხონდებიანო.

მართლაც, ეთერი და აბესალომი ერთად დამარხეს. ლაშქრიდან რომ მოვიდა მურმანი და ეს ამბავი გაიგო, გაითხარა ეთერისა და აბესალომს შუა საფლავი და დაიმარხა. აბესალომის საფლავზე მართლაც ია და ვარდი ამოვიდა, მურმანზე კი დილა-სადამოს ლეკვები ამოძვრებიან და ყმუიან ხოლმე.

2-ა. ეთერი-ობოლი (უდედმამო, უდედინაცვლო)

(№28, ფშავი)

იყო ერთი ხელმწიფიშვილი და იმას ერქო ელუსამელი, და იმასა ჰყვანდა ერთი ყმა გვერდით, ეშმაკებთან გაფიცული. სახელი იმისა იყო შერელომა. ის ბატონი ელუსამელი იყო, დიდი ხანი უცოლოდ დადიოდა, უნდა ცოლად შაირთოს ის გლეხის ქალი, რომელიც იმას თვალში მოუვა. მისდიოდა ხმა, რომ ერთ

* ასეა წიგნში. უნდა იყოს „სადარი“.

ადგილას ერთი ქალი გლეხისა მეწისქვილეებთან მესაფქვავედ იდგა, სახელად ეთერი. მივიდა ის ელუსამელი და დაინახა ქალი, ერთი სიტყვით, მზეს უდრის, და ჰკითხა ერთს კაცს, ქმრიანი ხომ არ არისო, და იმანაც უთხრა, არაო. წავიდა და დედას უთხრა ელუსამელმა:

ბაღდადს რომ უფლის ყანა დგას,
ბრინჯაოს ადგა ნათელი.
ქარის წისქვილებ უბრუნავს,
მესაფქვავეთ ჰყავ ეთერი.
ის მომეწონა, დედავო,
ის არის ჩემი საფერი.

რა იმისმა დედამ ეთერის ქება გაიგონა შვილისაგანა, გაგზავნა შვილი და უთხრა: წადი, შვილო, და მოიყვანეო. წამოვიდა ელუსამელი და უთხრა ეთერსა:

გადამაყოლე, ეთერო,
ეგ შენი კაბის სახელი.

ეთერი:

დამეხსენ, ელუსამელო,
არა ვარ შენი საფერი.
შენ დიდი ხარ, დიდებული,
დედ-მამითაც ქებული.
მე გლეხი ვარ, გლეხის ქალი,
გლეხურად თავდადებული.
შენ რო შენი ჰქნა, წახვიდე,
გამწირო წყალწაღებული!

ელუსამელი:

ეთერ, შენს მოღალატესა
ზეცით ღმერთიმც გაუწყრება,
მტრისად მოქნეული ხმალი
ვადამიამც გაუტყდება.
იალბუზის მინდორზედა
ქარიშხალიმც აუტყდება.
ძალიან მოწყურებულსა
წყაროს წყალიმც დაუშრება!

ეთერი:

ამ პურმა და ამ მარილმა,
ამ ღვინომა ვაზისამა,
სახნისმა და საკვეთელმა,
გაწეულმა ხარისამა,
შენს მეტი ბიჭი არ მინდა...
ფიცმა რა ქნას ქალისამა.

ადგა და გაჰყვა ეთერი ელუსამელსა. რა ნახა შერელომამა, რო იმის ბატონს იმისთანა ქალი მოეყვანა, შეშურდა და დაიბარა თავისთან ეშმაკები. მოუვიდნენ შერელომას ეშმაკები და უთხრეს: ძმობილო, რა გინდაო? აბა, ჩემმა ბატონმა ეთერი მოიყვანა და ამისთანა სიკეთე მიყავით, რომ მაგას ააშოროთ და მე დამჩესო. აიღეს ერთი მუჭა ფეტვი, შეულოცეს და მისცეს შერელომას და უთხრეს, რომ როცა ჯარზედ დასხდებიანო, მაშინ მიაყარე და სულ მკებენარათ

აჩნდება და დაიწუნებსო. შერელომამაც ისე მოიხმარა ის ფეტი და გადააჩნდა სულ ის ფეტი ტილადა. ბევრი ეცადნენ, მაგრამ ვერაფერი უშველეს. ადგა და ამოთქვა ტირილითა ელუსამელმა:

ქალი ვის გინდათ, ეთერი,
მე ხელს ავიღებ, წავალო.

შერელომა:

მე მინდა, შერელომასა,
შენი ერთგული ყმა ვარო.

მისცა ხელში და წაიყვანა შერელომამა თავის სახლშია. გავიდა რამდენმე ხანი, შეიყარნეს ერთადა სანადირო ტყეში, ჩამოუვარდათ ლაპარაკი და უთხრა ელუსამელმა შერელომასა:

შერელომა, შენსა მზესა,
შენი ცოლი რა ფერია?

შერელომა:

რას იკითხავ, ცათა სწორო,
ცოლის ქება აუგია.
ხო შენც იცი ბროლის ციხე,
როგორ ცამდი მაღალია.
შიგა ზის ქალი ეთერი,
ყელი მოუღერებია.
ცხვირი – სტვირი, კბილი – მძივი,
ბაგე ხახვის ფურცელია.
კარზედ უდგან ცხრანი მაზლნი,
ფხაასხმულნი აფთარნია.
თავით უზის მამამთილი,
გველვეშაპის მყლაპავია.
ფეხთით უზის დედამთილი,
აბრეშუმის საცერია.
გვერდით უზის თავის მული,
ცით ჩამოსულ ვარსკვლავია.
ყელ-ყური მძივით საგსე აქვს,
შიგ ურევია გიშერი.
არ შეცდე და არ წახვიდე,
თორემ ველარას გიშველი!

წამოვიდა გამწარებული შინა და სურვილისაგან ძალიან წუხით შეიქმნა. დედამ ბევრი უარა, ბევრი აწამლა და ვერ გაუგო სატკივრის თავი და თითონ-კი მაღავედა, რითაც ავად იყო. უნდოდა, რომ მომკვდარიყო, რაკი იმისი სასურველი სხვისა ცოლი იქნებოდა შეცდომითა და თანეც იმოდენა ფიცს გადავიდა. წავიდა ბოლოს იმისი დედა ერთ ნაქებ მკითხავთან და აკითხვინა. იმ მკითხავმა უთხრა, რომ როცა მიხვალო, ერთი ხორცის ქადა გამოუცხვეო და, მიუტან თუ არაო, მაშინვე კარებს უკან დაიმაღეო და ყური დაუგდეთ. მივიდა ბებერი, გამოუცხო ქადა და მოუტანა. თითონ კარებს უკან დაიმაღა. როცა შემოსჭრა ქადასა, სთქვა:

ლამაზი ხარ, ქადაო,
წვენ გიდგა წურვილივითა,
შავხვრიტო, გულზედ მეწები,

ეთერის სურვილივითა.

ღეღა:

შვილო, ვისი გკლავს სურვილი,
ძილს არ გაძინებს მძინარსა.
წავალ და იმას გიპოვნის,
წყალს ჩაუდგები მძინარსა.

ელუსამელი:

ადეგ, უშტარო, ღეღაო,
ეთერსა კარად უარე,
ჯერ-კი ატირდი ბრალადა,
მერმე თავ შეამკუარე.

წავიდა ბებერი, მივიდა და მიიჭრა ეთერთანა, ატირდა და უთხრა:

გამამყე, ქალო ეთერო,
მზესა იმ შენის ძმისასა!
კარზედ აგიგებ ჩარდახსა,
სულ ბროლ-მარილის ქვისასა.
გავივლებ ყაჭ-აბრეშუმსა,
საჩრდილობელსა მზისასა,
გავიფენ ხალიჩებსა
სულ ფერად-ფერადისებსა.
ზედ შენ გაგავლევ, ეთერო,

ფეხი არ დაჰკრა ქვიშასა. მაინცადამაინც ეთერმა ვერ გაბედა წასვლა და
ახლა ბოლოს მული მოუვიდა და უთხრა:

ეთერ, არ გებრალეზია,
რძალს გეუბნები დობასა,
ერთი ძმა მყვანდა, მიკვდება,
ყელში გავივლებ დანასა,
შენ შემოგაყრი ცოდვასა.

ეთერი:

რას ამბობ, შუქურ-ვარსკვლავო,
რას ფილოფოზობ ენითა?
განა შენ თვითონ არ იცი,
რადღა გინდარის ჩემი თქმა:
ღვთისაგან დადგმულ გვირგვინი
გადიგდო თავის ხელითა.

გაისტუმრა ის მულიცა, მაგრამ თითონაც ძალიან ეწადა წასვლა, რომ
ცოცხალ ენახა, მაგრამ შერელომა აშინებდა. ამ დროს დაინახეს ინდუეთისაკნ
ლაშქარი. ის შერელომა ასისთავი იყო და იქ წასვლა უნდოდა. მივიდა
ეთერთანა და უთხრა:

შემიხვიე, ქალო ეთერ,
ძუძუ-მკერდსა ბროლისასა,
ხვალე ლაშქარს უნდა გავყვე
დიდის ინდუეთისასა.
გადადიან გალაფანსა
ორღობეთა ფინხისათა,
გადადიან, გადაჰყრიან

ნამტვრევებსა ლოდისებსა.
ვინც იქ წავა, ველარც მოვა,
ვაი დედას ბიჭისასა!
ჩაგვიხოცენ ემაწვილებსა,
უჩვევლებსა ომისებსა.

ეთერი:

სამი წელია, შერელომ,
არ ვიცი თავის დადება,
მოხვალ და მაშინ შეგიხვევ,
მინდა ავ-კარგის გაგება.

შერელომა:

შენი ბრალია, ეთერო,
მზის ქონით გრილში ბერება.
შენ ამიკრძალე ის წესი,
რაც ცოლ-ქმართ შეეფერება.

ეთერი:

მაპატივე, შერელომო,
ჯერ სხვას მივეც დიდი აღთქმა.
გვიღალატე წამლებითა,
ღმერთმა გთხოვოს ჩემი წართმა.
წუთისოფელ დამიმწარე,
საბნელოში ვზივარ რათა?

შერელომა ლაშქარში წავიდა თუ არა, ადგა ეთერი და წავიდა ბატონიშვილთან და ბანზედ შეხდა. ჩაუგზავნა კაცი წინანდელს ნაქმრევს და გამაითხოვა კარზედ. მაგრამ საიღამ უნდა გამოვიდეს? მთავარი სული იმ დროს დალია. მაიხედა კიდევ ელუსამელმა და სთქვა:

ვინ თქვა, თუ ეთერ მოვიდა,
მზე გორთა დილა მავალი,
ეთერსა აქ მოსვლისადა
ცხენი უბოძეთ საღარი,
თან კვიცი გამოუყვანეთ
ძუნაღები, მაღალი.

ეთერი:

ეთერსა ცხენი არ უნდა,
დანა მიეცით ჯავარი.
შენ ადექ, კარზედ გამოდი,
რო ხარ სულამომავალი.

ელუსამელი:

თუ მოხვალ, შინაც შემოდი,
მოკლე გაქვს შემოსავალი.
მე კარზედ ველარ გამოვალ,
სული წავიდა მთავარი.
მიღალატე, ქალო ეთერ,
ჭირ ჩემ თავს მივეც მრავალი.
რო მკლავდა შენი სურვილი,

ვინ იყო ჩემი წამალი.
ეთერო, დანა დაიეც,
ჩემთან შენც დასთმე თავია,
ცოცხალსა შერელომასა
მე აქ გერჩიო მკვდარია.
ცალ-ცალკემც დაგვაღირებენ,
ერთადამც დაგვმარხვიანო,
ფოთოლთამც მოგვაღირებენ,
მიწათამც მოგვაყრიანო.
საფლაგზედ ჩვენზე იანი
ფოთოლსამც გადაშლიანო.
შერელომაის საფლაგზედ
ეკალნიმც იქნებიანო,
ნარიმც ამოვა, ეკალი,
ვირებიმც მოსძოვდიანო.
ჩვენ თავით ცივი წყარუა,
შიგ ვერცხლის თასნი დგვიანო,
შამავალ-გამავალ მეზავრნი
შენდობას გვეტყოდვიანო.

დაუთავებია თუ არა ეს ლექსი, მაშინვე სული დაუღევია ბატონიშვილს და ეთერსაც დანა დაუცია გულზედა და თავი მოუკლია. დაუმარხიან ერთადა. ამ დროს ორ ეშმაკს უთქომს:

რა მშვენიერები სვენიან,
ისევმაც აღდგებიანო!
აღდგომა წესიმც ნუ არის,
სულითამც ცხონდებიანო.

3. ეთერი – არწივის გაზრდილი

(№13, კახეთი)

იყო და არა იყო რა, ღვთის უკეთესი რა იქნებოდა, იყო შაშვი მგალობელი, ღმერთი ჩვენი მწყალობელი!

იყო ერთი უშივილო ცოლ-ქმარი. უშივილოდ გადაგებას აპირებდნენ, რომ ცოლს არ აენიუა ქმარისათვის: წადი მკითხავთან, აკითხვინე, გაიგე, რა მიზეზით არ გეყავს შვილი, იქნება წამალი იცოდეს რამე, იქნება გვასწავლოს და გვეშველოსო. წავიდა კაცი მკითხავთან და აკითხვინა. მკითხავმა სამი ვაშლი მიჰცა და თანაც დაარიგა: წაიღე ეს ვაშლები. როდესაც მოჰშივდეს, ეგ ორი ვაშლი მიეც შენ ცოლს, შეჭამოს. ერთიც რო მოჰწყურდეს, მაშინ შეჭამოსო და შვილი გეყოლებათო. გზაზედ კაცს მოჰშივდა, ვეღარ გაჰძლო და შეჭამა ორი ვაშლი. მოჰწყურდა წყალი და შეჭამა მესამეცა. ვაშლები შეჭამა თუ არა, კაცს კანჭში ქალი ჩაესახა. მოიჭრა კანჭი კაცმა და გადააგდო გზაზედ. გაიგო სუნზედ ორბმა, მოფრინდა, დაჰყოყინა კანჭს, ჩაჰჭიდა ფრჩხილები და წაიღო თავის ბუდეში, ერთი მაღალი ხის კენწეროზედ. გაჩნდა ქალი, უგლის ორბი, უზიდაეს საჭმელს. წავიდოდა ორბი, დაივლიდა მთელ ქვეყანას, მოჰძებნიდა, იპოვიდა, სადაც კარგი საჭმელი იქნებოდა და მოუტანდა ქალსა. ქალი დღით იზრდებოდა. ისეთი ლამაზი იყო, ისეთი ლამაზი, რომ იმაზედ მშვენიერი ამომავალი მზეც აღარ იქნებოდა. იმ ადგილში ერთი ხემწიფის შვილი იყო,

სახელათ აბესალომი. იმ ადგილებში, სადაც ხე იდგა, სანადიროდ იარებოდა. შენიშნა ხეზედ ქალი და ჩაუვარდა იმისი სიყვარული გულში. მიდიოდა ყოველდღე ხესთან და ესიყვარულებოდა შორით. აბესალომს ერთი ყმა ჰყვანდა, სახელათ მურმანი. ერთხელ აბესალომმა ყელმოდერებული ეთერი რო დაინახა, ვეღარ გაჰძლო და დაუძახა ეთერს:

ჩამოდი, ეთერო, ძირსა,
მანდ რას უზიხარ ხესაო,
ჩამოდი, ცოლად გამომეყე,
მანდ ნუ იღერებ ყელსაო!

არაო, უპასუხა ეთერმა, მე შენ ცოლად რას გამოგადგებო:

მდიდარი ხარ, მდიდრის შვილი,
დედ-მამითა ხარ ქებული.
მე ობოლი, ობლის შვილი,
კაცის კანჭში ჩასახული.
შარის პირსა ნაგდებო,
ორბის კლანჭით აღებული,
ხის კენწეროს გარდილიო.
შენ შენი ჰქნა და წახვიდე,

გამიშვა წყალწაღებული. აბესალომმა ღვთის ფიცი მიჰცა, არ გიღალატებო:

ზევიდამ ღმერთი ცეცხლსა ჰყრის,
ქვეშ აბესალომ უდგება:
ეთერო, შენსა ამ ღალატს
ღვთის მეტი ვინ შეუდგება,
ომში ხმალამოდებულსა
აბუარიც ჩამამიწყდება,
წყალი უწყლოსა ალაგსა,
ზღვა იყოს, ამამიშრება,
შვიდის წლის გზასა მავალსა
საგძალი წამომიწყდება,
მუხლებზე ნადები თოფი

უბეშიმც დამიბრუნდება. დაიჯერა ეთერმაც აბესალომის ფიცი, დაჰთანხმდა ცოლობაზედ. აბესალომმა ნიშნად ფიცს ერთი შავტარიანი დანა მიაცოლა, შეისვა ცხენზედ და წაიყვანა სახლში. მურმანი წინ გაგზავნა თავის და, მარეხთან, და შეუთვალა: ცოლი მომყავს, ოქროს თავმოსნიანი ეთერი, და საქორწილოდ ტანისამოსი მოგვიმზადეო. მიიყვანეს ეთერი შინა, ჩააცვეს ტანისამოსი, დასწერა აბესალომმა წიგნები და კომლზე კაცი დაიბარა თავის სახელმწიფოდამ. გაგზავნა მურმანი გზაზედ, შეჰყრია ეთერის სურვილი და ჰკლავს იმის სურვილი. ვინ არის კაცი ისეთი, რო იმოდენა შეჰძლოს, ეთერი აბესალომს შეაძულოს და მე ჩამიგდოს ხელში? ჰფიქრობს თავისთვის მურმანი. შამოხვდება წინ ეშმაკი მურმანს და ჰკითხავს: სად მიდიხარ, ან მანგრე რას დაუღონებიხარო? მურმანმა თავის ამბავი უამბო. ეშმაკმა უთხრა: შორს რად ივლი, წამალს მე გასწავლიო, ისეთ წამალსო, რომ აბესალომმა ეთერი თავის ხელით შენ მოგცესო. წამალს გასწავლი, თუ შენ სულს მამცემო. ოღონდ ეთერი ჩემი გახდეს და სულს როგორ დავზოგავო, უთხრა მურმანმა. მაშ ქალადი დამიწერეო, უპასუხა ეშმაკმა, რომ შენს პირს არ გადახვალ და მერე გასწავლი

წამალსაო. დაუწერა მურმანმა ქაღალდი და მიჰცა ეშმაკს. ეშმაკმა უთხრა: ჯვარს რო დაიწერენ ეთერი და აბესალომი, ეთერს ჩუმად ერთი მუჭა ფეტვი ხელ-უკუღმა შეაყარე, ეთერს მკბენარი შეახვევა და, რამდენიც უნდა აცალონ, ვეღარ მოაცლიანო, სანამ შენი ხელი არ მოჰხვდებაო. წავიდა გახარებული ეშმაკი თავის ბუნაგში და სულგაყიდული მურმანი სახლში დაბრუნდა. ჯვარი რო დაიწერეს ეთერმა და აბესალომმა და გამოდიოდნენ ეკლესიიდან, მურმანმა ქაღალს ერთი მუჭა ფეტვი შეაყარა, შეახვია მკბენარი ეთერს, აცლიან, მაგრამ უფრო მეტი ეხვევა. შეჰწუხდა აბესალომი, გამოიყვანა ეთერი ხალხში და საჯაროდ დაიძახა:

ორშაბათს შეყრილ მიჯნურნი
სამშაბათს გავიყარენით,
ვისაც რო შაყრა გეწყინა,
გავყრილვართ, გაიხარენით!
ვის გინდათ ქალი ეთერი,
მე ნადირობას მივალო?

აუსრულდა მურმანს გულისწადილი, გახარებულმა ჩოქით საღამო მიჰცა აბესალომს და შეჰკლადდა:

უბოძე შენსა მურმანსა,
შენი ერთგული ყმა ვარო.

აიღო აბესალომმა ეთერი და მიჰცა მურმანს. რაკი მურმანმა ხელი მოშტოდა, ეთერს მკბენარი მოჰშორდა იმწამსვე, წაიყვანა და დაისვა ცოლად. ეთერის სურვილი ცეცხლად მოედო აბესალომს, შეჰხვდა მურმანს, ვეღარ მოითმინა და ეთერის ამბავი ჰკითხა:

მურმან, მურმან შენსა მზესა,
ეთერი როგორ რამეა?

მურმანმა უპასუხა:

რას ჰკითხულობ, ცათა სწორო,
ცოლის ქება აუგია.
შენც გინახამს ბროლის ციხე,
როგორ ცამდის მაღალია,
შიგა ზის ქალი ეთერი,
ყელი მოუღერებია.
წელი – წვრილი, ბეჭი – ფართე,
თედოს თავი დაბალია,
შუბლი – წვრილი, წარბი – ბრტყელი,
საფეთქელი მწყაზარია,
ცხვირი – სტვირი, კბილი – მძივი,
ბაგე ხახვის ფურცელია.
ცხრანი მუღნი გვერდს უსხედან,
ყველა პირის ფარეშია,
დედამთილი უკან უზის,
გიშრის დაღალის მწვენელია,
ცხრა მაზლი კარებს ადგანან,
დაღესილი აღმასია,
მამამთილი ერდოზე წევს,

გველემუაპის მელაპავია.

ამის გამგონე აბესალომი ეთერის სიყვარულით უფრო შეჰქუხდა და ავად გახდა. მონინდომა მურმანის დაშორება და ეთერის ისევ ხელში ჩაგდება, დაიბარა მურმანი და უბძანა: წადი, უკვდავების წყალი მომიტანე, ეგები კარგად გავხდეთ. მურმანი გულში შეფიქრიანდა, ჩემთან ფარსაგი არ არისო? გამოჰოხოვა ცხრა დღის ვადა აბესალომს და წავიდა ეთერთან გამოსათხოვებლად. ეთერს უთხრა:

ამაღამ კი ჩამიტოლე,
ქალო, მკერდსა ბროლისასა.
ქალო, ალგეთში მგზავნიან,
პირსა ალგეთის მთისასა,
სურვილისა ქვას ისვრიან,
მონატეხის ღოდისასა,
ვაიმე, თავს გაგვიტეხენ,
უზარელსა ღომისასა.
ნუ შეიხვევ ავსა კაცსა,
ნურცა ავის გვარისასა,
წავა, სწორში დაიკეხებს,
ხვევნას ვიყავ მთვარისასა.

ეთერმა უპასუხა:
გავიხდი გამხა-ატლასსა,
ჩავიცვამ ბამბა-ბუმბასა,
ავიღებ კოკა-კუტალსა,
წყალს შემოვიტან მდინარსა,
არც შევალ შენის ძმისასა,
არც შენის მეზობლისასა.
თუ შევალ, ასრე გამოვალ,
როგორც და თავის ძმისასა.

ის ღამე მურმანმა ეთერთან გაატარა.

ამაღამდღელო ღამეო,
ნუმც გათენდები მალეო,
ვეხვევი ბროლისა მკერდსა,
ვეღარ ვიშოვი ხვალეო!

მეორე დღეს დედას და დას ძალიან შეახვეწნა მურმანი: გაუფრთხილდით ეთერს, ნიაგსა და მზის სხივსაც ნუ მიუშვებთ იმასთანაო.

აბესალომი საშინლად ავად გახდა, კვდებოდა, იმისი წამალი აღარსად იყო. გამოვა აბესალომის და მარეხი, წავა სოფელში და ჩივის: ძმა მიკვდება, მიშველეთ რამე, უწამლეთ ჩემ ძმასაო. იქნება ეთერის სურვილი ჰკლავდესო, უთხრეს მარეხს. შეიტანე, დაუწყე ტახტზე ტრედის ფთა, გამტკიცული პური, წითელი ღვინო და ყორნის ფთაო. შეიტანა მარეხმა და ყველა ეს დააწყო ტახტზე. მობრუნდა აბესალომი, აიღო ტრედის ფთა ხელში და უთხრა: ტრედის ფთავ, თეთრი ხარ, მაგრამ ეთერისთანა კი ვერა ხარო! აიღო ახლა გამტკიცული პური და უთხრა: პურო, გამტკიცული ხარ, მაგრამ ეთერის სახისთანა კი ვერა ხარო! აიღო წითელი ღვინო და უთხრა: წითელო ღვინოვ, წითელი ხარ, მაგრამ ეთერის ღოყებივით კი ვერაო! ბოლოს ყორნის ბოლო აიღო და სთქვა: შავი

ხარ, შავი, ყორნის ბოლოვ, მაგრამ ეთერის თვალ-წარბისთანა კი – ვერაო. მარეხს უთხრა:

ადე, მარეხო, მასკვლაო,
ეთერსა კარსა უარე.
თუ გკითხოს ჩემი ამბავი,
დაჯექ და წვრილად უამბე!

წავიდა მარეხი ეთერის მოსაყვანად... ეთერი დედამთილს გამოჰპარვიყო, აბესალომის ავადობა რო გაეგო. შავიდა აბესალომის ბაღში, ერთი ჭანდრის ქვეშ დაჯდა და დაიწყო ტირილი. ბევრი იტირა, დაიღალა და დაეძინა. მოვიდა მარეხი და, რო დაინახა მძინარი ეთერი, დაუძახა:

მე ბანი-ბან დაგეძებდი,
შენ ბაღჩის ბოლოს გეძინა,
ოქროსა ღილი გაგეხსნა,
ბროლისა მკერდი გეჩინა.
ეგ შენი შავი დაღალი
მორევისავით გეფინა.

ეთერს მაინც ვერ გააგონა, მეორედ დაჰძახა:

ეთერო, შემოვიარე
იმ შენის ციხის არესა.
გადმოვიხედე, ავტირდი,
ლოგინი გიგავ მთვარესა!
ეს გაზაფხულიც მოვიდა,
მარტი, აპრილი, მაისი,
ადე, ეთერო, გამამყე,
შენ მამირჩინე ძმა ისი.
ავიდებ ბარსა, ნიჩაბსა,
დავხვეტავ გზასა ხვინჭასა,
ზედ მარმარილოს დაგიფენ,
ფეხი არ დაჰცე ქვიშასა!
ისეთს სასახლეს აგიგებ,
სულ მარმარილოს ქვისასა,
შიგა-შიგ ფიცარს ჩაუყრი
აბანოურის ხისასა,
წინ საჩრდილობელს მოვიყვან
მაღალსა აღვის ხისასა,
ზედ ყაჭ-აბრეშუმს გადმოვფენ,
საჩრდილობელსა მზისასა,
შიგ ხალიჩებს დაგიფენ,

ნაქსოვსა ფერადისასა! ეთერი გაჰყვა. ნეტავი ჩემის ნახვით კი მოგიჩხეს ძმა და როგორ არ წამოვალო. წავიდნენ და მივიდნენ აბესალომის კარსა. ქალმა რო ბანზედ შედგა ფეხი, აბესალომი სულს ებძოდა, იცნო კიდე ეთერის ფეხის ხმა, წამოიწია და დაიძახა:

ეთერი ბანზე შემოდგა,
ბანი და კარი შაინძრა.
ბანიდამ ჩამაიხედა,

სულში ნათელი ჩამიდგა!

წამწამსა და წამწამ შუა

ბაღი გამიშენებია,

ეთერის მობძანებისთვის

მადლი მომიხსენებია!

ეთერი ტყვილა გარჯილა,

ვარ საიქიოს მავალი.

უფალსა უბრძანებია

გზა ვიწრო, მარტოდ სავალი.

მოვიდა მარეხი და ახარა აბესალომს:

ძმარო, მოვიდა ეთერი,

თუ თვალებში გაქვს ნათელი!

აბესალომმა უთხრა:

თუ მოვა, აქაც შემოვა,

ცოტა აქვს შემოსავალი.

ეთერსა ცხენი არ უნდა,

არსად არ არის წამსვლელი.

უპასუხა ეთერმა. ჩავიდა ეთერი. კარებთან რო მივიდა, ყმაწვილი გადაბრუნდა,
პირი კედლისაკენა ქნა, მივიდა ეთერი და უთხრა:

შენ ყმაწვილო, ბესიარო,

პირი კედელს გიქნიაო,

გადმობრუნდი, გენაცვალე,

ჩემი არა ბრალიაო!

გადმობრუნდა აბესალომი და იმ წამს სული დალია. ეთერიც მივიდა და
დაეკონა.

აბესალომის დანაო,	დილის ნიავი ჰშლიდესო,
ჯიბეს მიდევხარ	ზედ მოდიოდნენ ჩიტები,
განაო,	ბუდობდნენ, ბარტყებს
ამოგიღებ და დაგიცემ	ზრდიდესო,
მარჯვენას	ზედ ნარი ამოსულიყოს,
ძუძუსთანაო.	ვირი საძოვრად ვიდესო.
პირი ჩემკენ, ტარი	ფეხთითა წყარომც
შენკენ,	გამოვა,
მეც დაგაკვდები	შიგოქროსთასი
თანაო.	ვიდესო,
ერთადამც	ყველა მუშა და
დავიხოცებით,	მაშვრალი,
ერთადამც	ყველა ჩვენ
დაგემარხვიანო,	დაგვნატრიდესო!
გზის ძირსამც	დაჰლეკვდეს ამგლეღ-
დაგვადირებენ,	ჩამგლეღი,
გზის თავსამც	შენდობას
დაგემარხვიანო,	შეუთვლიდესო:
მიწასამც	რა კარგნი რამ
მოგვადირებენ,	დახოცილან,
ფოთოლთამც	ისევამც ადგებიანო!
მოგვაყრიანო!	
თავს ვარდი	
ამოსულიყვეს,	

წამომდგარა ეშმაკი და უთქვამს:

აღდგომა წესი არ არის,
სულითამც ცხონდებიანო!

...

აბესალომ და ეთერი
ღმერთმა შეჰყარა ერთფერი!

მოვიდა მურმანი, ნახა ეთერისა და აბესალომის საფლაავი, გაითხარა საფლაავი და ისიც იმათ შუაში ჩაწვა. იმაზედ ნარი ამოვიდა, აბესალომზედ და ეთერზედ – ვარდი და ია. გადაიხრებიან ვარდი და ია ერთმანეთის მოსახვევად, მაგრამ ეკალი სდგას და უშლის. მურმანის ფეხთით ლეკვები ამოძვრებიან ხოლმე და დილა-საღამოს ყმუვიან...

ჭირი იქა, ლხინი აქა,
ქატო იქა, ფქვილი აქა.

...

კარგი სიტყვა, კარგი მთქმელი,
კარგი ღვინო, კარგი მსმელი!

4. ამბავი აბესალომით იწყება

(№15, კახეთი)

აბესალომი მეფე იყო. ამან სიზმრით ნახა მშვენიერი ქალი და სახელიც უთხრეს, ეთერი ჰქვიანო. გამოიღვიძა თუ არა, იმ სურათის ხატი ჩაიდო უბეში და მთელი წელიწადი ძებნას შეუდგა. დიდი წვალებისა და ძებნის შემდეგ

აბესალომმა იპოვა ეთერი ერთი სოფლის ბოლოს წყლისა პირსა. იმ წყლის პირზე ხუთი-ექვსი ქალი ბატებს აძუებდნენ და ამათ შორის იყო ეთერიც. აბესალომს ელდა ეცა ეთერის სილამაზისაგან და მაშინვე სურათი ამოიღო უბიდგან, დახედა სურათს, ქალსაც შეხედა და მერე ჰკითხა: რა გქვიან სახელათაო. ქალმაც უთხრა, ეთერიო. აბესალომმა სთქვა:

ჰა, ეთერო, ბროლის ყელი,
ოქროს საღტათ მოხუშრული.
ჰა, ეთერო, ცხენ-ჯორები,
აფხაზურებ დაკაზმული.
ჰა, ეთერო, ხელმანდილი,
ბოლო ჭრელი, გაქარგული!

თქვა ეთერმა:

არცა მინდა ბროლის ყელი,
ოქროს საღტათ მოხუშრული.
არცა მინდა ცხენ-ჯორები,
აფხაზურებ დაკაზმული.
არცა მინდა ხელმანდილი,
ბოლო ჭრელი, გაქარგული.

თქვა ეთერმა:

შენ დიდი ხარ, დიდებული,
დედ-მამითა ხარ ქებული.
შენ შენი ქნა და წახვიდე,
გამიშვა წყალწაღებული.

(ჭკვიანი იყო ქალი: ქალწულობა რახან მოემღებოდა, რაღა გამოვიდოდა!)

თქვა აბესალომმა:

ეთერო, შენსა დალატსა
რა კაცი შეუდგებისო.
ზეიდან ღმერთი ცეცხლსა ჰყრის (ფიცს აძლევს),
ქვეშ აბესალომ დგასაო.
გაჭენებულსა ცხენსა
აბჟანდა ჩამოუწყდესო.
ამოდებული მახვილი
ვადაში გადაუტყდესო.

ეთერი მიენდო ფიცს. აბესალომმა ჩააცვა, დაახურა და წაიყვანა შინ. ქორწილის თადარიგს შეუდგა. ქალი მეფურად მორთო და დანიშნულ დღეს გადიხადა ქორწილი. აბესალომს ერთი ვეზირი ჰყავდა, სახელათ მურვანი ერქვა. ამან რო ეთერი დაინახა, გულში ცეცხლი მოეკიდა, გაგიჟებული გაგარდა გარეთ, ეშმაკს ხელი დაუჭირა და უთხრა: ჩემი სული შენთვის მომიცია, ოღონდ ეთერი ჩემი იყოსო. ეშმაკმა ერთი მუჭა მიწა მისცა. ეს მიწა ეთერს შეაყარეო და ბუერი დაეხვევაო. მაშინ ხელში რო მოიგდებ, თორმეტი ხელი ტანისამოსი გამოუცვალე და ისევ ის ეთერი იქნებაო. მურვანმა შეაყარა ის მიწა და ეთერს დაეხვია საშინელი ბუერი. აბესალომი ხელსახოცით მოსწმენდა ხოლმე სახეს და კოცნიდა, მაგრამ ტილი ისევ ეხვევოდა ხოლმე მთელ სახეზე და ტანზე. ეთერის მულები გაბეზრდნენ. წადგა დიდი და უთხრა აბესალომს: რათ გინდოდა ტილიანი და მატლიანი რო მოგვეგვარეო. ქვეყანაზე განა ქალი გაწყვეტილიყო,

შენ ვინ დაგრიდებდა ქალსაო. განრისხდა ეს უფროსი მეფის დაი, მოაგლიჯა ეთერს გვირგვინი, გადისროლა კუთხეში და დაიძახა:

ვის გინდათ ქალი ეთერი,
ახალთაგვირგვინოსანი?

წადგა მურვანი, წაუხოქა:

მე მინდა ქალი ეთერი,
თუ ბატონი არ მიწყრება.

ეთერი გაატანეს მურვანს და მურვანმა გამოუცვალა თორმეტი ხელი ტანისამოსი და მშვენიერი ეთერი ისევ ისევ მშვენობდა. ჯარიანობა ასტყდა. აბესალომმა დაიბარა მურვანი და უთხრა: აბა, უნდა ჯარს გაჰყვეო და თანაც ჰკითხა:

მურვან, მურვან, შენსა მზესა,
შენი ცოლი რა რიგია?

მურვან უთხრა:

რას ჰკითხულობ, ცათ მაღალო,

ცოლის ქება აუგია.

შენც ხომ იცი ბროლის ციხე,

როგორ ცამდი მაღალია.

შიგა ზის ქალი ეთერი,

ყელიც მოუღერებია.

ყაჭს ართამს და აბრეშუმსა,

იგინი ხელთ აუღია.

დედამთილი პირს უკეთებს,

მული პირის ფარეშია.

ცხრა მაზლი თავს ახვევია,

შელესილი აფხაზია.

მამამთილი კარსა უწევს,

გველეშაპის მელაპავია.

შვიდი წლის სარჩო შიგა აქვს,

შეშა და მკვარი ბევრია.

მურვანმა ამის გათავებაც ვერ მოასწრო, რო აბესალომს ელდა ეცა, დამბლათ დაეცა და ლოგინათ ჩაგარდა. დიდხანს იტანჯა მეფე და სიკვდილის დღეს რო მიაღწია, დიდ დას დაუძახა და უთხრა: წადი, ეთერს დაუძახე, ნუ მომკლავ იმის უნახავათაო. დიდი და წავიდა და ნახა ეთერი ბაგაში მჯდომიარე და უთხრა:

აგერ მოვიდა ზაფხული,
თვალმშვენიერი მაისი,
ეთერო, შენის ნახვითა
შენ გამიცოცხლე ძმა ისი.

ეთერმა მიუგო:

რას მოხვალ, რას მომხადე ოქროს
მოსისინობ გვირგვინი,
ენკენისთვის წყალ მიე მდინარესა.
გველივითა. შენი ჩიქილა
თვალი ძერ-ყორეს დავხურე
მიგიგავს, შენ გვერდით
პირი მომტვრეულ მწოლიარესა!
ჭურსა.

აბესალომმა დახედა, რო და ცარიელი მოვიდა. ახლა უნცროს დას შეეხვეწა:
შენ გენაცვალე, დაო, ახლა შენ წადი. იქნებ შენ დაგიჯეროსო. უმცროსი და
მივიდა და უთხრა ეთერს:

აგერ მოვიდა ზაფხული,
თვალმშეენიერი მაისი.
ეთერო შენის ნახვითა
შენ გამიცოცხლე ძმა ისი.

ეთერმა ხმა არ გასცა. მერე აბესალომის დამ მოიმდაბლა თავი და უთხრა:
მე პატარა გამომგზავნეს,
მოვალ პარკის ცერცვივითა.
გავიხდი ზარი-ზარბაფსა,
ჩავიცვამ ბამბაობასა.

ეთერმა კიდევ ხმა არ გასცა და ქალმა იფიქრა, ერთს კიდევ ვეტყვიო.

ხელში დავიჭერ სურასა,
ვინაც წინ შემოგეყრება, ეთერო,
ვეტყვი შვილსა და ძმობასა.
ქვეშ მარმარილოს დაგიგებ,
ფეხმა არ გიკრას ქვიშასა.
ასრე წადი, ეთერო, ასრე მოდი,
როგორც ძმა იყოს დისასა.
ეთერო, შენი ნახვითა
შენ გამიცოცხლე ძმა ისი.

მაშინ ცეცხლი მოეკიდა ეთერს, თავი ვედარ შეიმავრა ბოროტისაგან და
გამოუდგა.

ეთერი დარბაზს შემოდგა,
დაძრა ფიცარი-ყავარი!

აბესალომმა სთქვა:

ეთერს აქ გარჯისათვის
ცხენი მიათვით ნადარი*,
უკან რო კვიცი მისდევდეს,
გავასქელი და მაღალი.

შემოვიდა ეთერი აბესალომთან და უთხრა ეთერმა:

აბესლომ, ბესიაო,
ჯავრი ვისთვის გიქნიაო,

* ასეა წიგნში. უნდა იყოს „სადარი“.

გადმობრუნდი, შემომხდე,
ჯავრი მისთვის გიქნიაო.

აბესალომს ხმა ჩაუწყდა და მაშინ გაშტერებულმა ეთერმა წამოიძახა:
აბესალომის დანაო,
უბეს მიდევხარ განაო,
ამოიდე და დაიკარ
მარჯვენა ძუძუსთანაო!

აბესლომი და ეთერი ერთ დღესაც დაიხოცებიან.

ფეხქვეშა წყარო გამოდის,
გზათა მავალნი სმიანო,
თავქვეშა ვარდი ამოვა,
დილის ნიავი შლიანო.

მურვანი რო დაბრუნდა ბრძოლისაგან, ნახა, რომ ეთერი და მეფე ერთად დახოცილან და ერთად ერთ საფლავეში დაუმარხავთ, ადგა, თითონაც გაითხარა საფლავე და ცოცხალ-ცოცხალი ჩაწვა იმათ შუა. ახლა დღესაც ამათ საფლავეზე მარჯვნივ-მარცხნივ ვარდი ამოდის და უნდათ, რომ ერთმანეთს გადაეხვივნენ, მაგრამ შუაზე ეკალი ამოდის მურვანის საფლავეზე და არ უშვებს, რომ ეს ვარდები ერთმანეთს ჩაეკონონ.

ლექსითი ვარიანტებისგან შედგენილი ტექსტი

მალლა მთაზედა წყარო სდის, ნარინჯი ფერად გადმოდის,
შიგა ზის ქალი ეთერი, მუშკ-ამ[ბ]რის სული ამოზდის.

აბესალომ და ეთერი ღმერთმა შეჰყარა ერთფერი!

– „ეთერო, დაბლა ჩამოდი, მანდ რას უზიხარ ხესაო,
ჩამოდი, ცოლად გამომყევ, მანდ ნუ იღერებ ყელსაო“.

– „შენ დიდი ხარ, დიდებული, დიდი დედ-მამით ქებული;
ვარ ობოლი, ობლიშვილი, ობლობისგან დაჩაგრული.

ვაი თუ ბოლოს მიღალატო, გამიშო წყალწადებული!“

– „ეთერო, შენსა ღალატსა ღვთის მეტი ვინ შეუდგება?

ომში ხმალდახმალ შესულსა ვადაშიც გადაუტყდება

და ცხენსა გამალებულსა უზანგიც ჩამოუწყდება,

წყალი უწყლოსა ალაგსა, წყარონიც ამოუშრება,

შვიდი წლის სავალსა გზაზე საგძალი წამოუწყდება!“

აბესალომ ქორწილი ქნა, დაბძანდა ოქროს ტახტზედა,

საყმო სულ დაიპატიუა, არ მოვა სათვალაგზედა.

– „სად არის ჩემი მურმანი, რომ აქ არ გვიზის ტახტზედა?“

გადიპატიუეს, დაისვეს ოქროს ხალიჩის პირზედა.

მურმანმა ქალსა შეხედა, ურჟოლა მოუვა ტანზედა:

– „ვინ არის კაცი ისეთი, ეს შეაძულოს წამზედა!“

წამოდგა პილწი ეშმაკი იმავე ქართულის თქმაზედა:

– „მურმანო, სული მე მამე, მე შევაძულებ წამზედა“.

აიღო, სული მას მისცა, იმავე ქართულის თქმაზედა.

[ვიცი, რათ ქშინავ, მურმანო, რა ცეცხლიცა გჭირს გულისაო.

ყველაფერს მე მოგიხერხებ, თუ მომცემ დედის სულსაო].

ეთერს ფეტი შეაყარა, ბირნა* შეზდინდა ტანზედა,
ხამსა და ხამსა უცვლიან, ბირნა ავიდა თავზედა.
ორშაბათ დილა გათენდა, აბესალომ დგას კარზედა,
გამოიყვანა ეთერი, დაისო მუხლის თავზედა:

– „შაფათ შეყრილნი მიჯნურნი ორშაბათ გავიყარენით,
ვისაც რომ შეყრა გეწყინათ, გაყერილვართ, გაიხარენით.
ვის გინდათ ქალი ეთერი, თეთრ ქორივით მწყაზარია?“
მურმანმა ჩოქით სალაში: – „ბატონო ქალი მე მამე,
ჩემზე ერთგული ყმა შენა არა გყავს მთელ თემშია“.
[– „ვის გინდათ ქალი ეთერი, ოქროს თავგვირგვინოსანი?“
– „მურმანს უბოძე ეთერი, შენი ერთგული ყმა არი“].
აიღო, ქალი მას მისცა იმავე ქართულის თქმაზეა.
წაიყვანა და იქ დასვა, სად ბროლის ციხე ცამდებოდა.

ორი კვირა გამოვიდა, აბესალომ გაბძანდება:

– „რას ამივლი, რას ჩამივლი მაგ თუხარეკის ცხენითა!
შენ თუ ჩემ ფიცს გადაურჩი, ქორწილი ქენი რთველითა.“
– „შე აბესალომ ბატონო, რა წუნი ნახე ჩემშია,
რად გამიწობილე მაყრები უცხოს თემ-ქვეყანაშია,
ზეცით მოსული გვირგვინი გარიე ჩალა-მტვერშია!“
ეთერი:

– „რას ამბობ, ძმაო, რას ამბობ, რა ფილასოფობ ენითა,
ციტვან მოსული გვირგვინი, ვინ აგაცალა ხელითა?
– აქამდე გულით გიყვარდი, ახლა დამიწყე ძულეობა,
ნეტავი შემატყობინა, ვინ შეგიცვალა გუნება?“

– „მურმან, მურმან, შენსა მზესა, შენი ცოლი რა რიგია?!“

– „რას კითხულობ, ცათა სწორო, ცოლის ქება აუგია!
შენც გინახამ ბროლის ციხე, როგორ ცამდინ მაღალია.
შიგა ზის ქალი ეთერი, ყელი მოუღერებია.

ყელი – გრძელი, წელი – წვრილი, თეძოს თავი დაბალია.
შუბლი ბრტყელი, პირი ბადრი, საფერთქელი მწყაზარია.
ყაჭსა ართამს, აბრაშუმსა, იგი ხელით აუგია.

ცხრანი მუღნი წინ უსხედან, მისი პირის ფარეშია.
დედამთილი უკან უზის, ოქროს დალაღის მწნელია.
ცხრანი მაზლნი კარს უდგანან, დაღესილი აღმასია,
მამამთილი ერდოს ადგა, გველეშაპის მელაპავია,
მაზლისწული ნადირობს და ნადირების მამტანია“.

– „მურმან, წადი სანადიროთ, შველი მოკალ, ჯეირანი!“
მურმანი გულში შეფიქრდა: – „ჩემთან ფარსაგნი არ არი!“

– „ამაღამდელი დამეო, ნუ გათენდები მაღეო!
მახვიე ბროლისა მკერდსა, ვეღარ ვიშოვნი ხვალეო!“

– „შემიხვიე, ქალო ეთერ, ძუძუ-მკერდსა ბროლისასა,
ხვალე ლაშქარს უნდა გაყვე, დიდსა ინდუეთისასა.
გადადიან გალაგანსა, ორდობეთა ფიჩხისათა,

* ასეა წიგნში. უნდა იყოს „ბურნა“.

გადადიან, გადაჰყრიან ნამტვრევებსა ლოდისებსა.
ვინც იქ წავა, ვედარც მოვა, ვაი დედას ბიჭისასა!
ჩაგვიხოცენ ყმაწვილებსა, უჩვეულებსა ომისებსა“.

– „სამი წელია, შერელომ, არ ვიცი თავის დადება.
მოსვალ და მაშინ შეგიხვევ, მინდა ავ-კარგის გაგება“.

– „შენი ბრალია, ეთერო, მზის ქონით გრილში ბერება,
შენ ამიკრძალე ის წესი, რაც ცოლ-ქმართ შეეფერება“.

– „მაპატივე, შერელომო, ჯერ სხვას მივეც დიდი აღთქმა.
გვიდალატე წამლებითა, ღმერთმა გთხოვოს ჩემი წართმა.
წუთისოფელ დამიმწარე, საბნელოში ვზივარ რათა?“

– „დილაზე ქვევით მგზავნიან, ჭალასა ილინგთისასა.
ორ კიბესა ჩავლა უნდა, საშიშარსა ლეკისასა,
კოჯორის მთას მოვლა უნდა, მოსარბენსა ორბისასა,
იქ რო ქვას გამოისვრიან, მონაგერსა ლომისასა,
მომარტყმენ, თავს გამიტყხენ, თავს ამ სპილოსა ძვლისასა.
ნურც შეიხვევ ავსა კაცსა, ნურცა ავის გვარისასა,
ნურცარა შეხვალ დისასა, ნურცარა მეზობლისასა.
თუ შეხვალ მეზობლისასა, როგორც და იყვეს ძმისასა.
დავაგდებ ჩარდახოზასა, ჩამოვალ დარბაზობასა,
გავიხდი ატლასობასა და ჩავიცომ ბამბ[ა]ობასა,
ხელსა მაშრაფას დავიჭერ, ზურგთ ავიკიდებ კოკასა“.

– „მარი, მიდექ, დედამთილო, ნუღარ მთაფლავ ენითაო,
თავ[ს] გვირგვინი შენ მომხადე, სხვას დაადგი ხელითაო“.

– „ეთერო, შემოვიარე იმ შენის ციხის არესა,
გადმოვიხედე, ავტირდი, ლოგინი გიგავ მოვარესა!
ეს გაზაფხულიც მოვიდა: მარტი, აპრილი, მაისი.
ადე, ეთერო, გამამყე, შენ მამირჩინე ძმა ისი.
[ეთერო, შენის ნახვითა, თუ გამიცოცხლო ძმა ისი].
ავიღებ ბარსა, ნიჩაბსა, დავხვეტავ გზასა ხვინჭასა,
ზედ მარმარილოს დაგიფენ, ფეხი არ დასცე ქვიშასა.
ისეთ სასახლეს ავიგებ, სულ მარმარილოს ქვისასა,
შიგა-შიგ ფიცარს ჩაუყრი, აბანოურის ხისასა,
წინ საჩრდილობელს მოვიყვან, მაღალსა ალვის ხისასა,
[კარზე დაგიდგამ ალვის ხეს, საჩრდილობელსა მზისასა,
ზედ ოქროს შუშას დაეკიდამ სასმელად ვარდის წყლისასა],
ზედ ყაჭ-აბრეშუმს გადმოვფენ, საჩრდილობელსა მზისასა,
შიგ ხალიჩებს დაგიფენ, ნაქსოვსა ფერადისასა“.

– „ადექი, შუქურ-მასკვლაო, ეთერსა კარსა უარე,
თუ გკითხოს ჩემი ამბავი, უარ და უარ, უამბე.
რათ არ ნახამ შენ დარბაზსა, თემირხანის აგებულსა,
ქამხა-ატლასს რათ არ ნახამ, ინდუეთით მოტანულსა?
აბესალომ რათ არ ნახამ, შენგნით დამწვარ-დადაგულსა?“

– „არა ვნახამ ჩემსა დარბაზს, თემურხანის აგებულსა,
არცა ქამხა-ატლასს ვნახამ, ინდუეთით მოტანულსა,
არცა აბესალომს ვნახამ, ეშმაკების წადებულსა!“

მარეს-ქალო, გამეცალე, ნუ შემფიხვლი ენითაო,
თავს აიხადა გვირგვინი, ყმას დახურა ხელითაო.“

ერდოს ეთერი შემოდგა, ფიცარი შეძრა, ყავარი.

– „ეთერი ტყვილათ გარჯილა, ვარ საიქიოს მავალი,
უფალსა უბრძანებია გზაწვრილი, მარტო სავალი.

გარშემო ბევრი მასხედან, ეპისკოპოზი მრავალი.

ეთერსა ცხენი უბოძეთ, გაგასქელი და მალალი,

მას უკან კვიცი მისდევდეს, ტანად დაბალი, საღარი.“

– „ეთერსა ცხენი რათ უნდა, არსად არ არი მავალი...

აბესალომ და ეთერი ღმერთმა შეგვეყარა ერთფერი.

ერთგანა დავიხოცებით, ერთგანა დაგვმარხიანო,

გზის თავში დაგვადირებენ, გზის ძირში დაგვმარხიანო,

მოგვადირებენ, ფოთოლთამც მოგვაყრიანო.

ფეხზედაც ია ამოვა, დილის ნიაფი შლიანო,

ფეხითთა წყარო გამოვა, შიგ ოქროს თასი დგიანო.

ყველა მუშა და მაშვრალი სულ ჩვენა დაგვნატრიანო,

გამვლელი და გამომვლელი შენდობას გვეტყოდინანო.

ფეხქვეშა წყარო გამოდის, გზათა მავალნი სმიანო,

თავქვეშა ვარდი ამოვა, დილის ნიაფი შლიანო.

შენ, ჩემი მოყვრის დანაო, ჯიბეს მიდევხარ განაო,

ამოვიღებ და დავიცემ მარჯვენა ძუძუსთანაო“.

[აბესალომის დანაო, ჯიბეს მიდევხარ თანაო,

ამოვიღებ და დავიცემ მარჯვენა ძუძუსთანაო].

ერთადამც დავიხოცებით, ერთადამც დაგვმარხიანო,

გზის ძირსაც დაგვადირებენ, გზის თავსაც დაგვმარხიანო.

წყარონი გადმოსკდენიან, შიგ ვერცხლის თასი დგიანო,

ამდინარ-ჩამომდინარი სმიან და გვლოცავდინანო:

ეს რა კარგნი დახოცილან, ისევეც აღდგებიანო!

ჩვენზეცა მოვლენ იანი, დილის ნიაფი შლიანო.

მურმანზეც მოვლენ ეკლები, ვირნი საკორტნად დიანო“.

რა მშვენივრები სვენიან, ისევამც აღდგებიანო!

აღდგომა წესი არ არის, სულითამც ცხონდებიანო.

არსენას ეპოსი (პოეზია და სინამდვილე)

„არსენას ლექსი“ ქართული ხალხური ეპიკური შემოქმედების გვიანი ნაყოფია. იგი XIX ს-ის მე-2 ნახევარშია შექმნილი. მისი მთავარი გმირი სავსებით რეალური პიროვნებაა, თითქოს ცნობილია მისი დაბადების (1797), გავარდნისა (1823) და სიკვდილის (1842) თარიღები – დაახ. 1797-1842. მიუხედავად ამისა, „არსენას ლექსის“ გმირი ტრადიციული ეპიკური გმირის ყველა ნიშანს ატარებს. „ლექსი“ ანონიმურია. ცნობილნი არიან მხოლოდ ის ხალხური მთქმელები –

მოხეტიალე მესტვირეები, რომლებიც მთელ საქართველოში ავრცელებდნენ „შიარსიტყვას“ უკვე ლეგენდად ქცეულ კეთილშობილ ყაჩაღზე, ასე ტრაგიკულად რომ დაასრულა თავისი ცხოვრება. უკანასკნელ ხანამდე მესტვირეთა რეპერტუარის აუცილებელ ნაწილს შეადგენდა „არსენას ლექსი“; ასრულებდნენ მას რელიგიურ თუ სახალხო დღესასწაულებზე, თავყრილობებზე, სოფლად თუ ქალაქად.

როგორც ჩანს, „შიარსიტყვები“ არსენა ოძელაშვილზე მისსავე სიცოცხლეში ყოფილა შეთხზული და გავრცელებული. რუსული გაზეთის „კავკაზის“ (1846 №7) ცნობა მოწმობს ამ ლექსების პოპულარობას ხალხში. გერმანელი მოგზაურისა და ეთნოგრაფის ა. ჰაქსტჰაუზენის (1792-1866) წიგნში (რუსული თარგმანი “Закавказский край” გამოქვეყნდა 1857 წ.) მოხვდა არსენას ამბავი, რომელიც მას გერმანელი კოლონისტებისგან ჰქონია გაგებული თბილისში ჯერ კიდევ 1843 წელს. არსენას „შიარსიტყვას“ გერმანელთა წრეშიც შეუღწევია; არ არის გამორიცხული, რომ ა. ჰაქსტჰაუზენისთვის თბილისელ გერმანელებს არსენას თავგადასავალი სწორედ ხალხური ლექსების მიხედვით ეამბათ, რამდენადაც ამ მონათხრობის დეტალები ემთხვევა „არსენას ლექსის“ ზოგიერთ ეპიზოდს, თუმცა არსებითი განსხვავებებიც არსებობს (იხ. დამატება 1). როგორც გარკვეულია, ლექსი თუ ლექსები არსენაზე 1841-1846 წლებში უნდა შექმნილიყო [7].

პირველი პუბლიკაცია „არსენას ლექსისა“ ეკუთვნის ნიკოლოზ ყიფიანს (1847-1905), რომელმაც სხვადასხვა ვარიანტის საფუძველზე შეადგინა ერთი შერწყმული ტექსტი და ილიას „კაკო ყაჩაღთან“ ერთად დაბეჭდა ცალკე წიგნად (1872 წ.).

ის ტექსტი „არსენას ლექსისა“, რომელიც დღემდე იბეჭდება, პ. უმიკაშვილის ხელიდან არის გამოსული (პირველად გამოქვეყნდა 1874 წ.). „არსენას ტექსტის“ დადგენაში პ. უმიკაშვილის დვაწლის შესახებ იხ. [6, 45-46]. მან გამოკვეთა ეპოსის საბოლოო სახე, ერთ ძაფზე ააგო მის ხელთ არსებული ცალკეული ეპიზოდი, რომლებიც ერთმანეთთან დაუკავშირებლად სრულდებოდა მესტვირეთა მიერ. უმიკაშვილის არქივში დაცულია ეპიზოდები, რომლებიც მას არ გამოუყენებია „არსენას ლექსის“ ასაგებად. და მაინც უმიკაშვილისეული გამთლიანება არსენა ყაჩაღის გარშემო არსებული „შიარსიტყვებისა“ მეტნაკლებად ამომწურავია და დღემდე ინარჩუნებს როგორც მხატვრულ, ისე ინფორმაციულ მნიშვნელობას. მის შემდეგ არავის უცდია შეკვება „არსენას ლექსისა“ სხვა ეპიზოდებით, ან პ. უმიკაშვილის მიერ გამოყენებული მასალის სხვაგვარად განლაგება. ვიხრები იმ აზრისკენ, რომ პ. უმიკაშვილისეული ტექსტი ოპტიმალურია: თითოეული ეპიზოდი მასში პოულობს თავის ერთადერთ კუთვნილ ადგილს. მართალია, მესტვირეთა რეპერტუარი არასოდეს მოიცავდა ყველა არსებული ეპიზოდისგან შემდგარ ერთ მთლიან ტექსტს, უნდა ვიფიქროთ, რომ მათ ცნობიერებაში ვირტუალურად არსებობდა ცალკეულ ეპიზოდთა თავდაპირველი ერთიანობის განცდა. სავსებით გასაზიარებელია ამასთან დაკავშირებით გ. ბარნოვის თვალსაზრისი, რომელიც მან ამგვარად გამოთქვა: „არსენას ლექსი“ არ წარმოადგენს სხვადასხვა ეპიზოდების მექანიკურ გადაბმას. იგი თავიდანვე გააზრებული უნდა ყოფილიყო როგორც ეპიკური ტილო, მთლიანი ისტორია სახალხო გმირისა. ვფიქრობ, სწორედ ამან განაპირობა რეკონსტრუქციის წარმატება“ [5, 24]. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორულ

არქივში, პ. უმიკაშვილის კოლექციაში, დაცულია „არსენას ლექსის“ ერთი ტექსტი, როგორც ჩანს, პირველი (ან ერთ-ერთი) ცდა არსებული ვარიანტების გამთლიანებისა, რომელიც პ. უმიკაშვილს არ გამოუქვეყნებია (შოთა რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორული არქივი = ფა. უმიკ. 15/2).

„არსენას ლექსის“ გმირი არსენა ოძელაშვილი რეალური პირია. თავისი ეპოქისა და საზოგადოების შვილი; მისი სამოქმედო ასპარეზიც, ცხადია, სავსებით რეალურ სივრცეშია გაშლილი – ეს არის აღმოსავლეთი საქართველო, მისი თითქმის ყოველი მხარე. „არსენას ლექსი“ სხვა ხალხურ ქმნილებათაგან ტოპონიმების უჩვეულო სიუხვით გამოირჩევა. მისი გმირის საასპარეზო არე ვრცელია: თრიალეთი, მარაბდა, კოდა, თელეთი, კუმისი, სომხითი (სოფელი), თბილისი („ქალაქი“), აღმასის წყალი, შირაქი, თავფარავნის ტბა, გომარეთი, ქიზიყი – ბოდბისხევი, მარტყოფი, დილომი, მცხეთა, მუხათგვერდი, ზემო ქართლი, ახალციხე. საქართველოს ფარგლებს გარეთ: ყაზახი (აზერბაიჯანში). არსენას ამბავში მონაწილეობენ და უბრალოდ ნახსენები არიან სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები, რაც კარგად ასახავს ისტორიული საქართველოს ეთნიკურ-დემოგრაფიულ სურათს.

ვისი შემქმნელიც უნდა იყოს „არსენას ლექსი“ – ქარჩოხელი მეცხვარისა თუ რაჭველი მესტვირისა, იგი ხალასი ხალხური გენიის შემოქმედების ნაყოფია, მასში სჭკვივის ქრისტიანული სული, გამგები და მიმტეკვებელი ყოველი ადამიანური ცოდვისა. ხშირი ხსენება ღვთის სახელისა, მირონის მადლისა, პირჯვრისა, დალოცვის სიტყვებისა „არსენას ლექსში“ არც შემთხვევითია, არც უბრალოდ სიტყვის მასაღაა, არც მხოლოდ ჩვეულება ან ტრადიციაა, არც ე.წ. ხარკია ეპოქისადმი. ეს რეალიები ლექსის ორგანული ნაწილია, რომელიც განსაზღვრავს მთავარი გმირის ხასიათს, როგორადაც სურს, იგი დაინახოს მესტვირემ, რომელიც თავის სიმღერას, ძველი რაფსოდების მსგავსად, უზენაესის ხსენებით იწყებს: „შაირსიტყვითა მესტვირემ ღმერთი მაღალი ახსენა“... ღვთის სახელის ხსენებით იწყება და სასუფევლის ნათლის ხსენებით მთავრდება „არსენას ლექსი“. ეს, პირველ რიგში, მესტვირეთა რელიგიურობის, მათი ქრისტიანული მრწამსის გამოხატულებაა. ძნელია მოიძებნოს ხალხური ნაწარმოები, რომელიც ისე მდიდარი იყოს ქრისტიანული ლექსიკით, როგორც „არსენას ლექსი“. ესოდენ მცირე სივრცეზე ღმერთისა და სხვა წმიდა სახელთა (სიწმიდეთა, როგორც არის: მირონი, ნათლობა, სეფისკვერი, წირვა, პირჯვარი, მადლი, აღდგომა, ღვთისმშობელი...) და გამოთქმათა ხშირი ხსენება (ყოველ მეთხუთმეტე სტრიქონში!) განსაკუთრებულ სულიერებას ანიჭებს ტექსტს, რომლის მთავარი თემა თვით მის შემქმნელთათვის სრულებითაც არ არის რელიგიური – ის არსენას საგმირო საქმეებს გადმოგვცემს. განსხვავებით სხვა საგმირო ლექსებისაგან, თუნდაც ამირანის მითოლოგიური ეპოსისაგან, „არსენას ლექსში“ დატრიალებული სული გვაგრძნობინებს მის მკითხველთ, რომ ქრისტიანულ ქვეყანაში ვიმყოფებით (მესტვირე ყოველნაირად აძლიერებს ამ განცდას) და არა სადღაც რელიგიურად გაურკვეველ სამყაროში.

და მაინც, არსენა, ცხადია, ეპიკური გმირია. ამიტომაც მისი გმირული ბიოგრაფია ტრადიციული ეპიკური გმირის თავგადასავლის კალაპოტში მიედინება. აქ ჩვენ გვეცნაურება ტიპურად იგივე ეპიზოდები, იგივე „ზღურბლები“, რომლებიც გაიარა და გადალახა ამირანმა. არსენა გარდაუვალი

აუცილებლობით გაივლის მათ. არსენა ამას ვერ ასცდება, თუმცა იგი ისტორიულ დროში ცხოვრობს და მოქმედებს.

„ამირანიანსა“ და „არსენას ლექსს“ შორის სიახლოვე პირველად აღნიშნა ანტონ ხინთიბიძემ: „ჩვენ ზემოთმოყვანილი ადგილების მხოლოდ ფორმალური დამთხვევა აღნიშნეთ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მას შინაარსობრივი საფუძვლები ექნებოდა. ეს, ერთი შეხედვით, თითქოს არ ჩანს, მაგრამ ამირანიას და არსენას მხატვრული სახეების გულდასმითი ანალიზით აშკარა ხდება. მართლაც, ამ ორი გმირის ცხოვრების ეპიზოდები ერთმანეთს ემთხვევა“ [10, 89]. თუმცა ავტორი არ აკონკრეტებს ამ ეპიზოდებს. იგი ავლებს მხოლოდ ზოგად პარალელს მათ ბრძოლებში, ერთი მხრივ, ბოროტებისა და, მეორე მხრივ, უსამართლობის წინააღმდეგ. საგულისხმოა დასკვნა: „არსენას ლექსი“ შორსაა მითიური გარემოსაგან, ამიტომ გმირის ცხოვრება რეალისტურად არის ასახული, მაგრამ „ამირანიას“ და „არსენას ლექსის“ ამ ადგილების პლასტიკურ-პოეტური შტრისები მაინც ერთიმეორეს ემთხვევა. აქაც აშკარად ჩანს „ამირანიას“ გავლენა „არსენას ლექსზე“ [10, 89].

მსგავსება ამ ორ ეპოსს შორის უფრო მეტია და ღრმა, ვიდრე პლასტიკურ-პოეტური. ის სიღრმისეულია, რასაც მათი სტრუქტურა ააშკარავებს. საერთო აგებულება (ეპიზოდთა თანამიმდევრობის სახით) ამხელს მათ სიღრმისეულ იდენტურობას, რომელიც ტიპოლოგიურიც არის და გენეტიურიც, რამდენადაც ისინი ერთი საერთო ტრადიციის კუთვნილებას. „არსენას ლექსზე“ გაცილებით ადრინდელი, შეიძლება ითქვას, მისთვის არქეტიპული „ამირანიანის“ გავლენა მხოლოდ ამგვარად უნდა იქნას გაგებული. „არსენას ლექსი“ და „ამირანიანი“ ერთ ეპიკურ კალაპოტში (ტრადიციაში), თუმცა რადიკალურად განსხვავებულ სოციალურ შრეებში მიედინებიან.

ზემოთქმული გვაძლევს საშუალებას, რომ „არსენას ლექსში“ „ამირანიანის“ ანალოგიური ეპიზოდები გამოვყოთ.

„არსენას ლექსში“ ერთმანეთს ერწყმის და ემსჭვავლება სამი შრე: 1. მითოლოგიური, რომელიც შეიძლება სათავეს იღებდეს უშუალოდ არქეტიპიდან ან უახლოესი წყაროდან – „ამირანიანიდან“. გმირის აღზევება და დაცემა. ჯანყი, *hubrisi*. 2. სოციალური შრე: სამართალი-უსამართლობა. წინააღმდეგობა, შეურიგებლობა, კრიზისი სოციალურ ნიადაგზე. 3. ეგზისტენციალური პლანი. პიროვნების ბედი. კრიზისი პიროვნულ ნიადაგზე. სამივე შრე მეტ-ნაკლებად „ლექსის“ ყველა ძირითად ეპიზოდში იკითხება.

გამოვყოთ და გავაანალიზოთ „არსენას ლექსის“ ძირითადი ეპიზოდები.

I. *epikuri gmiris warmoSoba saswaulebrivi unda iyos*. არსენას „შირსიტყვის“ ვარიანტებს შორის არ იპოვება ტექსტი, რომელიც გვამცნობდეს მისი არათუ სასწაულებრივი, არამედ ჩვეულებრივი დაბადების ამბავს. მაგრამ არსენას წარმოშობა მაინც არაჩვეულებრივია. არ არის შემთხვევითი, რომ მესტვირეები არ გადმოგვცემენ მისი მშობლების ვინაობას, თითქოს ისინი არც არსებულან. თუმცა შეუძლებელია, მათი სახელები დროის ესოდენ მცირე მანძილზე დავიწყებას მისცემოდა. აქ საქმე უნდა გვქონდეს მშობელთა ვინაობის პრინციპულ უცნობობასთან. გმირი ამოზრდილია, როგორც აისბერგი – თავის წრეში, თავის სოციალურ გარემოცვაში. ის არის უდემამო, უნათესაო, უოჯახო. მშობელთა უხსენებლობა მით უფრო ნიშანდობლივია, რომ „არსენას ლექსში“ მონაწილე პირები სავსებით რეალურნი არიან და თავიანთი ნამდვილი გვარ-სახელებით იხსენიებიან (ზაალ ბარათაშვილი, სუმბათოვი, მაკაროვი...). არსენას

ობლობა არსებითია, ეს მისი, როგორც ეპიკური გმირის, დასაბამიერი განსაზღვრულობაა. ობლობა ნიშნავს მისი გამორჩეულობისა საზოგადოებაში, სადაც ის თითქოს ღვთით არის მოვლენილი. ის თითქოს გერია წუთისოფლისა. ერთ-ერთი ვარიანტი გვამცნობს:

რომ დაიბადა არსენა, პირველად ღმერთი ახსენა...

ეს ლაკონური „შირსიტყვა“ ამავე დროს გმირის მაღალ წარმოშობაზე მიუთითებს, მის სასწაულებრივ შობაზეც და იმაზეც, რომ მისი ნათლია უფალია, რომლის სახელი შობიდანვე დაჰყვა მის ბაგეებს, როგორც ამირანს – ოქროს კბილი და ფიზიკური ძალა. მაგრამ სინამდვილე, რასაც ზემოთნახსენები ჰაკსტჰაუზენი გადმოგვცემს არსენას შესახებ, სრულიად საწინააღმდეგოს მეტყველებს: „არსენა მედუქნე იყო, ე.ი. დახლის მეპატრონე ტფილისში“ (იხ. დამატება 1). არ გვაქვს საფუძველი, რომ ამ ცნობას ეჭვით მოვეკიდოთ, თუმცა იგი ვერ ეგუება ჯერ მესტვირეთა და მერე ჩვენს წარმოდგენას მის ჰეროიკულ პიროვნებაზე.

II. *baRaTuruli zrda* (ბობოქარი ბავშვობა). გმირის ფიზიკური ძალის ამოფრქვევა ადრეული ასაკიდანვე იწყება: ამირანი აკვანშივე იჩენს თავის თანდაყოლილ ძალას, რომელიც ნათლიამ დაანათლა მას. მაგრამ ეს არ არის საკუთრივ გმირობის აქტი, არამედ ძალის მხოლოდ პირველჩენა. პ. უმიკაშვილის „ლექსში“ არსენა ამგვარად იჩენს თავს:

რომ შეიქნა თექვსმეტი წლის, მთა და ბარი შეაჯერა...

მაგრამ სხვა ვარიანტებში, რომლებიც პ. უმიკაშვილს არ გამოუყენებია, ასაკი საგრძნობლად დაწეულია:

თორმეტი წლის რომ შეიქნა, უღვაშებმა დაამშვენა...

სხვა ფრაგმენტში კიდევ უფრო დაიწვეს მისი გამოჩენის ასაკი და ზღაპრულ-მითოსურში გადადის:

შვიდი წლისა რომ შეიქნა, ცხენხედნა დაუწესესა,
ისე ფანტამს თავადებსა, ვითა ბორა წიწილებსა...

არსენას გამოჩენა სასწაულებრივ-მოულოდნელია, აუხსნელია მისი *baRaTuruli* ზრდის, სახეცვლილების მიზეზი:

მთელი ქვეყანა გაჰკვირდა: არსენა რამ დაასქელა.
საცა ცხენი გააჭენა, კლდეზე მტვერი ააყენა...

ეს ის ზღურბლია, საიდანაც იწყება მისი *baRaTuruli* საქმიანობა; იგრძნობა, რომ „უერთოდ არ დაიხარჯვის“ მისი ენერგია, რომელიც აწეება მას, რათა გაიყვანოს იგი გარეთ – ასპარეზზე; მასში ზამბარასავით ჩაწნეხილი ძალა აიძულებს ამას.

III. *qalis motaceba*. ტრადიციულ ეპოსში ამ ქმედებას წინ უსწრებს გმირის ძირითადი ღვაწლი, რომლითაც ის გმირობს – ეს არის ბრძოლა ბოროტ ძალებთან. „არსენას ლექსში“ კი ქალის მოტაცებით იწყება გმირის საქმენი საგმირონი. თუმცა წინა ეპიზოდი (ფიზიკური ძალის პირველჩენა) დასტურია იმისა, რომ მას ძალუძს ამ ღვაწლის აღსრულება, რასაც ეპოსში ბადათურული ნიშნობა გულისხმობს.

ქალის მოტაცება სავსებით თავსდება ბატონყმურ ყოფაში: მოტაცებული მოახლეა, მომტაცებელი – ყმა, არც ერთი არ არის თავისუფალი. ბატონის მოახლის მომტაცებელი ყმა ამ აქტით არად აგდებს ბატონის ნებას, ეურჩება და, საბოლოოდ, უჯანყდება მას. ის გარბის მოახლესთან ერთად, რითაც თავისი

ხელით იჭრის გზას უკან დასაბრუნებლად. მისი ეს გაჭრა იმის ნიშანია, რომ ის ვერ თავსდება თავის (რომელიც იქნებ სულაც არ არის მისი) სოციალურ გარემოში, იმ სტატუსში, რომლითაც დაიბადა. ამ მოტაცებით, ამ გაჭრით ის იცვლის სტატუსს, როგორც არდაშირ პაპაკანი, რომელმაც თავის პატრონს, მეფეს მხევალი და თასი მოსტაცა, რითაც თავი გაითავისუფლა ყმობისგან, რათა დაბადებით მომადლებული მეფობა მოეპოვებინა [2, 46]. ნიშანდობლივია, რომ სინამდვილე (ანუ ის, რაც სინამდვილეში მოხდა) უფრო ახლოს არის არდაშირის ეპიზოდთან, ვიდრე „ლექსი“: „მაშინ არსენამ ღამით გამოიყვანა თავადის საუკეთესო ცხენი, მოიტაცა ქალი და მთებში გაიხიზნა“ (დამატება 1). აჯანყებული არსენა, არდაშირის მსგავსად, თავისი ბატონის მოახლეს მის ცხენთან ერთად იტაცებს.

აქ უნდა შეინიშნოს, რომ მოტაცების მიზეზი არსებობს – მოწონება: „ბატონს რო ერთი გოგო ჰყავს, არსენას მოეწონება“, მაგრამ არ ჩანს მიზანი მოტაცებისა. მოტაცება მოტაცებადვე რჩება, როგორც საბედისწერო საქციელი, როგორც გარკვეული ზღურბლის გადალახვა, რომელიც მთლიანად ცვლის გმირის მდგომარეობას, მთელ მის ცხოვრებას. მოახლის მოტაცებას თვითკმარი ღირებულება აქვს გმირის ბიოგრაფიაში. ამიტომ არის, რომ უცნობია არათუ სახელი მოტაცებულისა, არამედ მისი ასავალ-დასავალიც მოტაცების შემდეგ. იგი ისევე უჩინარდება, როგორც ამირანის ყამარი, რომელმაც შეასრულა თავისი ფუნქცია გმირის გზაზე და უკვალოდ გაუჩინარდა. მესტვირეთა არსენა ამას სჩადის, როგორც ეპიკური გმირისთვის სავალდებულო აქტს. ამ ეპიზოდში მესტვირე უგულვებელყოფს სინამდვილეს, რომელიც თუმცა ტრაგიკულია, მაგრამ არ სცილდება ყოფით რეალობას (იხ. დამატება 1 და 2). სინამდვილეში კი, ცნობილია, რომ არსენას თამარაშვილების ხელშეწყობით ახალციხეში უთხოვია ქალი [9, 127].

ის უნდა გასულიყო თავისი წრიდან, სახლიდან, სადაც დაიბადა, ზღაპრის გმირივით და ამ გასვლის მოტივი ქალის მოტაცებაა – აკრძალულის ხელყოფა. მაგრამ ამ აქტს ფარული მოტივი აღძრავს, რის განხორციელებასაც არსენა მთელ თავის ცხოვრებას მიუძღვნის: ის დაუპირისპირდება ბატონს, რათა თავად გახდეს ბატონი და თავისებურად გაგებული სამართალი დაამყაროს („მდიდარს ართმევს, ღარიბს აძლევს...“). „არდაშირ პაპაკის ძის საქმეთა წიგნში“ ნათქვამია: „კაცი, რომელიც თავის ბატონს გაექცევა, დიდებასა და მეფობას მიაღწევს“ [2, 46].

ყმაში იღვიძებს პიროვნება. მესტვირე გრძნობს ამ გაღვიძებას. თუმცა მან იცის (უნდა იცოდეს), რომ არსენა არასოდეს ყმა არ ყოფილა [7, 17], მისი ოჯახი საეკლესიო გლეხები იყვნენ [7, 33]. „ბიჭო, არსენავ, რა მიყავ, ყმა იყავ მაგისტანაო!“ ზაალ ბარათაშვილის სინანულით ნათქვამ ამ სიტყვებში „ყმა“, შესაძლოა, არც ნიშნავდეს მაინც და მაინც ბატონის ყმას. „ბიჭო“ კი ნამდვილად მის ყონალობაზე მიუთითებს [1, 9]. ბარათაშვილი აშკარად კეთილგანწყობილია მის მიმართ, რაც დოკუმენტურადაც დასტურდება (იხ. დამატება 5). არსენა ახალციხეში მიატოვებს თავის მოტაცებულს და იწყებს გასვლას.

IV. *brZola usamarTlobasTan*. მტერი „ლექსიში“ რუს-ყაზახების სახით არის წარმოდგენილი. ანუ მითოსური მტერი (დევი) ყოფით-ისტორიული მტრის კონკრეტულ სახეშია განხორციელებული, ამავე დროს ეს სახე გროტესკული უნდა იყოს, როგორც ბერიკაობის თუ ყვენობის პერსონაჟებისა.

აქ უნდა შეინიშნოს, რომ ყაზახებთან შეტაკება ქალის მოტაცების ფაქტით არის განპირობებული-მოტივირებული: ბატონმა უნდა დაიბრუნოს მოტაცებული

და გაუსწორდეს აჯანყებულ ყმას. მაგრამ ის უმწეოა – ის „ქოშს უკუღმა ჰყრის“, გარბის, „ორთავ თვალით“ იცრემლება, „სახივარს წერს“... „ათი-თორმეტი ყაზახი“ არსენას შესაპყრობად იგზავნება. სწორედ ეს „ათი-თორმეტი ყაზახია“ არსენას ნამკვდილი და ერთადერთი მტერი. არსენა შეეხმის მათ, როგორც ამირანი – დევებს. ბრძოლის აღწერაში აშკარად ისმის, თუმცა გროტესკამდე ჩამოქვეითებული, ამირანული ბრძოლის ექო:

ათი-თორმეტი ყაზახი სულ ცხვარივით გადმოდენა.
თელეთის ბოლომდე მოჰყვა, სომხითში არ გააჩერა.
იმ საწყალი ყაზახების ზურგზე ბოლი ააყენა.

დამარცხებული ყაზახებიც ამირანულ განზომილებაში აღიქვამენ არსენას პიროვნებას:

ან არის დევი, ლომგმირი, ან არის რკინის მკვნეტელა...

ეპიკური გმირი ერთხელ უნდა ამარცხებდეს ბოროტ ძალას, როგორც ითქვა, მას ერთადერთი მოწინააღმდეგე უნდა ჰყავდეს. ამირანის ბრძოლა დევებთან ერთჯერადია, ის ერთადერთჯერ ებრძვის დევებს, თუ იამანის მიტაცებული თვალია დასაბრუნებელი, ან თუ ადამიანთა მიწა-წყლიდან არიან გასარეკნი. დანარჩენი ბრძოლები მხოლოდ განმეორებაა, მხოლოდ სიჭარბეა და ახალს და არსებითს არაფერს სძენს გმირის ბიოგრაფიას.

არსენას ყოველი შეტაკება თავის არქეტის ყაზახ-რუსებთან იმ პირველ შეტაკებაში პოულობს. აქედან ეძლევა დასაბამი მის ბრძოლას სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ, რომელიც ხორციელდება დევიზით „მდიდარს ართმევს, ღარიბს აძლევს“. ბრძოლა ბოროტების წინააღმდეგ სოციალურ სფეროშია გადანაცვლებული.

V. *Ralati*. დალატი არ არის გამორიცხული ეპიკური გმირის ბიოგრაფიაში (თუმცა მითოსში მას არ ეძლევა ზნეობრივი შეფასება). შეიძლება ის დავადასტუროთ „ამირანიანშიც“ – იმ ეპიზოდში, როცა ძმები ამირანს სამი ვეშაპის პირისპირ მიატოვებენ. ზღაპარში დალატის მსხვერპლია უმცროსი ძმა, ანუ ამბის მთავარი გმირი, რომელიც ასრულებს მთავარ საქმეს.

„არსენას ლექსში“ დალატს ორმაგი ფუნქცია ეკისრება: ჩვენება წუთისოფლის მუხანათობისა არსენას კეთილშობილებასთან დაპირისპირებით (რათა გამოიკვეთოს არსენას ზნეობრივი უპირატესობა იმ გარემოცვაში, სადაც მას უხდება ურთიერთობა). მისთვის საბედისწეროა, ხოლო არსებული სინამდვილისთვის ნიშანდობლივი, რომ დალატი „ნათელ-მირონის“ მიერ არის ჩადენილი; ეს მოწმობს წუთისოფლის უადრესად დაცემულ მდგომარეობას. შენდობა დალატისთვის ძლიერი ქრისტიანული ნიშანია „არსენას ლექსში“. ტრადიციულ ეპოსებში, ასევე ზღაპარში, რომელთა ფინალი ესქატოლოგიურია, მუხანათობისთვის იშვიათია პატიება. ავისმოქმედი საბოლოოდ დაუსჯელი არ უნდა გადარჩეს. ეს გადახვევა ეპიკური ტრადიციიდან (კანონიდან) სინამდვილისეულია. ამ ეპიზოდს რეალურად მომხდარი ფაქტი უდევს საფუძვლად. ის მომხდარა 1837 წელს. შემონახულია დოკუმენტი (გუბერნატორის წერილი), სადაც ლაპარაკია 13 ბოდბისხეველის ოთხმოცდაათი მანეთით დაჯილდოვებაზე არსენას გაცემისთვის [7, 20].

ამავე დროს, კომპოზიციურად და არსობრივად დალატის ეპიზოდი განაპირობებს მომდევნო მნიშვნელოვან ეპიზოდს, რომელსაც ვერ ასცდება ვერცერთი ეპიკური გმირი.

VI. *cixe-abano*. ამ ეპიზოდში გველემშაპის მოტივის ყველა ელემენტია მოცემული. არსენა შთანთქმულია ციხის მიერ, საიდანაც თითქოს არავითარი სახსარი არ არსებობს მისი თავდახსნისა. მას გარდაუვალი დაღუპვა ელის, რის უეჭველ ნიშანსაც ეს ძუნწი პროტოკოლური, თუმცა ამავე დროს სიმბოლურიც, სიტყვები იძლევა:

საციმბიროდ გაამწესეს, ცალი წვერი მოპარსესა...

რა ძალამ უნდა მოაბრუნოს თავისუფლებისაკენ „ცალწვერმოპარსული“ ადამიანი? მაგრამ აღმოჩნდება სასწაულებრივი სახსარი – „ერთი საწყალი მანათი“ და ის ქლიბი, რომელიც კეთილად განწყობილმა მიკიტნებმა ჩაუდეს ჯიბეში. ამ ქლიბმა სხვა რა უნდა გაგვახსენოს, თუ არა ის აღმასის დანა, რომელიც ამირანს დაჰყვა შობითგან და რომლის მეშვეობითაც მან დააღწია თავი გველემშაპის მუცელს?

ამირანის გამოსვლა გველემშაპის წიაღიდან მის მეორე შობად დავსახეთ. არსენასათვის ეს აბანოა. ძნელია თქმა, გულისხმობდა თუ არა პ. უმიკაშვილი მეორედ შობის მითოლოგიას, როცა აბანოდან მის გამოსვლაზე წერდა: „არსენა მეორედ იბადება!“ [10, 212]. ყოფითი აბანო ისეთივე წყლის სტიქიაა, როგორც მითოსური გველემშაპის მუცელი, საიდანაც ამირანი ხელახლა იშვა. აბანოს, ამ საყოფაცხოვრებო დაწესებულებას, მნიშვნელოვანი მითოლოგიური დატვირთვა აქვს მითოსსა და ძველ ეპოსებში. აბანოსთან დაკავშირებულია მარცხიც და გამარჯვებაც (აღორძინება): შუმერის ღმერთს ენლილს აბანოში მოსტაცეს „ბედისწერის დაფები“; გილგამეშმა, საბანაოდ წყალში ჩასულმა, დაკარგა „სიჭაბუკის ბალახი“... აბანოში მოკლეს ტროადან დაბრუნებული აგამემნონი... აბანო ის საშოა, სადაც შეიძლება დაიღუპოს ნაყოფი და საიდანაც იბადება ახალი სიცოცხლე. აბანოში შესული ან ვეღარ გამოვა იქიდან ცოცხალი, ან გამოვა აღორძინებული და ძალაგანახლებული, მეორედ შობილი. თბილისის სინამდვილის უაღრესად ყოფითი რეალია – აბანო ბუნებრივად შემოდის „ლექსში“ და იმკვიდრებს იქ თავის კუთვნილ ადგილს ტრადიციული გმირის თავგადასავალში.

აბანოდან თავდაღწეული არსენას *meored Soba* გროტესკულად არის წარმოდგენილი: ის „უფროსის“ შინელში, რუსულ ჩექმაში და „შლაპაში“ გამოწყობილი გამოდის გარეთ შეუცნობლად – „იმათ ბატონი ეგონათ, ეს არსენა გამოძვრესა“, სულ ეს არის მისი სახეცვლილება, მეორედ დაბადება. ის გამოდის როგორც ოინბაზი, მითოლოგიური სტრიქტერი (ოინბაზი), რომლის გმირობის, ჩვეულებრივ, კულტურული დვაწლის აღსრულების ერთადერთი ხერხი ეშმაკობა და ოინბაზობაა. ოღონდ არსენა სავსებით აცნობიერებს ამ კომიკურ სიტუაციას, რომლის წყალობითაც მან იხსნა თავი: „პატარა გამოიარა, თან სიცილი აუტყდესა“.

„ამირანიანში“ გველემშაპის (*meored Sobis*) ეპიზოდს ყამარის მოტაცება მოსდევს. „არსენას ლექსში“ ეს თანამიმდევრობა, როგორც დავინახეთ, შეცვლილია (რომ არ ვთქვათ: დარღვეულია). არსენას უკვე მოტაცებული ჰყავს თავისი „ყამარი“. რა ელის წინ არსენას? რა დვაწლი აქვს აღსასრულებელი აბანოდან გამოსვლის შემდეგ? აბანო ხომ ის ზღურბლი უნდა იყოს, რომლის გადალახვის შემდეგ გმირის მოქმედებამ ახალ საფეხურზე უნდა იჩინოს თავი?

აბანოდან არსენა გაღალატებული გამოდის, ის ყოვლისშემძლეა. რა დაბრკოლება უნდა შეხვდეს მას თავის გზაზე, რომ ვერ გადალახოს? შეიძლება ითქვას, რომ

არსენა მისმა დავლათმა თავისუფლებაში გაიყვანა. განმეორდა ის პირველი გასვლა, როცა ყმა მოტაცებულ მოახლესთან ერთად თავის ბატონს გაექცა. მაგრამ არის განსხვავება ამ ორ გამოსვლას შორის: პირველი გზის დასაწყისი იყო, მეორე კი ის მწვერვალია, საიდანაც იწყება დაცემა, ამ დაცემის ნიშანი კი გაბუდაყებაა (*hubrisi*).

VII. *gabudayeba*. მარტყოფის მონასტრის ეპიზოდი გარდამტეხი მომენტი არსენას ცხოვრებაში. აქედან იწყება მისი გაამპარტავნება. *hubrisi*, რომელიც ფარულად იზრდებოდა მასში, აქ იჩენს თავს პირველად. აქ ჩვენ თითქოს სხვა არსენას ვხედავთ – ვერ ვცნობთ მას. მართლაც, არსენა, რომლის ბაგეთაგან არასოდეს გამოსულა ღვთის მგობი სიტყვა (მესტვირე განსაკუთრებით ზრუნავს მის სამეტყველო ლექსიკაზე), საქმიტაც ქრისტიანული ზნეობის მაგალითი უჩვენებია (ლალატის პატიება ფარსადანისთვის), ახლა ამ წმიდა ადგილზე, საღვთო დღესასწაულის დღეს, შურისძიების ჟინით არის აღძრული და ანგარიშსწორებისა და შეურაცხყოფის მიზნით განაიარაღებს ეკლესიიდან გამოსულ სუმბათოვსა და მაკაროვს მანდილოსნების თვალწინ. მესტვირე საგანგებოდ, არა შემთხვევით, არც სიტყვის მასალისათვის, აღნიშნავს ადგილისა და დროის სიწმინდეს:

ღვთაებობის მაღლი გეწალობთ, მარტყოფის თავში სვენია,
იქ იყო მისი დღეობა, თითონაც გაიხელია...
როცა წირვა გამოვიდა, იმისი მაღლი შენია.

ძნელი წარმოსადგენია, ამ ეპიზოდის ავტორს, რომელიც იქნებ მართლაც ესწრებოდა წირვას მარტყოფის ტაძარში, ეფიქრა, რომ ტაძრის მიდამოში მყოფთა (ვინც არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი), შეურაცხყოფელ არსენასთან ღვთის მაღლი იქნებოდა. უნდა ითქვას, რომ სინამდვილეში მაკაროვისა და სუმბათოვის შეურაცხყოფა მოხდა არა მარტყოფის მონასტრის გალაგანში, არამედ მისკენ მიმავალ გზაზე, ტყის პირას, ანუ არა წმიდა ადგილზე, არამედ არსენას, როგორც „ტყეში გავარდნილი კაცის“ ტერიტორიაზე. და მოხდა არა ისეთი მწვავე, დამამცირებელი სახით, როგორც მესტვირე აღწერს (იხ. დამატება 4). მესტვირე ამ გამონაგონით შეგნებულად ამძიმებს არსენას ცოდვას მისი ცხოვრების ტრაგიკულ პერიოდში, მიაწერს რა მისთვის, როგორც „ტყეში გავარდნილი კაცისთვის“, ჩვეულ ძალადობას შეუფერებელ ადგილზე. თავისი ანტაგონისტები რომ დაინახა არსენამ, პირჯვარი დაუწერია...

ცხადია შეუსაბამობა ამ პირჯვრის გადაწერასა და იმ საქციელს შორის, რომელიც უშუალოდ მოსდევს მას. ეს პირჯვრის გადაწერა გამიზნულად არის შემოტანილი თხრობაში. ეს ეპიზოდი რომ საბედისწერო, ავბედითი შეტრიალება არსენას ცხოვრებაში, იქიდანაც ჩანს, რომ არსენა, აქამდე დევნილი ყაჩაღი, რომელიც იმალება და ტყეს აფარებს თავს, მარტყოფის დღეობის შემდეგ ორი კვირის ნაქეიფარი, სრულიად ახდილად შედის ქალაქში (ანუ თბილისში), როგორც ტრიუმფატორი. საბედისწეროა მისი შემდგომი ნაბიჯები, რაც მარტყოფის ეპიზოდის ბოლოს სავესებით გაცნობიერებულია:

ორი კვირა თონეთშია ქეიფებსა ბევრსა სწევსა,
გამვლელსა და გამომვლელსა სუყველას ღვინოს ასმევსა.
მეორე კვირა გათავდა, ქალაქისკენ გამოსწევსა,
მთელი ქალაქის ბიჭები მტრედის გუნდივით დასდევსა.

არსენამ სასწორზე შეაგდო თავისი ბედი – თითქოს გამოიწვია ნათლია, ან საკუთარ დაველათს მინდობილი სცდის ღმერთს. და ღმერთი ამჯერად არ გასწირავს მას:

ღმერთს უშველია, არსენა, ამიერთ განსაცდელსა...

ღმერთი ჯერ კიდევ მასთან არის, ჯერ კდევ სცდის მას, აძლევს ვადას ამ განსაცდელში, რომელშიც არსენამ თავისი ნებით ჩაიგდო თავი. მაგრამ როგორ იქცევა ის? მას კვლავ მიკიტნებთან ვხედავთ, რომლებიც მაცთუნებელი სირინოზებივით იტყუებენ მას:

საცა მივა მიკიტნებთან, ყველა მას დაუქნევს ხელსა.

საბედისწეროა ეს ხელის დაქნევა. ეს ყოფითი უესტი მაწვევარისა ტრაგიკულ ნიშნად იქცევა. „ყველა მას დაუქნევს ხელსა“ – თითქოს ყველა შეთანხმებულია მის დასაღუპავად. არ არსებობს ძალა, რომელიც გაუძლებდა ამ ხელის დაქნევას.

ღირს ორიოდე სიტყვა ითქვას მიკიტნებზე, ამ ტიპიურ ქალაქურ პერსონაჟებზე. თუმცა ღვინის მიმწოდებელი ისევე ძველია (ნოეს უამიდან), როგორც თავად ცთუნება, რომელიც სულმუდამ სდარაჯობს ადამიანს. ღვინის მიმწოდებელი იყო სირინოზი ქალი სიდური, რომელიც გილგამეშს აკავებდა მის გზაზე და ჭეშმარიტების მაძიებელს უკან, ყოველდღიურობისკენ აბრუნებდა. არსენას მიკიტნები ნეიტრალური ხალხია: ისინი ყველას მიაწოდებენ სასმელს – ეს მათი მოწოდებაა – მით უფრო ისეთ მარტოსულს, როგორიც არსენაა, ვისთვისაც ღვინო, შესაძლებელია, მონატრებულ ჭერს ცვლიდეს, ან მისი ერთადერთი ახლობელი იყოს. ავბედითად გაისმის: „დახედე, ის მიკიტნები მეგობრათაც გაუჩნდესა!“ თუ ერთხელ მიკიტნების სასმელმა იხსნა არსენა (სტრაჟნიკების დათრობის ეპიზოდი), ახლა მათი ღვინით სავსე ტიკი მისთვის აშკარად დამღუპველია. ტიკი გატანებულია, ის უნდა დაიცალოს, მან თავისი საქმე უნდა გააკეთოს, მას უკან ვერაფერი დააბრუნებს. ამ დროს არსენას უკვე ნანახი აქვს ის სიზმარი, რომელშიც თავისი გარდაუვალი აღსასრული ამოიკითხა: „ნებით გამოვიჭრი ყელსა“. ეს სიტყვები, როგორც თავადვე დაასკვნა, არა მხოლოდ მისი აღსასრულის გარდაუვლობაზე მიანიშნებს, არამედ იმ ცოდვაზეც, რომლის ჩადენაც მას, როგორც ბედისწერა, უძევს წინ, თუმცა თვითმკვლევლობაზე ფიქრიც უკვე ცოდვის დასაბამია. ამიტომაც ამ დუქანში ის უკანასკნელად გასცემს თავის ნაყაჩადარს შესანდობარისათვის („შესანდობარი დალიეთ, როცა არსენა მოკვდესა“). საგულისხმოა, რომ ერთი ჩანაწერის მიხედვით, ამ სიზმარს, როგორც საიდუმლოს, არსენა კუჭატნელთან შებრძოლამდე აღსარების სახით ჩააბარებს მღვდელს: „სვეტიცხოველში შევიდა, აღსარება უთხრა მღვდელსა, წუხელი ვნახე სიზმარი“... (ფა უმიკ. 15/2). ეს ეპიზოდი რეალობას ეფუძნება. ვ. ბარნოვი მოგვითხრობს არსენას მომსწრეთა მოგონებას: „არსენა მორწმუნე კაცი იყო. ყოველ დიდმარხვაში მოვიდოდა შერჩეულ ღვინს, ღვინით, მოითხოვდა აღსარებას და ზიარებას ღვდლისაგან. აღსარების დროს ცხენიდან ერთ ფეხს ჩამოსდგამდა. ერთი ისევ უზანგში ედგა. ეტყოდა: – უმთავრესი ცოდვა, კაცის კვლა არ ჩამიდენიაო. თუ მამიკლავს, როცა შემებრძოლებოდა, მაშინ“ (დამატება 3). ზიარების მოთხოვნილება, რაც მუდამ თან სდევს მას მის არჩეულ გზაზე, ისევე როგორც მისი ღვთისმოსავური მეტყველება, ბუნებრივია საეკლესიო (კერძოდ, თბილისის იერუსალიმის ეკლესიის) გლეხის ოჯახიდან გამოსულისთვის [7, 33].

სიზმრიდან ჩანს, რომ ახლოვდება აღდგომა, წინ არის ღვებები ვნების კვირისა – და ეს შვიდეული, როგორც განსაცდელი, ელის მას. იმ სიზმრის თემა –

ერთადერთი შინაარსი „სისხლში ვიღებავდი წვერსა“ – ტრაგიკულად ეხმიანება საადღეომო კვერცხს, რომლის ხელში დაჭერის იმედი არსენას აღარა აქვს.

VIII. *wiTeli paraskevi* (ნათლიის გამოწვევა). ეს საბედისწერო შეხვედრა გიორგი კუჭატნელთან, თუკი ოდესმე სხვა დროს შეჯახებია ამ კაცს, რომელსაც წყევლას უთვლის მელექსე, არა იმდენად მის პიროვნებას, არამედ ამ შემთხვევითობას, სწორედ ამ დროს კახეთიდან იმერეთში რომ წაიყვანა და უდროოდ დროს მოქეიფე არსენას შეჰყარა [მისი *Sairsityva* „გზებზე სუფრის გადაფენის“ ხსენებით იწყება და მითვე მთავრდება], შესაძლოა, წითელ პარასკევს არც მომხდარა. ესეც არსენას ბედისწერა ყოფილა, – ასე ფიქრობს მელექსე, როცა აღნიშნავს კუჭატნელის გამოჩენას მუხათგვერდთან:

იმ გიორგი კუჭატნელსა გამჩენელი გაუწერესა,
წამოსულა კახეთიდან, იმერეთში გამოსწევსა.

ანუ: რაღა სწორედ ამ დროს გამოიარა კუჭატნელმა – სინანული ჩანს მესტვირის სიტყვებში. მაგრამ კუჭატნელი თავის გზაზე გასწევს. ადამიანი მიდის თავისი გზით, თავის საქმეზე მიდის. მაგრამ მას, შესაძლოა, ღმერთი გზავნიდეს, რაც არ ეწინააღმდეგება თავად ადამიანის ნებას, გასწიოს თავის გზაზე, თავის საჭიროებაზე. ღმერთს შეუძლია თავისი მიზნისთვის გამოიყენოს მისი სვლა. ათასიდან ერთი შესაძლებლობა გამოარჩიოს და თავის სამსახურში ჩააყენოს. „გამჩენელი გაუწერესა“, ამბობს მესტვირე (თითქოს არსენას ეთქვას: ეს ხომ არსენას ჩვეული სიტყვებია, ყოველთვის მზად რომ აქვს მას საბედისწერო წუთებში), რომელიც ადამიანური თვალთახედვით აფასებს მოვლენათა მდინარებას. მას არსენას მხარი უჭირავს. რაღა სწორედ ამ დროს, როცა არსენა, მარტოდმარტო, ყველასგან გარიყული, მუხათგვერდში ქეიფობს, უფიქრია კუჭატნელს თავისი მგზავრობა კახეთიდან იმერეთისკენ? – ფიქრობს მესტვირე. მაგრამ კუჭატნელის გამოჩენაში სწორედ ამ დროს განა ღვთის ხელი არ ურევია? განა არსენა მოწყვეტილია მთელ სამყაროს? განა ეს შეხვედრა მისი განსაცდელი არ არის? მისი ბედის ნაწილი არ არის? განა კუჭატნელი მისი ამბობი-არაბი არ არის, ის მკვდარი ბუმბერაზი, ამირანს რომ დახვდება გზაზე გამოსაცდელად? მესტვირემ იცის, რომ საბედისწეროა არსენას „ნაბდის გაშლა“ მუხათგვერდთან და ეს დღე სწორედ წითელი პარასკევი უნდა იყოს, რომ არსენა დაისაჯოს – გამოჩნდეს ვინმე, ვინც აღასრულებს ღვთის სასჯელს. სასჯელი უნდა აღსრულდეს, მაგრამ წყევლა-კრულვა მას, ვისი ხელითაც აღსრულდება. ასე ფიქრობს მესტვირე. კუჭატნელი ყველაზე არასასურველი მგზავრია ამ დროს იმ კაცისათვის, ვინ მთელ ქვეყნიერებას გაერიყა. აქ ასეთ დროს ვიდაც უსათუოდ ჩაივლიდა, მაგრამ ვინც ჩაიარა, მოსალოდნელ ჩამვლელთა შორის ყველაზე უტყუარი იყო. ეს ჩავლა თავისი სიმართლით ყველაზე მკაცრი და სასტიკი ჩავლა იყო. ეს იყო საბედისწერო ჩავლა. სწორედ ამიტომ არის, „რომ მთქმელები გიორგი კუჭატნელს ისეთი მუქი საღებავებით არ ხატავენ, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო უსაყვარლესი გმირის მკვლელის დახატვისას“ [4, 9].

ვნების კვირაა, დღე წითელი პარასკევისა. ამ დროს არსენას ვხედავთ გზაზე „მცხეთის პირდაპირ“, საიდანაც ჯვარი და, ალბათ, სვეტიცხოვლის საყდარიც ჩანდა, პურის საჭმელად დამჯდარს, ქრისტიანისთვის შეუფერებელ ვითარებაში, ხოლო არსენა ქრისტიანია, ქრისტეს მცნებათა შემნახველია სიტყვითა და საქმით, ამას „ლექსის“ ბევრი ეპიზოდი აღასტურებს. მარტყოფის შემდეგ, როცა არსენა „შიშვლად“, დავლათის ამარა, გაცხადებულად შედის ხალხმრავალ

ქალაქში, მესტვირე ამბობს: „ღმერთს უშველია, არსენაო“. მაშინ ჯერ კიდევ მასთან იყო ღმერთი, რომლის სახელს ის მუდამ ახსენებდა.

თუ გავითვალისწინებთ კუჭატნელის პიროვნებას, რომ ის ჩვეული არ უნდა ყოფილიყო ადამიანის ფერებას და ტკბილი სიტყვაც არცთუ ხშირად, შესაძლოა, სულაც არ დასცდენია მის ბაგეს. მის პასუხს მოქეიფე ყაჩაღის მოპატიუებაზე სტუმარმასპინძლობის წესის შელახვად ან მოპატიუის შეურაცხყოფად ვერ მივიჩნევთ. რას ეუბნება გზად ჩავლილი არსენას? რას შეახსენებს მას? იმას ხომ არა, რაც ყოველ ქრისტიანს უნდა ხსომებოდა? ყოველი ქრისტიანისთვის ცხად ჭეშმარიტებას ხომ არა, რომელიც არსენას დავიწყინა? შეახსენებს არა დაყვავებით, არამედ კიცხვით და გინებით (ასეთია, არსენასგან განსხვავებით, კუჭატნელის ლექსიკა) და ეს არ ცვლის საქმის არსს:

ვა, შე საწყალო არსენა, რაღა ხარ ჭკუათხელია?

მე დღეს ღვინოს როგორ დავლევ, წითელი პარასკევია!

ეს იყო და ეს. აი, ეს სიტყვები წარმოითქვა არსენას გასაგონად და მანაც გაიგონა ეს სიტყვები. და წავიდა თავისი გზით ამ სიტყვების მოქმელი. დატოვა სიტყვა და წავიდა. სიტყვის გამგონმა კი არ შეისმინა. განა ეს ყაჩაღი, მუხათგვერდთან წითელ პარასკევს მოქეიფე, მართლა საწყალო, შესაცოდებელი, როგორც ცოდვის ჩამდენი, და ჭკუათხელი არ იყო? სხვა დროს ამგვარად შემოკობა „ტყეში გავარდნილი კაცისა“ და შემოთავაზებულ პურ-მარილზე უარის თქმა – „თუ ეგრე ღვინო მინდოდეს, ჯიბეში ფული ბევრია“, – აშკარად შეურაცხყოფელი იქნებოდა. მაგრამ წითელ პარასკევს, ვნების კვირის ყველაზე მძიმე დღეს? „კაცად როდიღა ჩამაგდო, რაღა ბიჭობა ჩემიაო“, – მძვინვარებს იგი, „კაცად!“ – აი, *hubrisi*. აღარ ახსოვს ქრისტე, არც ჯვარცმა, არც... ახსოვს თავისი თავი – კაცი, თავისი წარმავალი ღირსებით („ბიჭობით“), რომელიც ადამიანის, როგორც ქრისტიანის, ღირსებას არის შენაცვლებული და მასზე მაღლაა დაყენებული. მგზავრმა პურ-მარილზე ფეხი უკრა, მაგრამ მან თავად? თავად ხომ ამ დღეს ჰკრა წიხლი, გათელა ეს დღე? „კაცად როდიღა ჩამაგდო, რაღა ბიჭობა ჩემია“, ამბობს ის, როგორც ფარსადანზე შურისძიებით აღძრული ამბობდა: „თუ ნათლიმამას შევარჩინე, კაცად ვინღა ჩამაგდებსა“ (ფა უმიკ. 15/2). მაშინ მან სძლია შურისგების ცდუნებას.

ნაცვლად იმისა, რომ მიკიტნებისგან ცდუნებული არსენა გონზე მოეყვანა წითელი პარასკევის ხსენებას (ვისგანაც უნდა მოესმინა ეს სიტყვები და რა მკვახედაც უნდა თქმულიყო, ისინი ჭეშმარიტებას დაღადებდნენ), ის შელახული თავმოყვარეობის აღდგენას ცდილობს. და მერე როგორ? ის უნდა დაედგინოს გარიდებულ კუჭატნელს შეურაცხსაყოფად, რადგან გაძარცვის მიზანი ამჯერად დამცირებაა:

„ან უნდა მომცე ფულები, ან შენი ცხენი დამრჩესა!“

წითელი პარასკევის სიწმიდე ერთხელ კიდევ იბღაღება. შეეძლო თუ არა არსენას პატივმოყვარეობის დაოკება, დაძლევა ანგარიშის სწორების, შურისძიების გრძნობისა? არსენას, როგორც ჩვენ მას ვიცნობთ „ლექსის“ მიხედვით, შეეძლო ეს. მან ხომ იბატონა შურისძიების გრძნობაზე, როცა ღალატი აპატიო ფარსადანს. ეს იყო მისი მაღალზნეობრივი, ჭეშმარიტად ქრისტიანული საქციელი. შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროს შეჯამდა მთელი მისი ცხოვრება, გასხივოსნდა მირონისა და ღვთის წინაშე, როგორც პარადოქსული პასუხი თხუთმეტი წლის განმავლობაში საკუთარ თავზე ნაწვენევი უმადურობისა.

შურისძიების გრძობით ატანილს – ჯავრით შემურული მისი გულის სიღრმეს ხომ მაინც მისწვდა მიტევების ღვთიური ნაპერწკალი. მან, თითქოს როგორც მაცხოვარმა, ორმოდან ამოიყვანა ფარსადანის ცოდვილი სული. მაგრამ ამ ზნეობრივ მწვერვალზე ამალღებულს რამ უბიძგა დაღმასვლისკენ? მესტვირე აღწერს მის დაცემას მუხათგვერდთან, მაგრამ მისთვის დაფარულია დაცემის მოტივი. ეს თავად არსენას ღრმადპიროვნულ საიდუმლოდ რჩება, რომლის მხოლოდ ნიშანია ის შემზარავი სიზმარი, სადაც სრული სიცხადით არის ნაწინასწარმეტყველები მისი ბოლო. რაღაც ჩატყდა მის არსებაში, აზრი გამოეცალა მის არსებობას. კერძოდ, რა ნახა მან სიზმარში? მხოლოდ ის, რომ სისხლში იღებავდა წვერს, მეტი არაფერი? მაგრამ ამ სიზმარულ მოქმედებაში მან საკუთარი განაჩენი ამოიკითხა; არა მხოლოდ განაჩენი, არამედ ზუსტი დროც კი მისი აღსრულებისა. წითელი კვერცხი მის სიზმარში მხოლოდ ვნების კვირის დღეებში უნდა ამოტივტივებულიყო. წითელი კვერცხის გახსენება თუ მოახლოებულმა პასექმა მოიტანა, საკუთარ სისხლში წვერის ღებვა გარდაუვალ დაღუპვას – სისხლიან დღეს უქადდა მას:

„ვერ დავესწრები აღდგომას, ვერ დავიჭერ წითელ კვერცხსა.

თუ ძალად არავინ მომკლა, ნებით გამოვიჭრი ყელსა“.

„ვერ დავიჭერ წითელ კვერცხსა“ – ის გრძობს, რომ არათუ ვერ მოესწრება აღდგომას, არამედ ღირსიც არ იქნება აღდგომის სიმბოლოს ხელით შეხებისა. სიზმარი ყოველთვის სიმბოლურია. ამ სიზმარში კვერცხის წითელი – ქრისტეს სისხლი და თავად ის წითელი, რომლითაც იგი წვერს იღებავს, საბედისწეროდ ხვდება ერთმანეთს.

ეს ამბავი, კუჭატნელთან შეტაკება, შესაძლებელია, სულაც არ მომხდარა წითელ პარასკევს. ჰაკსტჰაუზენის ჩანაწერით, არ ჩანს, რომ ეს დღე მაინცდამაინც წითელი პარასკევი ყოფილიყოს (არც 1872 წლის გამოცემაშია წითელი პარასკევი ნახსენები). და საბაბიც კუჭატნელისგან პურ-მარილის მიუღებლობისა სხვაა: მოუცლელობა (იხ. დამატება 1). აშკარაა მესტვირის ტენდენცია: ის საბედისწერო კონტექსტში ხედავს არსენას სიკვდილს, როგორც მისი ცხოვრების კანონზომიერ აღსასრულს. ეს არ დარჩა შეუმჩნეველი პ. უმიკაშვილისთვის. აი, რას წერს იგი არსენას აღსასრულზე:

„ეს არსენას სიკვდილი გეგონება თითქოს შემთხვევითი სიკვდილი იყოსო, მაგრამ კარგათ რო დავაკვირდეთ, მეორე მხარესაც დავინახავთ. გიორგი სულიერი კაცია და ადათის ამსრულებელი. სალოცავად მიემგზავრება. არსენას ადათი არათ მიაჩნია, თუნდა პარასკევიც იყოს, თავისებურად შეექცევა. გიორგი მიწვევაზე აგინებს წითელ პარასკევს ღვინოს სმისათვის და ხალხისათვის პატივცემულ და მიღებულ ადათის გატეხისათვის და, აი არსენა, ხალხის მოყვარე და ხალხისაგან შეყვარებული, როდესაც ხალხის ადათის აღსრულებას უარსა ჰყოფს, და აქაც თავისუფლება უნდა, როგორც ყოველთვისა ჰქონია – ამ დროს თითქოს ბედიც ხელს იღებს და სიკვდილით სჯის“ [8, 217].

არსენა თავისი სისხლით გამოსყიდის დანაშაულს (სხვისი სისხლით არც ახლა, არც ამ უკანასკნელ ორთაბრძოლაშიც, თავდაცვის დროსაც, არ მძიმდება მისი სული) და სავსებით ამართლებს იმ სიტყვებს, რომლებიც, მესტვირის თქმით, წაუწერია მცხეთის ხალხს მისი საფლავის ქვაზე:

„აქაც კაი კაცი იყო, იქ ნათელი დაადგესა“.

თითქოს მისი უკანასკნელი საიდუმლოს გამჟღავნებაა სიკვდილისწინა სიტყვები:

„ჩემი შვიდასი თუმანი კასპში ერთ დიდს კლდეში დევსა;
ღარბისა, არას მქონესა, მიეცეს და მოხმარდესა“.

ეს „შვიდასი თუმანი“, კლდეში დამარხული, როგორც საარაკო რამ განძი, მისი სიკეთის, როგორც ეს მესტვირეს ესმის, ნივთიერი გამოხატულება, თითქოს სასუფეველის მოსაპოვებლად ჩადებული წინდია.

ფინალში ისიც საგულისხმოა, რომ განძის საიდუმლოს ის თავის მკვლელს უმხელს და ამ ფაქტს მომაკვდავის პირიდან აღმომხდარ შეძახილთან „ვერ გაგიმეტე, გიორგიო“ ერთად მსმენელი არ შეიძლება არ აღიქვამდეს როგორც მტრის შენდობის ქრისტიანულ აქტს, რითაც მას, წითელი პარასკევის გამტეხს, გზა გაეხსნა სასუფეველისაკენ.

დასკვნა

არსენას *hubrisi* არ ამოიწურება რელიგიური მომენტით. ეს მხოლოდ ზედაპირზე ძევს. მის *hubriss* ღრმად პიროვნული მოტივები აქვს.

მისი ცხოვრების დრამაში არც სოციალური პრობლემაა მთავარი. ის მხოლოდ იწყება სოციალურით, მაგრამ მთავრდება პიროვნული ტრაგიზმით.

სიღრმისეულად, როგორც პიროვნება, ის არ ეკუთვნის იმ წრეს, საიდანაც გამოვიდა, რომლის „შვილიც“ უნდა ყოფილიყო. ვერ მივიდა იმ წრემდე, რომელსაც დაუპირისპირდა. ერთს გაექცა, მეორეს ვერ ეზიარა. დაიწყო კი იმგვარად, როგორც მაღალი წრის შვილები იქცევიან: „ბატონს რომ ერთი გოგო ჰყავს, არსენას მოეწონება“. მესტვირის ამ შაირში ძლიერია კატეგორიულობა ადამიანისა, რომელსაც ვიდაც მოსწონს. ის ავლენს გარდაუვალ ნებას. განა ყმა-გლეხის არჩევანია მოწონება და ამ გრძნობაზე მთელი თავისი ბედის შეგდება?

ის, ხელგაშლილი, უდარდელი, უანგარიშო, არავითარ კანონს არ დაგიდევს, გარდა შინაგანი ძახილისა – მოიქცეს ასე და არა – ისე. ეს თვითნებობა მისი კონსტიტუციაა. მოიქცეს არა ისე, როგორც სოციალურად მისი ტოლები იქცევიან. „არსენა გამონაკლისია. მის ხასიათს და ცხოვრების წესს ღრმად დამჩნევია ერთადერთობის დადი“ [3, 77]. ჩვენ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ რეალურ არსენაზე, რომლის სახე დაჭერილი აქვს მესტვირის შაირსიტყვას. თუმცა შაირსიტყვის გარეშე დარჩა ბევრი მოარული ამბავი მის „ორიგინალურ და ამაყ ხასიათზე“ (დამატება 1). მესტვირეს არ შეეძლო აღექვა მისი საქციელი და ქცევა მარტყოფის დღეობაზე, რომ გაეხადა იგი შაირსიტყვის მასალად, რადგან ის სრულიად უცხო იყო მისი წარმოშობის ადამიანისათვის. მისი ქცევა თავადის წინაშე სპონტანურად ავლენს თავისუფლებას და თანასწორობას, თანდაყოლილ არისტოკრატიზმს: სთხოვს საჩუქრად დამბაჩას და, როცა დამბაჩის პატრონი მიმართავს მისკენ იარაღს, ის უშიშრად უახლოვდება დამიზნებულ ღულას ასაღებად. მერე, სიტუაციის განტვირთვის შემდეგ, სთხოვს თავადური ჟესტით მის ქალიშვილს, რომელმაც ის სიკვდილისგან იხსნა: „ნება მიბოძეთ, კაბაზე და ხელზე გემთხვიოთ“ (დამატება 1). ეს არ შეიძლებოდა ყოფილიყო მესტვირეთა თემა. ასეთი არსენა არ არის მათი გმირი, თუმცა მესტვირე მაინც გრძნობს, რომ არსენაში არის რაღაც ისეთი, რაც განასხვავებს მას იმ წრისაგან, სადაც ის დაიბადა.

ეს „სილაღე სულისა“, რომელიც განსაკუთრებით „გზებზე სუფრის გადაფენაში“ [3, 77] და სხვა ქცევებში ვლინდება, ანომალიად ჩანს

ყოველდღიურობის ჭაპანში გაბმული გლეხობის წრეში. არსენა „თავისებური გადახრაა ნორმიდან, ვინაიდან თავისი მდგომარეობით მკვეთრად განსხვავდება უმრავლესობისაგან: არც ხნავს, არც თესავს“... [3, 77]. ეს ნამდვილი რუსთველური *mocaleobaa*, რაც კიდევ სხვა მოწოდებებს უხსნის გზას. „მდიდარს ართმევს, ღარიბს აძლევს“ რუსთველური „შენ დაამდიდრე ყოველის“ თავისებური პარადიგმაა. არსენა იქცევა, როგორც უფლებამოსილი და ეს უფლება, გამოჭედოს ახალი ადლი, მან თვითვე მიანიჭა თავის თავს. თუმცა ეს თვითმარქვიობა მასვე შემოუბრუნდება – აღდგებიან ცრუარსენები და მისი სახელით ბოროტად ამოქმედდებიან.

ძნელად მოიძებნება, შესაძლოა, ვერც კი მოიძებნოს ქართულ მწერლობასა და ყოფაში ისეთი ტრაგიკული პირი და პერსონაჟი, როგორც არსენა იყო და არის. *იყო* ერთხელ თავის სისხლით და ხორციით თავის კუთვნილ დროში და სირვცეში და *არის* სამუდამოდ დარჩენილი შაირსიტყვაში. მისი სახე მოძრაობს სინამდვილესა და პოეზიას შორის. შაირსიტყვამ აიტაცა იგი სინამდვილიდან, მასში ისეთი რამ დაინახა, რაც მას ეპოსის ტრაგიკულ გმირად აქცევდა. თუ ელინური დრამის მთავარი მამოძრავებელი ზამბარა *hubrisia*, ამასვე ვიტყვით „არსენას ლექსზე“ და მისი გმირის მიმართ გამოვიყენებთ ქართულ სიტყვა-ცნებას *silaRes*. „არსენა ლალი იყო. სილაღე სიმპარტავნე არ არის. არსენას კაცობა სილაღით იკაფავდა გზას“ [1, 6]. კარგი ნათქვამია. მაგრამ სილაღეს, რომელიც ნამდვილად არ არის ამპარტავნობა, ახლავს ამპარტავნებაში, დაუოკებელ სილაღეში გადაზრდის ხიფათი. არსენას მთელი გზა თავისი აღსასრულით ამას ემოწმება.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. აბაშიძე ბ., *erovnuli fenomeni* და არსენას ლექსი, თბ., „მერანი“, 1991.
2. *ardaSir papakisZis saqmeTa wigni*, ფალაურიდან თარგმნა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო თეო ჩხეიძემ, „მეცნიერება“, თბ., 1975.
3. ასათიანი გ., *saTaveebTan*, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1982.
4. ბარნოვი გ., *adamianis Sinasamyaros gamoxatva qarTul xalxur poeziaSi*, „ქართული ფოლკლორი“ VI, „მეცნიერება“, თბ., 1976.
5. ბარნოვი გ., *werilebi*, „მერანი“, თბ., 1989.
6. გვარამაძე ლ., პეტრე უმიკაშვილი – რედაქტორ-გამომცემელი, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1971, № 2.
7. კაკიაშვილი გ., *arsena qarTul literaturaSi*, თბ., „ხელოვნება“, 1955.
8. უმიკაშვილი პ., *xalxuri sityviereba IV*, თბ., „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1964.
9. ჭიჭინაძე ზ., *saqarTvelos batonymobis faqtiuri masalebi*, ტ. 2-3, 1924.
10. ხინთიბიძე ანტ., *folkloruli masalebi arsena oZelaSvilze*, თბ., 1968.

დამატება 1

ეპიზოდები არსენას ცხოვრებიდან

არსენა მედუქნე იყო, ე.ი. სავაჭროს პატრონი ტფილისში. მას შეუყვარდა თავად ბარათოვის ყმის ქალიშვილი, რომლისთვისაც იგი არსენას გამოსასყიდს სთხოვდა. არსენამ მთელი წელი ბეჯითად იმუშავა და, ბოლოს, საჭირო თანხაც დააგროვა, მაგრამ ბარათოვმა პირი უშალა და ახალი პირობები წაუყენა. მაშინ

არსენამ ღამით გამოიყვანა თავადის საუკეთესო ცხენი, მოიტაცა ქალი და მთებში გაიხიზნა; მაგრამ დაიჭირეს და ციხეში ჩასვეს. რამდენიმე წლის შემდეგ გაათავისუფლეს. ამასობაში მისი შეყვარებული თავადმა სხვაზე გაათხოვა. მაშინ არსენამ დასტოვა ქალაქი, წავიდა მთებში და ყაჩაღობა დაიწყო. მარტოდმარტო, ბევრი წლის მანძილზე აწუხებდა თბილისის შემოგარენს. ბევრს ყვებიან მისი ორიგინალური და ამაყი ხასიათის შესახებ. იგი აერთებდა გაბედულებასა და ჯიუტ ვაჟკაცობას არაჩვეულებრივ ღონესთან, ისე რომ ვერავინ ბედავდა მისთვის წინააღმდეგობის გაწევას, იგი მხოლოდ აუცილებელს იღებდა. ერთხელ ვაჭარი გაუჩერებია, რომელსაც თან უზომო ფული ჰქონია, შეხვეწინა დამინდო, არსენას ის სადღაც გაუგზავნია თავის ნაცვლად 4 მანეთი ვალის გასასტუმრებლად.

მის დასაჭერად დიდი თანხა იყო გამოცხადებული, მაგრამ ვერავინ ბედავდა ამ თანხის დამსახურებას. ბოლოს მის ნათლიმამას გაუჩნდა ეს სურვილი. საოჯახო საქმეებზე მოლაპარაკების საბაბით, მან სახლში დაპატიჟა იგი. მისი ხმალი კედელზე დაკიდეს, მასპინძელი კი ყოველ ღონეს ხმარობდა მის დასათრობად. „ვინ არიან, შენი სახლის გარშემო რომ დარბიანო?“ მასპინძელს ფერი ეცვალა. არსენამ დაიყვირა, დალატიაო, და უხმლოდ გავარდა ოთახიდან, შეახტა ჭიშკართან დაბმულ ცხენს და გაქუსლა. ტყვიები დაადევნეს, დაუჭრეს ცხენი, მაგრამ თავად გადარჩა და მიიმალა. ნათლიმამა ამის შემდეგ მუდმივ შიშში იყო, სულ იმალებოდა და მარტო არასოდეს წვებოდა დასაძინებლად. მცირე ხნის შემდეგ მარტყოფში საეკლესიო დღესასწაულზე გამოჩნდა არსენა უამრავ ხალხში, რომელთაგან ნახევარზე მეტი სცნობდა მას. მაგრამ თითქოს ვერავინ ამჩნევდა. იგი მივიდა თავად ორბელიანთან, რომელიც იქ თავის ოჯახთან ერთად იყო მოსული, და ერთი ჭიქა ღვინო მოსთხოვა. თავადმა დააკმაყოფილა მისი თხოვნა. „მცნობ მე?“ – ჰკითხა არსენამ. „გცნობ. არსენა ხარ“. – „მაშინ სთხოვე იმ კაცს, – მიუთითა შორიახლო მყოფ ჩინოვნიკზე, – რომ მაჩუქოს თავისი ხმალი“. – „შენ თავად სთხოვე“. არსენა მივიდა ჩინოვნიკთან, მაგრამ მან, აღშფოთებულმა, უარი უთხრა თხოვნაზე. მაშინ თავადმა მას ორი სიტყვა წასჩურჩულა და ჩინოვნიკმაც მისცა ხმალი არსენას.

რამდენიმე ხნის შემდეგ შემთვრალი არსენა ისევ მივიდა თავადთან და უთხრა: „შენი დამბახა მომწონს, მაჩუქე“. თავადმა ჩახმახი შეაყენა, დაუმიზნა და უთხრა: „მოდ, წაიდე!“ არსენა უახლოვდებოდა, რომ ამ დროს ახალგაზრდა თავადისქალი მივარდა მამას და დაიყვირა: „ამ წმიდა დღესასწაულის გულისათვის, ნუ დაღვრით სისხლს!“ არსენა მივიდა თავადისქალთან: „თქვენ სიკვდილისგან მიხსენით. ნება მიბოძეთ, კაბაზე და ხელზე გემთხვიოთ“, და შეერია ხალხს. მეორე დღეს მან უკან დააბრუნა ხმალი, არ უნდოდა, ცოდვა დასდებოდა ასეთ დღესასწაულზე.

როცა ყაზარმაში მიმავალ ოფიცრებს შეეყრებოდა, არაფერს უშავებდა მათ, პურ-მარილზე ჰპატიუებდა, ისინიც სიამოვნებით თანხმდებოდნენ.

ბოლოს არსენა ორთაბრძოლაში დაიღუპა. ერთხელ იგი ამხანაგებთან ერთად იჯდა ტფილისის მახლობლად გზაზე. ამ დროს გამოიარა იმერელმა აზნაურმა მსახურთან ერთად. არსენამ მიიპატიჟა იგი პურ-მარილზე, მაგრამ მან უარი უთხრა იმ მიზეზით, რომ გადაუდებელ საქმეზე მიდიოდა. როცა ის წავიდა, მეგობრებმა არსენას უთხრეს: „მართლა დაიჯერე, რაც გითხრა? შენთან პურის ჭამა ერცხვინება“. – „ასე ფიქრობთ?“ – „აბა რა!“ არსენა შეახტა ცხენს და

მეორედ დაპატიჟა აზნაური. – „თუ მიბრძანებ და მემუქრები, განგებ არ წამოვალ“. ორთავემ იშიშვლეს ხმლები და დაიწყო სასტიკი ბრძოლა. აზნაურის მსახური მშვიდად ადევნებდა თვალყურს. აზნაური ორჯერ დაიჭრა, არსენას კი ჯერ ერთი ჭრილობაც არ ჰქონდა. ბოლოს, აზნაურმა უყვირა მსახურს: „უნდა მოაკვლევინო შენი ბატონი!“ მსახურმა გულცივად დაუმიზნა და ადგილზევე მოკლა არსენა.

*Август фон Гакстгаузен, Закавказский край,
ч. 1, Санкт-Петербург, 1857, стр. 85-88.*

დამატება 2

არსენა ოძელაშვილის ამბავი

როცა არსენას მოუტაცია მოახლე, მაშინ მამაჩემი ესტატე 15 წლისა ყოფილა და ალგეთზე ხბორები ჰყოლია და შაშინებია, ქალი რო მოჰყამდათ წიოკობითა და არსენას უთქომ: ესტატეო, შენ ნუ გეშინიაო, მე შენ არაფერს გერჩიო. არსენას რო ქალი მოუტაცნია, გომარეთს წაუყვანია, იქ დაუტოვებია, თითონ წამოსულა, ალბათ იქ მოკეთე ეყოლებოდა, და სარიდალი („ტიფი“) შახვედრია. ლეკიანობა რო ყოფილა და ხალხი რო გაქცეულან, იქ დასამალი ალაგები ყოფილა ფეიქართუბანში, – კლდეებია, რო ხამი კაცმა ნახოს, იტყვის, ეს რა საკურველი რამე ყოფილა. იქ ჭალა იყო და იქ უცხოვრია არსენას. ცხენი ჰყოლია და გაუშვია ჭალაში ხურჯინგადაკიდებული. პურიცა ჰქონია, ღვინოცა, ხორციცა და ისე ავით ყოფილა იმ სარიდოთი, რო თავი არა ჰქონია, რომა მისულიყო, ხურჯინი ჩამოეღო და პური ეჭამა. როცა მორჩენილა, მემრე დაუძახნია იმ ცხენისათვის, ლურჯა, მოდიო. ისე გაწურთნული ჰყოლია ცხენი, რო დაუძახებდა, მოვიდოდა მაშვეთი. რო მოსულა ცხენი, ყველაფერი აყროლებული ყოფილა. მერე ჩამოსულა ნინიკას ბინაში. საცა ღორი ჰყვანდა და მაშვეთი რო მისულა, გაქცეულა ნინიკა, რო ღორი დაკლას და, არ დაკლა ღორიო, ნინიკაო, ღორის ხორცი არ მინდა მეო და მანდ ჯორჯიაშვილებ რო ამბობენ, ბოგვშია. ჯორჯიაშვილების ბინა ყოფილა იქვე ახლო ნინიკასთან და უთქომ, ნინიკო, წადიო ჯორჯიაშვილების ბინაშიო და უთხარიო, ცხვარი გამამიგზავნონო. როგორ არ გამოუგზავნიდნენ, არსენას სახელი რო გაიგეს. გამოუგზავნეს ერთი კაი ჭედილა და ის დაკლეს. მემრე კაი პური ჭამეს ერთათ და ნინიკამაცა და არსენამაცა და მერე არსენამ უთხრა, რო ნინიკო, ერთი რამე უნდა გითხრაო და არ დამხარდეო. აბა უარ როგორ ეტყოდა და უთხრა: აი ეს ჩემი ცხენიო და შაჯექიო და წადიო. დამე გაუგზავნია მარაბდაში, რო არავინ ნახოს. არსენას ცხენზე შამჯდარა და უთქომ, რომა ჩემ სახში არ მიხვიდეო. – იქ ნათლიდედა ჰყოლია. გამააცხოსო და ღვინოც, ტიკი გაგიმსოსო და ისე მიდიო და წამოდიო, რო არავინ არა გნახოსო. ისე, რო თელ მარაბდას ხელი ჰქონდა მოწერილი, რო თუ არსენა გამოჩნდებოდა სადმე, თელ მარაბდას გადაასახლებდნენ. (სოფ. ტბისი).

თამარ სალარიძე, ალგეთის ხეობის ქართლური, „მეცნიერება“, 1978, 190-1.

დამატება 3

ოძელაშვილი და იაკობ მღვდელი

კოდაში, შუა სოფელში მოზრდილი სახლი, დიდი დერეფანი მუხის კოჭებზე, შუაში ვეება ბოძი. შესავალი კედელი ღია, გელახებით შეზღუდული, კიბეც – სამი გელახი. მარჯვნივ – პატარა ოთახი. იმის გვერდზე მარცხნივ კედელში

დიდი კარები გარანდული. ეს იყო დიდი ოთახის კარი სასტუმროსი. ურდულთან კარს რომ გააღებდი, ორი კიბე იყო ქვისა, ჩახვიდოდი შინ სახლში. სამზარეულო, საკუჭნაო, კიდობანი აქ იყო გამართული. მარცხნივ შესავალი სათონეში, შინ სახლიდან პირდაპირ მარნის კარი – სუფთა ოთახი, ქვევრებმომწკრივებული, ბადის იარაღი, ჯაგნები. ამ პატარა ოთახში მუდამ მწიფე ხილის სუნი იდგა. ეს იყო არსენას ოთახი. ეგრე ვეძახდით.

იაკობმა გვიან შეიმოსა მღვდლობა. მანამდისინ მოქეიფე ახალგაზრდობაში რეულიყო. ახოვანი ვაჟკაცი, თეთრ-წითელი, მძლავრი მარჯვენის მექონე. კარგი მთქმელი, ცოტა დამცინველი. დაახლოვებიყო არსენას და ბოლომდის შერჩა მეგობრად. გაჭირებაში არსენა შეეფარებოდა ღვდლის სახლს. იმისთვის მზად იყო ყველაფერი მარანში. მარანს ერთი ფანჯარაცა ჰქონდა შემთხვევაში გამოსაყენებლად.

არსენა მორწმუნე კაცი იყო. ყოველ დიდმარხვაში მოვიდოდა შერჩეულ ღვდეს, ღდისით, მოითხოვდა აღსარებას და ზიარებას ღვდლისაგან. აღსარების დროს ცხენიდან ერთ ფეხს ჩამოსდგამდა, ერთი ისევე უზანგში ედგა. ეტყოდა: – უმთავრესი ცოდვა, კაცის კვლა არ ჩამიდენიაო. თუ მამიკლავს, როცა შემებრძოლებოდა, მაშინ. გასაცარცვად კი არავის ვინდობ: მეც მიჭირს და გაჭირებული მეგობრებიც ბევრი მყავს. ეზიარებოდა, ხელზე ემთხვეოდა.

გამიგია, როცა არსენა იაკობთან იყო საზიარებლად თუ მოსასვენებლად, სოფელი მისავალ გზებზე ყარაულს დააყენებდა, რომ დროზე ეცნობებინა მძებნელის მისვლა. ისიც უთქვამთ, ვინმე სოფლიდან მოსაკითხსაც მიართმევდაო.

ამათაც, ღვდელს და არსენას, ერთხელ შეჯახება მოჰხდენიათ: კოდიდან პატარძალი მიჰყვანდათ მარაბდას. მექორწინებს ამბავი მიჰსვლიათ: არსენა გდარაჯობთ, პატარძლის მოტაცება უნდაო. შეშინებულან, მისულან და უთხოვნიათ იაკობისათვის: წამოგვეყვი, შენი ხათრი აქვს და გამკლავებაც შეგიძლიანო.

შეზარხოშებულ ღვდელს ხალხის თხოვნა არ გაეტეხა, ჩამოელო ხმალი და გაჰყოლოდა მაყრებს.

დამე სირონიკაანთ ორღობეში, ბოგირთან, მართლა დაჰხვედრიყო არსენა და შეეცტია.

ყველანი განაბულიყვნენ. იაკობი წამდგარიყო წინა და დაეძახა: გზა დააგდეთ! წამოსულიყო არსენა მისკენ დამბახით ხელში. განსაცდელში ღვდელს დაექნია ხმალი. დაჭრილიყო არსენას ცხენი.

- არსენ! – დაეძახა ღვდელს.
- იაკობ, შენ? ჩქარა ცხენი, ჩემი დაჭრილია.

ღვდელი მაშინვე გადმოსულიყო ძირს და მიეცა თავისი ცხენი. პატარძალი მაინც გადაერჩინა.

რამდენიმე დღის შემდეგ ცხენი ისევე მიჰსვლია ღვდელს.

არსენას ბინა კუმისის მღვიმეებშიც ჰქონდა და, თუ ნუზლა შემოაკლდებოდა, ღვდელი გაატანდა იმასთან ულუფას, ვითომ დიაკვანს სამებაში გზავნიდა.

ის ძველი სახლი კოდაზე დაქცეულია. ახლით არის შეცვლილი.

არსენას ერთი ხმალთავანი შეჩენოდა მარანს. იქ ეკიდა ტახტის კედელზე. ჩემ დროს უკვე უანგმოკიდებული იყო. მემრე ხანჯლად გადააკეთა სოლომ.

ვ. ბარნოვი, სამწუხარო ღიმი: თხზულებანი, ტომი 10, „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1964, გვ. 336-7.

დამატება 4

შეხვედრა მაკაროვთან მარტყოფის გზაზე, 15. VIII. 1839 წ.

გუშინდელ დღეს, ნაშუადღევის ხუთ საათზე მე ჩემი ოჯახით მივემგზავრებოდი სოფ. ნორიოდან სალოცავში მარტყოფის მამა ანტონის უძველესი დროის ღვთაების ტაძარში. ჩვეულებრივ, 15 აგვისტოს აქ მრავალი ხალხი იყრის ხოლმე თავს. ის იყო, მივალწიეთ მთის ძირს ნორიხევზე, რომ უეცრად ვიღაც ცხენოსანი შემეფეთა. მანამდე მე მას არ ვიცნობდი, არსად მინახავს. იგი მომიახლოვდა ცხენდაცხენ და მომთხოვა პური და ღვინო, რაზეც მე უარი ვუთხარი. მაშინ მან გამომიცხადა: „მე არსენა ოძელაშვილი ვარ და, თუ ჩემს მოთხოვნას არ შეასრულებთ, ჩვენს შორის უსიამოვნება დატრიალდება“. ამ სიტყვების წამოსროლა და მისი ცხენიდან ჩამოხტომა ერთი იყო. თვალის დახამხამებაში ჩერქეზული ხმალი ჩამომავლიჯა, მაგრამ, რომ გაიგო, ვინცა ვარ, ორ-სამ წუთში ისევ დამიბრუნა. ჩემს მახლობლად მიმავალს კი [თავად სუმბათაშვილს] ძალით აართვა სპილოსძვლისტარიანი ჩერქეზული ხმალი და ოქროთი მოვარაყებული დამბაჩა. მე რამდენჯერმე ვთხოვე არსენას, დაებრუნებინა მისთვის წართმეული ძვირფასად შემკული იარაღი, მაგრამ იგი ცივ უარზე იყო და დაემუქრა კიდევ. მე მეტი აღარ ჩავრეულვარ ამ საქმეში. დავბრუნდი თავზარდაცემულ და შეშინებულ ჩემ ოჯახთან და მონასტრისკენ განვაგრძეთ გზა.

ამ შემთხვევის დროს ჩემს გარდა იქ სხვა ხალხიც იყო და მათ შორის სოფელ ნორიოდან გლეხი ზაქარია ძიძიკაშვილი, მგრამ არსენას შიშით მან კრინტიც ვერ დაძრა.

ეს ყაჩაღი ზორბა, ლურჯ ულაყზე იჯდა; შეიარაღებული იყო ოსმალური დამბაჩით, თოფით, ხმალ-ხანჯლით და მკერდზე გარდიგარდმო პატრონტაშებით. ჩემთან შეხვედრამდე არსენა ვიღაც მგზავრებს მისდევდა და ხმამაღლა ემუსაიფებოდა, მაგრამ მე რომ დამინახა, იმათ თავი გაანება და გაჩერდა. მონასტრისკენ მიმავალნი ლაპარაკობდნენ, რომ არსენა ოძელაშვილი მუქარაზე მეტს არავის არაფერს ერჩოდა, არავითარ ბოროტებას არავის მიმართ არ ჩადიოდა, არავისთვის უწყენინებიაო...

ეს არის სინოდალური კანტორის ჩინოვნიკის ივანე არჯევანიძე-მაკაროვის ხელით რუსულ ენაზე დაწერილი ახსნა-განმარტება თავად სუმბათაშვილის მოხსენებითი ბარათის გამო მარტყოფის ინციდენტის შესახებ.

ივანე არჯევანიძე, *ivane makarovi da arsena oZelaSvili*, „ლიტერატურული საქართველო“, 1967, №47.

დამატება 5

ზაალ ბარათაშვილი არსენა ოძელაშვილზე *

მე არსენა დამავიწყდა კიდევ, მასთან სადაო არა მაქვს რა. შევიტყვე კარგად, რომ მე იგი არა მმტრობს და ჩემი წახდენა მას არ უნდა. თანახმა ვარ, ძალიან კარგი. საქმე მხოლოდ მთავრობა არის. მე არას ვერჩი, თუ მთავრობაც არას ეტყვის და აპატივებს. მთავრობას მის შესახებ არა აქვს კარგი შეხედულება. მთავრობა მას უყურებს, როგორც თავის მტერს და ხალხის ამჯანყებელს. მეც კი ვეცდებოდი, რომ მთავრობამაც შეიწყნაროს იგი და აპატივოს, მაგრამ უბედურება

* ძნელი სათქმელია, რამდენად სარწმუნოა ეს ცნობა.

იმაში არის, რომ მას ბევრი მტერი ჰყავს და ამიტომ მას ბევრ რამეს სწამებენ, ბევრს დანაშაულობას, ყმების აჯანყებას, არამც თუ მარტო ბატონების წინააღმდეგ, არამედ მთავრობის წინააღმდეგაც.

ზ. ჭიჭინაძე, საქართველოს ბატონყმობის ფაქტიური მასალები, ტ. 4, 1925, გვ. 133-134.

არსენას ლექსი

შირსიტყვითა მესტვირემ ღმერთი მაღალი ახსენა:
ღმერთმა მოგცეს განათლება, ოძელაშვილო არსენა!
ქეიფი იმას უყვარდა, გზებზე სუფრის გადაფენა.
შვიდს წელიწადს ტყვეთ იარა, მთა და ბარი შეაჯერა.

- 5 რო შეიქმნა თექვსმეტი წლის, უღვაშები დაიშვენა,
შეჯდა თავის ლურჯა ცხენზე, გააჭენ-გამოაჭენა.
ზაალი ბარათაშვილი ძალიან გაგვინაწყენა.
ბატონს რომ ერთი გოგო ჰყავს, არსენას მოეწონება:
„გოგო მე მამე, ბატონო, შენ კი არა წაგვიხდება!“
- 10 რა რო შინიდან გავიდა, ბარათაშვილს გადემტერა,
„ეს არსენა რა გაგვიხდა, რა არის მაგისტანაო?
ბიჭო არსენავ, რა მიყავ, ყმა იყავ მაგისტანაო!“
„მოგიტან თორმეტ თუმანსა, მოგიტოვლი ჩქარა-ჩქარაო“.
ეს რომ ზაალმა გაიგო, წარბი არ შეიხარაო!
- 15 „თორმეტი აღარ მიგდია ბიჭები შენისთანაო?“
„აბა თუ თორმეტიცა გყავს, ადექ და მამყევ თანაო!“
ი რო ზაალმა გაიგო, ქოში უკუღმა ჰყარაო;
კარიდგან ველარ შეასწრო, ფანჯრიდან გადიპარაო!
მოსტაცა ბატონს მოახლე, ახალციხეს გადუყენა,
- 20 ჩითის კაბები გახადა, სხვა ფარჩები შეუკერა;
იმის ქვემო შეიდიში კოჭებამდინ დაუმშვენა.
მობრუნდა ჩვენი არსენა, ცოლ-შვილით გაანამტკვერა.
ეს რომ გაიგო ზაალმა, ორთავ თვალით შექნა ცრემლა.
დაჯდა ის ჩვენი ზაალი და სტოლზე წიგნი დასწერა,
- 25 ქალაქში გამოაცხადა, ღუბერნატორს მოახსენა:
„გამივარდა ერთი ბიჭი, დამაქცია, დამანელა.
ერთი კარგი გოგო მყავდა, წამართვა და გადმიყენა!
წამახდინა არსენამა, – თუ რასმე მიშველით თქვენა!
თუ თქვენ იმას ვერ დაიჭერთ, ძნელია ჩემი დარჩენა!“
- 30 ათი-თორმეტი ყაზახი გასწევს თრიალეთისკენა.
კოდაზე რომ შემოვიდნენ, წინ იქ დაუხვდათ არსენა:
„დრასტი, ზნაკომ, გაგიმარჯოს! კუდა იდოშ, საითკენა?“
„ჩვენ შენი ჯავრი არა გვაქ, მივდივართ მარაბდისკენა.
ერთი ბიჭი გამოგვექცა, სახელად ჰქვიან არსენა,
- 35 თუ ვისმე კი გაგეგონოს, გვინდა იმისი დაჭერა“:
ეს რომ არსენამ გაიგო, ჩაიციხა ნელა-ნელა,
ნაბადი გვერდზედ იქცია, თოფი ფეხზე შეაყენა.

ჯერ რომ თოფი დაახალა, მერე ხმალი შეაშველა;
 ათი-თორმეტი ყახახი სულ ცხვარივით გადმოდენა.

40 თელეთის ბოლომდის მოჰყვა, სომხითში არ გააჩერა.
 იმ საწყალსა ყახახებსა ზურგზე ბოლი ააყენა,
 „ნას კაკოიც“, მიადახა – „თავათ გახლავარ არსენა!“
 სულ უკან იხედებოდნენ, – „აღარ მოგვედგეს არსენა“.
 ქალაქში რომ ჩამოვიდნენ, თავის უფროსს მოახსენა:

45 „უზარბაზნოთ არ იქნება თქვენი არსენას დაჭერა.
 ან არის მდვეი, ღომ-გმირი, ან არის რკინის მკენეტელა.
 თუ ჩვენგან არ დაიჯერებ, ნეტავი მარტო გაჩვენა!
 რომელსაც ხელი მოგვეკიდა, ფეხზედ აღარ დაგვაყენა.
 ექვსსა თოფები წაგვართო, სულ მიწებით დაგვიტენა“.
 50 ეს რომ ზააღმა გაიგო, ორთავ თვალით შექნა ცრემლა:
 „ნეტავი კაცი მაჩვენა იმ არსენას დამჭერელა,
 ოქრო და ვერცხლი ვაჩუქო, რა ფულები ამოტელა!“
 აღმასის წყალზე ურიებს აწყვეინა ბედისწერა.
 გამოართვა ხახამს ადლი, ოთხს კისერში ჩაადებსა.

55 „თუ კარგ ადათს არ დაიჭერთ, გაგწყრომია ხენა და თესვა,
 ძალათ გაჭმევთ ღორის ხორცსა, კეფაზე დაგასხამთ წვენსა.
 თუ იმას არ დამჯერდებით, ქართულად დაგპარსავთ წვერსა,
 ჩამოხვიდოდით ქალაქში, ყიდულობდით ფარჩას ჭრელსა,
 ჩამოხვიდოდით სოფლებში, ლამაზათა ჰკაზმავთ ცხენსა.

60 ქვრივსა და საწყალს გვიტყუებთ, ნამეტნავად პატარძლებსა“.
 მათი ადლი რომა ნახა, არსენას არ დაუჯდესა,
 გატეხა და გადააგდო: „ფუ, გამჭედი გაუწყდესა!“
 შინდის ჯოხი გამოუჭრა, რომელიც რომ გრძელი თქვესა.
 შვიდი მტკაველით გაუზომა. მისხალი არ დააკლდესა:

65 „თუ ამითი არ გაჰყიდეთ, ვაი დედითქვენის ღმერთსა!
 საცა რომ შემოგეყრები, სუყველას გამოგჭრი ყელსა!“
 იმ საწყალმა ურიებმა სულ კანკალი დაიწყესა:
 „ჩვენ რომ ამითი გაყიდოთ, რაღა დახლი დაგვიჯდესა?
 ისევე ჩვენი ფართალი, იმ ჩვენ დუქნებში დაღპესა.

70 არსენა რომ დაიბადა, ჩვენი საქმენი წახდესა!“
 „საახალუხე მამყიდეთ, იმ თქვენი დედ-მამის მზესა!“
 არა ღირდა ორ მანეთათ, ერთ თუმნათ დაუფასესა.
 მაშინ ჩვენი არსენაი თითო მუშტებს წაადებსა.
 დახედე, საახალუხეს სულ ტყვილათაც წაართმევსა,

75 კიდევ იმას ეუბნება: „თქვენ ჯიბეში ფული ძევსა,
 ურიავ, ფულები მამე, ვიცი საგზლათ მამინდესა“.
 ი საწყალი ურიები დაეკითხნენ ერთმანეთსა:
 „ვაჟო, ე ფულიც ჩაუდოთ, ეგებ ცოცხალს გაგვიშვებსა“.
 ამოიღეს და გადუღეს, თხუთმეტი თუმნისოდენა,

80 ხუთი თუმანი აიღო, ათი უკან გაადევნა:
 „ოღონდ დაგვეხსენ არსენა, გამოვაცხოვოთ სეფისკეერსა,
 ქართულათ დავინათლებით, კარგა დავიპარსავთ წვერსა,

- ძალათა ვჭამთ ღორის ხორცსა, ზე თავზე დავისხამთ წვეწნა!“
გზას სომეხი მოდიოდა, არხეინათ, ნელა-ნელა.
- 85 არსენა რომ დაინახა, თავქვე ცხენი დააჭენა.
წინიდან წამოუარა: „საით მობრძანდებით თქვენა?
ეგ ქულაჯა გაიხადე, ეს თეჯა ჩაიცვით თქვენა“.
ის ქულაჯა წამოისხა და ბეჭები დაიმშვენა.
ცხენი გრილოში დააბა, თავათ იქაც მოისვენა.
- 90 ბრძანება შემოეთვალათ [ქალაქიდან უფროსებსა]:
„ერთი კაცი აგრე ჩადის, ათასი რას შეიძლებსა?!
ასი ოქრო გაუჩინეთ, ვინც არსენას დაიჭერსა“.
კარახტინები შეუკრეს, ლეკში არსად გადვიდესა.
„თუ რომ ეს ლეკში გადვიდეს, ყაჩაღობას დაიწყებსა.“
- 95 ყაჩაღობას ვინ დაექებს, თბილის-ქალაქს წაგვიხდენსა!“
გაუწყრა მაღალი ღმერთი ფარსადან ბოდბისხეველსა:
ნათლიმამათ მოიკიდა, მაგრამ ის უღალატებსა.
როცა შირაქში დაცხება, თრიალეთს აასხამს ცხერებსა.
თავფარავანის ტბაზედა წინ არსენა დაუხვდესა:
- 100 „არსენავ, გეთაყვანები, რატომ არ მოდიხარ ჩვენსა?“
„მიღალატებ, ნათლიმამავ, მიტომ არ მოვდივარ თქვენსა“.
„არსენს როგორც გიღალატებ სამის შვილის მომნათველსა,
ჩემი მირონის მიძღვება?!“
ძირს დედამიწას აძღვედა და მაღლა ზეცაში ღმერთსა.
- 105 მაშინა თქვა არსენამა: „მირონს როგორ დამიქცევსა!“
მოიტყუილეს არსენა, ტკბილის ღვინით დაგვითვრესა,
კაი ლამაზი ღვინითა ის არსენა დაგვითვრესა.
შემწვარი და მოხარშული წინ ტაბაკით მიართვესა.
დამთვრალსა და გაღეშილსა ტკბილი ძილი მოუნდესა.
- 110 იარალი აიყარა, ნათლიდედას აბარებსა:
„ხვალ თუ მშვიდობით გათენდა, ადრიანად დამჭირდესა“.
იაღუჩი და ბალიში საჩქაროზე მიართვესა.
ზედ ტყავები წააფარეს, არსენს არ შეგვიცივდესა.
ამ მამაძაღლ ფარსადანსა გუნებაში რა უძევსა?
- 115 შუაღამე რომ შეიქნა, თავის ამქარში გასწევსა.
ათი-თორმეტი მეცხვარე თავს მიძინარეს დააწევსა.
არსენამ წამოიწია, შეევედრა მეუფესა:
„ე მამაძაღლი ტიელი რა ბუზები მასხედს ესა?“
ათსა ეგრე წამოუდგა, სულ მუშტით დაამტვრევს ყბებსა,
- 120 მეთერთმეტე, მეთორმეტე არსენს გაუკრავდნენ ხელსა.
ისე მაგრად გაუჭირეს, ფრხილებში სისხლი გასწვეთსა.
„ნათლიმამავ, ნუ მღალატობ, ნუ ჩამაგდებ მტრების ხელსა.
ათასწილად სიკვდილი სჯობს იმათ ხელში განსაცდელსა!
მე მღალატობ, ნათლიმამავ, იქ რას ეტყვი მაღლა ღმერთსა?
- 125 ჩემს მაგიერ სამართალსა ღვთისმშობელი გაგიჩენსა!
ნუ მღალატობ, ფარსადანო, ნუ ჩამაგდებ მტრების ხელსა,
ორას თუმანს აქ გაჩუქებ, სამას თუმანს გომარეთსა“.

- ფარსადანს ასე ეგონა, ჩინს მომცემენ, ტემლაკებსა.
 ეს არსენა ცხენზე შესვეს, ძირს ფეხები გაუკრესა.
- 130 ბიჭი მარდია არსენა, გზაზედ არსად გადმოხტესა.
 წამოიყვანეს ქალაქში, თვალიდგანა ღვრიდა ცრემლსა.
 მთელი ქალაქის ბიჭები მტრედის გუნდით დასდევსა:
 იმერლები იძახიან: „კი, კი, კისა და ქვე-ქვესა!“
 სომხები გაიძახიან: „ლავე ბიჭი არი ესა!“
- 135 ოსები კი იძახოდნენ: „ხორზუ, ხორზუ არი ესა!“
 რუსები: „ოჩენ ხაროში, ეი ბოდუ, მაღადეცა!“
 ბებრები გაიძახიან: „ახ ნეტავი დედაშენსა!“
 პატარძლები იძახიან: „ნეტავი შენს მეუღლესა!
 ნეტავი იმის სოფელსა, ვისაც შენ გადახვევ ხელსა!“
- 140 მაგარი ბორკილი მიაქვს: თვარა წვრილებს დაამტვრევსა.
 ჯილისტოლა თვალები აქვს, მტერი რაღას დააკლებსა.
 მოუბრუნდება არსენა, კამბეჩით შეუბღვერსა:
 „რას მიპირებ, ნათლიმამავ, თუ წაუველ ამათ ხელსა?
 თრიალეთში ცხვარს გაგიწყვეტ, მინდორში დაგიწვამ ძნებსა,
- 145 მირონსაც აღარ დავეძებ, ღორით გამოგჭრი ყელსა“.
 იმ უფროსის კარებზედა არსენა მოიყვანესა.
 უფროსი გამობრძანდება, ბალკომიდან გადმოსცქერსა,
 ფარსადანს გაუჯავრდება, თავსა და პირს დაამტვრევსა.
 „შე წუწკო და მამაძაღლო, რათ იჭერდი ე მაგ ტყვესა,
- 150 ერთი გავარდნილი კაცი ტყეში ეფარება ხესა!“
 არაფერი არ აჩუქვს ფარსადანს – იმის დამტვრესა.
 ფარსადანს ასე ეგონა – „ჯამაგირსაც გამიჩენსა“.
 იმდენი მამა უცხონდა, რამდენიც იმას მისცესა,
 ერთი ოთხიოდ პანდური ამოჰკრეს და გააგდესა.
- 155 უფროსმა ნახა არსენა, ძალიან შეიბრალო:
 „რა კარგი ვაჟკაცი იყო, ზეზეურ ჩამომხმარაო.
 რაც შენი ამბავი მომდის, რათა ჰქენ, ჩემო არსენა?“
 „მე არც ერთი არ მიქნია, სულ ტყუილი მოგეხსენა:
 მართალია, გავარდნილი დავდიოდი მშიერ ველა,
- 160 მაგრამ მდიდარს თუ ვართმევედი, მიყვარდა ღარიბის ჭმევა;
 დანაშაული ესა მიაქვს, ნება თქვენი ასრულდესა.“
 არსენს ხელები შეუსხნეს, ფეხში ბორკილი მისცესა,
 იმ ნარიყალა ციხეში ის არსენა შეაგდესა.
 შვიდი კვირა და შვიდი დღე იმ ციხეში ამყოფესა.
- 165 საციმბიროთ გაამწესეს, ცალი წვერი მოჰპარსესა.
 მაშინა თქვა არსენამა, „ვაი დედისემის ღმერთსა!
 მე რომ ამ ციხეში მოგკვდე, ბიჭობას ვინ დამიგდებსა?“
 იმ აფიცრებს შეეხვეწა: „იმ თქვენი დედ-მამის მზესა,
 აბანოში ნახვევი ვარ, ტანზე ჭუჭყი მაწუხებსა,
- 170 წამიყვანეთ აბანოში, მისი დარდი არ გამყვესა“.
 წაიყვანეს აბანოში, ყარაულები მისდევსა.

- ერთი საწყალი მანათი არსენს ჯიბეში უდევსა,
ამოიღებს, გადაუგდებს, მიკიტანს და სირაჯებსა:
„ამის ოტკა ჩამოასხით, მისვით მშიერ სალდათებსა“.
- 175 დახედე, ის მიკიტნები მეგობრათაც გაუჩნდესა,
სირაჯმა და მიკიტანმა თვალი უყვეს ერთმანეთსა:
სალდათებს ოტკა ჰგონიათ, ჩუმათ რომი ჩაუსხესა,
ისე დათვრნენ სალდათები, ვერა სცნობენ ერთმანეთსა.
აბანოს კარზე მივიდა, შევიდა და შეაღებსა,
- 180 უკან მიკიტანი მისდევს, ჯიბეში ქლიბს ჩაუღებსა.
მაშინა თქვა არსენამა: „ჰა დიდება მოწყალესა!
ჩემი საქმე არის ესა!“
აუხებთან რომ მივიდა, აიწვეს და გადახტესა,
მიდგა ეს ჩვენი არსენა, ბორკილს ხეხვას დაუწყებსა,
- 185 ყარაულებსა ჰგონიათ: „აგურით იხეხს ფეხებსა“,
აქეთ-იქით შემოხეხა, გადასწვეს და დაამტვრევსა,
ფეშტამლები დაახვია, რაჟღარუჟდს არ დაიწყებსა.
გატეხა და გადმოაგლო: „ფუ, გამჭედი გაგიქრესა!“
ამ ხანათ მოდის უფროსი, აბანოში შევიდესა,
- 190 აიყარა ის შინელი, მაღლა ბალკონზედ დადებსა.
გამოვა ჩვენი არსენა, შინელს გაუგდებდა მხრებსა:
„ვნახო, როგორ მარგებს ესა?“
რუსულ ჩექმებს ჩაიცვამს, რუსულ შლაპკას დაიდებსა.
კარებში რომ გამოვიდა, წინ დოინჯსაც გაიგდებსა.
- 195 შემოხედა ყარაულებს: „ხაბარდა და სტარანეცა!“
სუყველა ყარაულებმა, სუყველამ გზა დაუგდესა.
იმათ ბატონი ეგონათ, ეს არსენა გამოძვრესა.
პატარა გამოიარა, თან სიცილი აუტყდესა.
მეიდანზე გამოვიდა, მიაძახა მედროშკესა:
- 200 „ფიცხლავე დროშკა მომგვარე, თორემ ცხენებს დაეჭრი ყელსა“.
რომელიც კარგი დროშკაა, არსენასა მოართვესა.
დაუჯდა ბიჭი არსენა, გაუდგა დამოჟნის გზებსა.
კუმიისის მთაზე გადადგა, ბიჭი მიუძღვის სიდედრსა.
არსენამ რომ დაინახა, თქვა, „დიდება მოწყალესა,
- 205 ჩემი საქმე არის ესა!“ თავდაბლა მოახსენებსა:
„თუ უკაცრავად არ ვიყო, დედი, ჩამობრძანდი ცხენსა.
მე ტყვე ვარ გამოპარული, არც მე მატკენს ეგ ფეხებსა“.
დახედე, იმისი სიძე ხანჯალზე დაიდებს ხელსა:
„გასწი იქით, გამეცალე, როგორ მოგცემ ამ ჩემ ცხენსა,
- 210 ხელმწიფის გზაზედ მიხვდები, ეს კაცი არ გაგიჟდესა!“
მაშინ ჩვენი არსენაი კამბეჩივით შეუბღვერსა:
„მოგიბრუნდები, შემოგვრამ, სულ მუშტით დაგამტვრევ ყბებსა!“
რაღა ბევრი მოგახსენო, ხელითა სცეს ერთმანეთსა.
არსენა ღონიერია, იმ ბიჭს ქვეშ წამოიგდებსა.
- 215 ორი მუშტი რომ შემოჰკრა, ყალფუზივით დააბნევსა.
დედაკაცი ეხვეწება, „ნუ მომიკლავ ჩემს სიძესა.“

- მაგ ჩემ გამომცხვარ ნაზუქებს ღმერთი ტკბილათ შეგარგებსა!“
 ცხენიც იმას დაულოცა, ზე ხურჯინსაც გაატნებსა.
 „დედავ, დედაშვილობასა, შენ ნუ დამიწყევლი გზებსა“.
- 220 ის დედაკაცი ლოცევდა: „ღმერთმა მშვიდობა მოგცესა,
 სადაც წაბრძანდ-წამობრძანდე, არსენა, გაგიმარჯვდესა!
 მაძღარს ართმევ, მშიერს აძლევ, ღმერთი როგორ წაგახდენსა!“
 პატარაზე გაიარა, ხურჯინს ჩხრეკას დაუწყებსა.
 ცალ ხურჯინში ტიკტორაა, ცხრა ნაზუქი თავსა ძევსა;
- 225 ცალგნით ორი ქათამია, ინდოური თავს აძევსა.
 დაჯდა ეს ჩვენი არსენა, ლამაზად ქეიფსა სწევსა.
 ერთი სომხითელი ბიჭი ქალაქისკენ გამოსწევსა.
 ორი მანეთი აჩუქა, ორ სიტყვას დააბარებსა:
 „ასე უთხარი ქალაქში მიკიტნებს და სირაჯებსა;
- 230 არსენა რომ დაიჭირეს, ქვეით მიდიოდა დღესა.
 მდიდარს ართმევს, დარიბს აძლევს, ღმერთი როგორ წაახდენსა?
 სადაც თათარს დაინახავს, „ბურდავალას“ აძახებსა.
 სადაც ტიტველასა ნახავს, თავის პერაგნს ჩააცმევსა.
 ორ კვირაზე იმ ბებერსა ისევ გაუგზავნის ცხენსა.
- 235 ერთი თუმანი აჩუქა, რაც რომ ნალი გაუცვდესა.
 ბებერიც ამას უთვლიდა: „ღმერთმა მშვიდობა მოგცესა!“
 სამადლოს დუქანზე მივა, ფილიპეს ცხენს წაართმევსა:
 „თუ უკაცრავად არ ვიყო, მაგ ცხენზე აიღებ ხელსა.
 მე ტყვე ვარ გამოპარული და ქვები ფეხებს მატკენსა!“
- 240 მეჯინიბეს ეუბნება: „უნაგირი სადა ძევსა?“
 „უნაგირი და ლაგამი ორთავე თავით უძევსა.
 ცხრა მოსართავს თუ მოუჭერ, თორემ ოთხ-ხუთს გაგიგლეჯსა,
 ლიტრა აღვირს თუ ამოსდებ, თორემ თავსაც წაგართმევსა“.
 „ბიჭი არსენა მოგიკედეს, თუ ცხენი გადმომაგდებსა!“
- 245 გადაჯდა და გამოსწია, გადმოუდგება მინდვრებსა.
 ყაზახში რომ გადავიდა, ემსახურა თათრის ბეგსა.
 „ამათ რჯულზე ვერ დავდგები, მე ხომ ვერ მოუშვებ წვერსა“.
 იქიდგანაც წამოვიდა და სომხითში გამოსწევსა.
 ორი თვის გამოსავალი გამოირბინა ორ დღესა.
- 250 იქ ჩავიდა ქიზიყშია, ნათლიმამას მიაგნებსა.
 ბოღბისხევში რომ შევიდა, სულ კარები ჩაკეტესა.
 ეს ფარსადანმა შეიტყო, იმისთანა თქვენსა მტერსა.
 მეტის-მეტი ჯავრისაგან ადგილზე ვეღარ დადგესა.
 ძმებსა კაცი გაუგზავნა: „არსენა არ მამარჩენსა“.
- 255 მაშინ ფარსადანის ძმები არსენს გადასდებენ ხელსა:
 „გვაპატივე ფარსადანი, რაც რომ უნდა გაგვიხდესა“.
 „ვიდრე ფარსადანს არ მოვკლავ, გული როდი გამიძლებსა“.
 მაშინ ფარსადანის ძმებმა ოსტატობა იხმარესა,
 ერთ უადგილო ალაგას დიდი ორმო ამოსჭრესა.
- 260 ის საწყალი ფარსადანი შიგ ორმოში ჩააგდესა.

ზედ ფიცრები წააფარეს და მიწა დააყარესა.

„ვიცი, არსენამ მოგასწრო, ცოცხალს როდი გაგიშვებსა!“

ორი დღე უყარაულა, თვალს კი ვერსად მოასწრებსა.

მესამე დილა გათენდა, მაშინ პირჯვარს დაიწერსა:

265 „თხუთმეტ წელს ყაჩაღათა ვარ, კაცის ცოდვა არ მაძევსა,
ეხლა მოგკლა ნათლიმამა, ბოლოს სული წამიწყდესა!
„გამობრძანდი, ნათლიდედავ“, – ხელში მოჰკიდებდა ხელსა,
„გამოუშვი ფარსადანი, არას ვერჩი არაფერსა!
ვაპატივე ნათლიმამას, ჯერ მირონს და მერე ღმერთსა.

270 ფარსადანს მაინც არ მოგკლავ, თუგინდ რომ წინ დამიხვედესა!“

ღვთაებობის მაღლი გწყალობთ, მარტყოფის თავში სვენია,
იქ იყო მისი დღეობა, თითონაც გიახელია.

სუმბათოვიც იქ მობრძანდა, ის ჩვენი ქალაქელია.

სუმბათოვსა და მაკაროვს თან შეეკაზმათ ცხენია.

275 კნენიებიც იქა ჰყვანდათ, ზედ გადეხვიათ ხელია.

როცა წირვა გამოვიდა, – იმისი მაღლი შენია, –

რო დაინახა არსენამ, პირჯვარი დაუწერია.

იმ სუმბათოვს ეუბნება: „ა, გამარჯვება შენია,

ქალაქში რო შარს მიგდებდი, ახლა ხო მოგასწერია!“

280 მაგ შენს აპელატებზედა შენით აიღე ხელია!“

კნენია ეუბნებოდა: „შენი ჭირიმე, შენია!

აიღე და გადაუგდე ეგ ოხრათ დასარჩენია.

თვარემ ეგ არსენა არის, ვიცი გამოგჭრა ყელია.

სუყველა ოხრად დაგრჩება დროშკა და შენი ცხენია,

285 მე ხომ არსენა წამიყვანს, შენ დარჩი ცარიელია“.

შინლიანებ გადმოუგდო აპელატები სქელია.

წამოიფინა არსენამ, გამორბის, როგორც მშველია.

მაკაროვს თავის ხამლზედა ააღებინა ხელია!

ორკვირა თონეთში იყო, ქეიფებსაც ბევრსა სწევსა,

290 გამეღელსა და გამომეღელსა სუყველას ღვინოს ასმევსა.

მეორე კვირა გათავდა, ქალაქისკენ გამოსწევსა.

მთელი ქალაქის ბიჭები მტრედის გუნდივითა სდევსა.

ღმერთს უშველია არსენა ამიერთი განსაცდელსა.

საცა მივა მიკიტნებთან, ყველა დაუქნევენ ხელსა.

295 ამოიღებს იმ ფულებსა, ტოლ-ამხანაგებს აძლევსა:

„შესანდობელი დალიეთ, როდეს არსენა მოკვდესა“.

რაც იმას საქმე ეამბა, იმისთანა თქვენსა მტერსა:

„ვნახე წუხელი სიზმარი, სისხლში ვიღებამდი წვერსა.

წრეულ მე ხომ არ მოვრჩები, რაც რომ უნდა გადაწყდესა:

300 ან თათარი მიღალატებს, ქართველი არ მომარჩენსა.

ვერ დავესწრები აღდგომას, ვერ დავიჭერ წითელ კვერცხსა.

თუ ძალით არავინ მომკლა, ნებით გამოვიჭრი ყელსა“.

„რას ამბობს ბიჭი არსენა! როდი ემეტება ღმერთსა!

თუთხმეტ წელს ყაჩაღად დადის, კაცის ცოდვა არ აძევსა:

- 305 სადაც ტიტველასა ნახავს, ჩოხას იხდის და აცმევსა“.
მაშინ ი ჩვენი არსენა ზემო ქართლისკენ გასწევსა.
დიდმის სწორად რომ მოვიდა, მიკიტნებმა დაათვრესა,
კი ბევრი დაალევინეს, ტიკშიც ბევრი ჩაუსხესა.
მცხეთის პირდაპირ მოვიდა, მუხათგვერდში ქეიფს სწევსა.
- 310 ის რომ პურის ჭამათ დაჯდა, ცხენს ბალახზე გაუშვებსა.
იმ გიორგი კუჭატნელსა, გამჩენელი გაუწერესა!
წამოსულა კახეთიდგან, იმერეთში გამოსწევსა.
ამოუარა არსენას, გამარჯვებას ეტყვის ერთსა:
„გამარჯობა“, „გაგიმარჯოს“, სალამათ ხომ ეს იყვესა.
- 315 „გიორგი, ღვინო მიირთვი იმ შენი დედ-მამის მზესა“.
გიორგი შემოაგინებს დედისა და მამის ყელსა:
„ვა, შე საწყალო არსენა, რათა ხარ ჭკუათხელია?
მე დღეს ღვინოს როგორ დავლევ, წითელი პარასკევია.
თუ ეგრე ღვინო მინდოდეს, ჯიბეში ფული ბევრია“.
- 320 ეს რომ არსენამ შეიტყო, მუხლზე დაიკრა ხელია:
„კაცად როდილა ჩამაგდო, რაღა ბიჭობა ჩემია.
ბიჭი არსენა მოგიკვდეს, ვერ შეგიცვალო ფერია!“
გაჯავრებული არსენა პირიდანა ჰყრიდა ცეცხლსა.
წამოვიდა ის არსენა, იმ გიორგის დაუხვდესა:
- 325 „გიორგი, საით მიდიხარ, არსენა ვერ გაგიშვებსა!
ან უნდა მამცე ფულები, ან შენი ცხენი დამრჩება“.
გიორგიც ეუბნებოდა:
„ნუ გგონივარ ზოგ-ზოგები, შენ რომ მოჰკიდებდი ხელსა.
ლეკის პირდაპირ ვიყავი, ოცი ტყვია მომარტყესა.
- 330 ორმოცი ტყვია მომარტყეს, ვერაფერი დამაკლესა!“
მაშინ გაჯავრდა არსენა, ხმაღზე მოისვამდა ხელსა.
პირით რომ ვერ გაიმეტა, ყუით გადაუკრა ცხენსა,
ხმალი ვადაში გადუტყდა, ის ცარიელი დარჩესა.
მაშინა თქვა არსენამა: „დღეს მზე დაბნელდა ჩემია!
- 335 ვახ, როგორ დროს მიდალატე, გაგიწერეს გამჭედელია“.
შემოუქნივა გიორგიმ, მოსჭრა მარჯვენა ხელია!
დაღონებული არსენა ცხენიდან გადმოვარდესა.
ცაცია ხელით ხანჯალსა არსენა მოისვამს ხელსა;
ცოტას კიდევ მიაწვდენდა ბარძაყზედაც ხანჯლის წვერსა.
- 340 ცალი ყური ჩამოთალა, ლოყაზედაც მიჰყოფს ხელსა:
„ეგეც გეყოფა, გიორგი, აქიმიც ვერ მოგარჩენსა.
ვერ გაგიმეტე, გიორგი, ვაი დედიჩემის ღმერთსა!“
ერთი ლეკის ბიჭი ჰყვანდა იმ გიორგი კუჭატნელსა,
ბეჭებში დამბაჩა დასცა, პირში ბოლი გავარდესა.
- 345 დაღონებული არსენა აიწევს და ვერ ადგესა.
„რახან მომკალი, გიორგი, სიტყვა მაინც დამცალდესა:
ჩემი შვიდასი თუშანი კასპში ერთ დიდს კლდეში დევსა.
ღარიბსა, არასმქონებსა, მიეცეს და მოხმარდესა!“
ამ სიტყვას რომ გაათავებს, არსენა ძირს დაეცესა.

³⁵⁰ მცხეთელებმა რომ გაიგეს, თვალთგან ცრემლი ჰყარესა,
ზოგი წყალში გამოვიდა, ხოგი ხიდზე მოირბენსა.
ოძელაშვილი არსენა ზედ ბორანზე დაუდგესა,
გაიყვანეს მცხეთაშია და ანდერძი აუგესა,
მარმარილოს ქვა დასწერეს, დასწერეს და დაადგესა:

³⁵⁵ „აქაც კაი კაცი იყო, იქ ნათელი დაადგესა!“

1875 წლის გამოცემა: პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება,
ნაწილი პირველი, ტფილისი, 1937.